

**MATERIAŁY
I MIĘDZYNARODOWEJ
KONFERENCJI
NAUKOWO-PRAKTYCZNEJ**

**NAUKA I EDUKACJA
W WARUNKACH
ZMIAN
CYWILIZACYJNYCH**

30 października 2019 roku

**Łódź
Nowa nauka
2019**

MATERIAŁY

I MIĘDZYNARODOWEJ KONFERENCJI
NAUKOWO-PRAKTYCZNEJ

**„NAUKA I EDUKACJA W WARUNKACH
ZMIAN CYWILIZACYJNYCH”**

30 października 2019 roku

Łódź

2019

UDK 37+65+80+81+159.9+330+631+369.032

BBK 94.3

N - 29

(N-29) **Nauka i edukacja w warunkach zmian cywilizacyjnych:** Mater. I Międz. Konf. Nauk.-Prakt. / Pod red. M.Andrzejewskiego. – Łódź: Nowa nauka, 2019. – 150 s.

ISBN 978-83-7364-933-0

REDAKTOR NACZELNY: PROF. DR HAB. MARIUSZ ANDRZEJEWSKI, UNIWERSYTET WROCŁAWSKI.

REDAKCJA: PROF. DR HAB. KATARZYNA KWINTA; DR HAB. OLHA TKACHENKO; PROF., DR.SC. STANISŁAW I. BIAŁY; PROF., DOCTOR OF ECONOMICS IRINA SHCHADILO; PROF., PH.D. IRYNA IVASHCHENKO; MGR ADAM J. SKOWRON.

REDAKTORZY TECHNICZNI: PH.D. NIKOLAY SZYJANOWSKI; MGR ZBIGNIEW TARGALSKY; MGR JULIA PETRITSKAYA

Publikacja zawiera materiały z I Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Praktycznej „Nauka i edukacja w warunkach zmian cywilizacyjnych”, która odbyła się 30 października 2019 r. Na konferencji, która miała charakter interdyscyplinarny, zostały omówione aktualne problemy w zakresie pedagogiki, filologii, ekonomii, psychologii, przemysłu, rolnictwa, innowacji i administracji publicznej.

Dla naukowców, wykładowców wyższych uczelni, doktorantów oraz studentów.

Wszelkie prawa do artykułów z konferencji należą do ich autorów.

W artykułach naukowych zachowano oryginalną pisownię.

W przypadku cytowań obowiązkowe jest odniesienie się do zbioru.

ISBN 978-83-7364-933-0

© Autorzy materiałów, 2019

© «Nowa nauka», 2019

NAUKI PEDAGOGICZNE

Nefedchenko O.I., instructor of Foreign Language Department
Sumy State University

**FORMATION AND DEVELOPMEN OF HEURISTIC EDUCATION
TECHNIQUES IN UKRAINIAN PEDAGOGICAL UNIVERSITIES**

Ukraine, as an independent, democratic state, is undergoing an era of modernization, a major change that has undergone substantial reforms in every sphere of life. Undoubtedly, education, as a reliable foundation for the development of a highly developed country's citizen, should occupy an important place in society, create a new humanistic educational system instead of an outdated, mainly monological system of education and upbringing of the younger generation. It is a heuristic form of education and training (from the greek "heurisko" – I find, discover), according to many scientists (D. Armstrong, N. Barbalis, G. Vashchenko, A. Korol, A. Khutorskoy, P. Freire etc.) is capable of making the changes that modern education requires. Socrates also taught his students to acquire knowledge through correctly asked basic and guiding questions, designing a first heuristic form of activity for the student through dialogue. It is only through dialogue, by expressing and analyzing one's own thoughts, that the truth is born along with the interlocutor of the field of the unknown and the basic steps to the task. Such constructive activity - "transition from nothingness into being" was defined by Socrates as "creativity", because this is how the creation of a new, previously unknown product – knowledge, occurs. This was the beginning of the theory of heuristics and heuristic learning, the basis of which is mainly the cognitive-creative (heuristic) activity of the subjects of education (Lazarev, 2016). Philosophers, educators, scholars of different times (from antiquity to the present) continued and refined the Socrate's teaching, theoretically and practically using the heuristic method in their own theoretical and practical studies, constantly confronting the opposition of the system of education existing at that time. But, thanks to the indomitable spirit and firm conviction of researchers in

the efficiency of innovative techniques using, heuristic teaching has not only lost its relevance, but is gaining strength in world and national pedagogy.

The beginning of the formation of heuristic education in Ukraine can be considered the scientific works of the prominent national philosopher and teacher G. Skovoroda (1722–1794), who laid the foundation of an innovative democratically oriented pedagogical system with humanistic principles and creative methods of teaching young people. To educate a happy, "for yourself and your brothers useful" person – is the goal of any school, according to national genius' opinion. "Happy work" and personal freedom were extremely important for the teacher.

P. Kapterev, a national teacher and researcher, considered heuristic education a new and necessary form of teaching. According to the scientist's mind, scientific laws and rules should be opened by the students themselves under the guidance of the teacher and only during the dialogue, with the help of guidance questions.

G. Vashchenko, one of the creator of the Ukrainian educational system, believed that teachers need to improve constantly their professional activity and motivate students to formulate clearly their own urgent questions for constructive dialogue, to show the importance of this type of educational activity, to interest everyone in the educational activity, teamwork.

Based on the study of the history of the development of concepts and techniques of heuristic education in Ukrainian pedagogy at the end of XX – beginning of XXI century, we have distinguished the following stages:

I stage (60's – mid 70's of XX century) – formation of basic ideas and techniques of problematic and heuristic teaching on the basis of Socratic dialogue method and ideas of creative cooperation of teachers and students (V. Sukhomlynskyi, Sh. Amonashvili, I. Ivanov, V. Shatalov, B. Korotjaev).

II stage (late 70's – 80's of XX century) – further development of ideas of educational dialogue and introduction into the educational activity of concepts of creative self-realization of essential forces of personality as the main goal of education, mainly heuristic education (V. Andreev, I. Ziaziun, I. Krivonos, V. Lozova, N. Tarasevich).

Stage III (90's of XX – the first decades of XXI centuries) – integration and updating of heuristic and problem-heuristic concepts and techniques of higher education, improvement of educational dialogue by the system of questioning activities, research of content elements and various types of heuristic activity (search, reconstructive, constructive, creative) for the professional training of teacher – creator and master (N. Huzii, B. Korotjaev, V. Lozova, M. Lazarev, N. Tarasevich) (Lazarev, Nefedchenko, 2018).

Review of the formation of the basic concepts and techniques of heuristic education in modern Ukrainian pedagogy it is logically to start with an analysis of the scientific ideas of V. Sukhomlynskyi, an outstanding teacher-innovator, who attached great importance to independent cognitive and creative activity and the creative potential of students. The aim of every teacher, according to V. Sukhomlynskyi's opinion, is to teach the younger generation to acquire knowledge independently.

The holistic theory of teaching as a creative process of all its subjects was developed for the first time in the national pedagogy by the well-known and most experienced modern Ukrainian scientist B. Korotjaev. According to the professor himself, such development became a fundamental didactic concept of teaching pupils and students of cognitive-creative activity. Generalizing the theoretical foundations of teaching as a creative process, the author in 70-80 years of last century considered the creative cognitive activity of pupils and students as "independent search and creation or construction of some new product ..." (Korotjaev, 2006, p. 4). The basis of B. Korotjaev 's scientific system is first developed heuristic procedures and operations of cognitive activity: description of objects and phenomena with their interdependencies; explaining the reasons for the interconnections of cognitive objects; predicting the results of knowledge development; designing their specific application in the creation of their own educational products and their use in practice.

Academician I. Ziaziun (1938-2014) and the colleagues of his scientific school (Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko) belong to the representatives of the second stage. Researchers have introduced a new research

experiment to train a professional teacher of a new type – independent, responsible, capable of self-improvement of creative personality.

In 1985, the candidate of pedagogical sciences, Professor N. Tarasevich (born in 1936), offered a creative structure of pedagogical skill, where she identified the following interrelated elements: pedagogical orientation, professional knowledge, ability to pedagogical activity, skills of teaching.

Analysis of innovative concepts and techniques of Poltava researchers regarding the professional training of the master teacher from the standpoint of heuristic ideas of education allowed us to distinguish the main components of the innovative approach: formation of pedagogical artistry of the future teacher; formation of knowledge, abilities and skills of professional communication, possession of creative dialogue at all stages of education and upbringing; formation of a sufficient level of rhetorical skill and culture of pedagogical action of all students; creating conditions and developing the ability to create and market creative educational products.

The scientific and pedagogical activity of Professor V. Lozova and her scientific school (Kharkov National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda) can be attributed, in our opinion, to the II and III stages. V. Lozova was the first in the national pedagogy who began to study the problem of development of cognitive and creative activity of pupils and students with the help of techniques of both problem and heuristic teaching.

The main purpose of the pedagogical process, according to V. Lozova's opinion, is to create appropriate conditions for the successful self-realization of the young generation, the development of basic cognitive and creative abilities, skills, personal qualities of pupils and students. Scientists of this scientific school consider the theory of creative self-realization of personality formed as the methodological basis of the educational process. The basic principles of the scientific school of V. Lozova can be considered:

- the principles of self-realization of the creative potential of the individual;
- the principle of holistic and systematic formation of cognitive activity;

- the principle of combining cognitive-creative and professional-research activities;
- the principle of competent dialogue of the education process.

In 1993 at Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko was founded the Department of Pedagogical Creativity, headed by Professor M. Lazarev. It was then that a scientist, in collaboration with his like-minded teachers and postgraduate students, developed a system of methodological and theoretical ideas for the preparation of a modern teacher based on the development and application of concepts and techniques of pedagogical creativity.

Professor M. Lazarev first examines heuristic education and its component – heuristic education – in the system of different methodological positions and approaches: a) in the general methodological aspect; b) in the historical and pedagogical aspect; c) in procedural and technological aspect (Lazarev, 2018).

According to Sumy scientists, the modern educational process should be transformed mainly into the cognitive-creative (heuristic) activity of all its subjects with the main purpose – the mastering of the procedures of independent search, reconstructive, creative activity. Reproductive teaching methods should be subordinated to cognitive-creative (heuristic) procedures, the result of which is new, self-created educational products. The evaluation of such result should not happen on the usual scale of scores, but on the degree of completeness, integrity of the educational product, which integrates the necessary elements of leading knowledge and skills.

Researchers of Sumy Scientific School, led by M. Lazarev, have developed and successfully tested the following techniques of heuristic teaching: direct action lecture; seminar and practical classes as presentation and protection of students' professional and creative educational products; pedagogical practice as a system of design studios of master teachers and future teachers (Lazarev, Lazareva, 2018).

At the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov in the first decades of the 21st century a new system of didactic training for the future teacher was made. The most optimal and promising technological strategy of

establishing the foundations of professionalism in the process of didactological education N. Huzii considers the strategy of pedagogical facilitation. Revealing the essence of this strategy, the researcher proves that it represents an alternative to authoritarian-technocratic pedagogical techniques of "influence" and even "provision", since it fully reflects the uniqueness, openness of professional-pedagogical growth of students.

Pedagogical conditions for organizing the preparation of the future teacher-facilitator, according to N. Huzii's opinion, provide for the interrelation of techniques of problem and heuristic learning. These types of innovative education are combined by the idea of moving away from the passive-reproductive position of the pupil (student) in acquiring knowledge, enriching this process with creative images and procedures, which significantly activates the cognitive activity of learners, its cognitive, emotional-developmental, stimulus-development, fantasy, non-standard thinking (Huzii, 2013, p. 13).

The stages of development of concepts and techniques of heuristic education in Ukrainian pedagogy at the end of XX – beginning of XXI century allow us to distinguish the basic tendencies of heuristic techniques formation: assertion in the educational process of the priority of creative activity over reproductive, constructive, humanistic dialogue over monologue, integration of motivational-purpose, operative, correction and reflexive-diagnostic components of heuristic education, which includes different types of creative work: search, transformative (reconstructive), constructive and creative; the need for a comprehensive application of these types of heuristic activity to train a new type of teacher – researcher, psychologist-facilitator, creative master-professional.

Reference:

1. Гузій, Н.В. (2013). Проблемно-евристична спрямованість методичного арсеналу дидакалогічної підготовки. *Професійно-творча самореалізація майбутнього педагога в інноваційній освіті: монографія*. М. О. Лазарев (ред.) с. 10–27. Суми. (Huzii, N.V. (2013). *Problem-heuristic orientation of the methodological arsenal of didactological training. Professional-creative self-*

realization of the future teacher in innovative education: Ownership. M. O. Lazariiev (Ed.) (pp.10–27.). Sumy).

2. Коротяев, Б.И. (2006). Учение – процесс творческий. Избр. пед. соч-я. Т. 2. Луганск: Альма-матер, 3–183. (*Korotjaev, B.I. (2006). Learning is a creative process. Sel. ped works. V. 2. Lugansk: Alma Mater, 3–183).*

3. Лазарев, М.О. (2016). Педагогічна творчість: навчальний посібник. Суми. (*Lazariiev, M.O. (2016). Pedagogical creativity: a textbook. Sumy).*

4. Лазарев, М., Нефедченко, О. (2018). Професійна підготовка майбутнього педагога в контексті сучасної евристичної освіти. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 16 Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*, 31(41), 84–91. (*Lazariiev, M., Nefedchenko, O. (2018). Professional training of the future teacher in the context of modern heuristic education. Scientific journal NPU named after M.P. Drahomanov, series 16. The creative personality of the teacher: problems of theory and practice, 31(41), 84–91).*

5. Лазарев, М., Лазарева, О. (2018). Особливості і компоненти евристичної освіти у професійній підготовці майбутнього педагога. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць*, 30 (40), 53–59. (*Lazariiev, M., Lazariieva. O. (2018). Features and components of heuristic education in the future teacher's professional training. Scientific journal NPU named after M.P. Drahomanov, Series 16. The creative personality of the teacher: problems of theory and practice: selected scientific works, 30 (40), 53–59).*

6. Нефедченко, О. І. (2017). Сократівська діалогічна евристика та її розвиток у зарубіжній та вітчизняній освіті. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* с. 132–145. Суми, СумДПУ імені А.С. Макаренка. (*Nefedchenko, O.I. (2017). Socratic dialogical heuristics and their development in foreign and native education. Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies (pp. 132–135). Sumy, SumSPU named after A.S. Makarenko).*

7. Педагогічна майстерність: підручник (2008). І.А. Зязюн (ред.). Київ: СПД Богданова А.М. (*Teaching Skills: A Textbook (2008). I.A. Ziaziun (Ed.). Kiev: SPD named after Bogdanov A.M.).*

Гнілуша Н.В., к.п.н., доцент кафедри ботаніки та екології

Смірнова В.В., магістр

Криворізький державний педагогічний університет

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ЩОДО ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЕКОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ В УМОВАХ НОВИХ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

За останні роки в Україні пройшли великі зміни у суспільному житті, що стосується і університетської освіти, якій надається унікальна роль продукування знань, які визначають рівень розвитку соціуму. Євроінтеграційні процеси, які можна простежити у нашому суспільстві, почалися і у вищій освіті, що вимагає професійної підготовки мобільного конкурентноздатного фахівця.

В умовах глобалізації економіки і формування світового ринку інтелектуальної праці зростає необхідність професійної мобільності фахівців. Молодь сьогодні стурбована придбанням кваліфікації, що відкриває доступ на ринок праці і користується міжнародним визнанням.

Процеси демократизації, гуманізації супроводжують процес перебудови в країні, потребують нових підходів в освіті, одним з яких став особистісно-орієнтований підхід. В умовах ринкової економіки цей підхід реалізується, насамперед, у новій постанові загальноосвітньої школи у підготовці її випускників до життя.

В сьогоденні повинен мати місце інший підхід, орієнтований не тільки на те, щоб суспільство або виробництво отримали більш професійного мобільного працівника в умовах високоосвіченого суспільства. Такий підхід можливо забезпечити шляхом підвищення рівня освіченості молоді.

Досвід промислово розвинених країн показує, що такий підхід правомірний, тому що зростання вимог до загальноосвітнього рівня людини в

галузі економіки і праці перевищує повільне зростання середнього рівня освіти населення через звичайну систему освіти.

Нові явища в соціально-економічному житті суспільства обумовлюють зміну напрямку цілей і змісту освіти не тільки учнів загальноосвітньої школи, а й, насамперед, вчителя.

Ці зміни обумовили нову парадигму мислення, нові економічні цінності і нові економічні потреби населення, посилили проблеми інтеграції екології та економіки, які повинні були знайти своє місце як у підготовці молоді до життя, так і в підготовці вчителя.

Екологічна підготовка на старшій ступені освітніх закладів загальної освіти має на меті розширення складу загальнонаукових знань та спеціальної підготовки, оволодіння практичними навичками екологічної діяльності, де передбачається профільне навчання, тобто потрібно створити систему спеціальної підготовки.

В нашому дослідженні ми виходимо з того, що система профорієнтаційної роботи з екологічною спрямованістю буде ефективною при: розробці моделі організації профільного навчання в системі екологічної підготовки учнівської молоді, що зорієнтує учнів на професії екологічного напрямку; наявності спеціально створених методичних розробок уроків з біології та позакласних заходів екологічної спрямованості, з системами професійної інформації та професійної консультації [1].

Література:

1. Гнілуша Н.В. Моделювання профорієнтаційної роботи у вивченні біології в старших класах / Н.В. Гнілуша // Педагогіка вищої та середньої школи: збірник наукових праць / за ред. проф.З.П. Бакум.- Кривий Ріг: КДПУ, 2011.-Вип.33.- С. 288-298.

Палагута І.В., викладач кафедри іноземних мов
*Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ТЬЮТОРСТВА ЯК ОДНІЄЇ ІЗ ФОРМ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДОГО ФАХІВЦЯ

В умовах швидкозмінного суспільства, загострюється проблема відповідності майбутнього фахівця потребам безпосередньої діяльності. Суспільству необхідний вчитель, здатний гнучко мислити і нестандартно діяти в динамічній мінливій сфері сучасної освіти. Підготовка і професійний розвиток такого вчителя – тривалий, цілісний, безперервний процес, орієнтований на формування особистісних якостей, професійних здібностей, знань, умінь і навичок, який би відповідав стандартам сучасного педагога.

Адаптація або входження молодого вчителя до професії є найважчим періодом на життєвому шляху професіонала. Для подолання цих труднощів необхідна спеціально організована робота. З боку молодого вчителя вона має спрямовуватися на усвідомлення особистого ставлення до професії і прийняття професійного вибору через самосприймання. З боку інших учасників освітнього процесу в сучасному суспільстві – педагогів, вона полягає у наданні молодому вчителю педагогічної підтримки .

Проблема підготовки педагогів до супроводу навчальної діяльності широко висвітлена в працях класиків педагогіки П. Блонського, П. Бунакова, В. Водовозова, Н. Пирогова, К. Ушинського. Сутність тьюторської діяльності, функції педагога, що здійснює тьюторський супровід, розглядалися в роботах Н. Борисової, В. Давидова, С. Дудчик, Т. Ковальнової, А. Тубельського. Проблеми теорії і практики підготовки майбутніх вчителів системі вищої освіти Великобританії розглядалися в роботах таких провідних британських науковців, як М. Барбер (M. Barber), Дж. Мак Біт (J. McBeat), Р. Болам

(R. Bolam), К. Галтон (C. Galton), Д. Гаргевс (D. Hargeaves), Р. Гарднер (R. Gardner), Е. Герденсон (E. Henderson).

Разом з тим у педагогічній теорії проблема педагогічної підтримки майбутніх вчителів у Великій Британії та Україні залишається недостатньо розробленою.

У Великій Британії вживається кілька термінів для позначення форм педагогічної підтримки - консультивання (counseling), підтримка (support), керівництво (guidance), тьюторство (tutoring) та менторинг (mentoring).

Університети Великої Британії відомі своєю автономією тому одна із самих популярних та традиційних форм педагогічної підтримки професійного розвитку майбутніх учителів у Великій Британії є тьюторство.

Тьюторська система була вперше започаткована в університетах Кембріджа і Оксфорда і є традиційною для цих закладів з моменту їхнього заснування. Однак на даний час система зазнала певних змін.

Тьюторська система педагогічної підтримки професійного розвитку майбутніх учителів передбачає індивідуальний підхід, націлений на забезпечення студента необхідними знаннями та навичками, а також набутим досвідом з певної дисципліни.

Аналізуючи тьюторську систему навчання як засіб підвищення якості освіти, не можна не погодитися з багатьма вченими, які на основі статистичних даних, що представлені університетами, відзначають, що академічні досягнення майбутніх учителів вищих навчальних закладах значно покращуються з використанням тьюторської системи навчання. Так, Д. Кавелті присвячує свої роботи даній системі, яка на його думку адаптує процес навчання потребам майбутніх учителів. Р. Марцано експериментальним шляхом доводить ефективність використання тьюторської системи навчання, порівнюючи досягнення експериментальної групи, де були відмічені високі показники і контрольної групи, де відмічаються стандартні відхилення від системи [4, с. 105].

Проте недоліком цієї форми педагогічної підтримки є високі кошти та

часозатратність необхідні для її реалізації. Проте спроби зниження витрат не завжди були успішними, що і викликало негативну реакцію майбутніх учителів, невдоволених якістю тьюторської підтримки. В зв'язку з цим навчальні заклади намагаються шукати інші способи підтримки тьюторства: благодійні внески, допомога різноманітних організацій, студентські внески, які в основному фінансуються державою.

Таким чином, вищезгадані факти і наведені приклади свідчать про зміни в існуючій тьюторській системі у Великій Британії. З однієї сторони недостатнє функціонування даної системи може призвести до її стагнації. Але з іншої сторони, її гнучкість і мінливість, вміння отримувати нові форми, прилаштовуватись і відповідати мінливим запитам суспільства і потребам освіти підрастаючого покоління можуть стати основою вдосконалення класичної тьюторської системи навчання, забезпечуючи тьюторству актуальність у всі часи і етапи розвитку людства.

Щодо педагогічної підтримки майбутніх учителів в Україні, термін «педагогічна підтримка» вперше застосував О. Газман і за його визначенням її сутність полягає в спільному з вихованцем визначенні інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод (проблем), які заважають йому зберігати людську гідність і досягти позитивних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, способі життя [3, с. 68]. Педагогічна підтримка виступає як технологія організації особистісного взаємодії педагога і майбутнього учителя, як педагогічний супровід, процес створення психологічно комфортних умов для особистісного розвитку, як виховна технологія.

Отже, поняття «тьютор», - педагог-наставник, походить від англійського «tutor» і латинського «tutor» термінів, що означає «спостерігаю», «підключаю» (помічник, наставник, адвокат студента) [1, с. 72]. Згідно із зарубіжним досвідом, тьютори навчають за спеціальністю і виховують студентів у поза аудиторний час. Майбутні вчителі індивідуально, рідше невеликими групами (3-5 чол.) самостійно, під керівництвом тьютора працюють над певними

завданнями, відповідають на запитання, аналізують педагогічні ситуації, одержуючи необхідні поради, консультації, допомогу.

Аналіз методологічних та теоретичних підходів до проблеми дозволяє виділити із них 3 головні, зокрема: компенсаторний науковий підхід, який фокусується на питаннях успішності, дисципліни, адекватних формах дозвілля молоді людини. Нами сприймається такий підхід, оскільки найпершим нашим практичним наміром було використання тьютора на етапі вирівнювання знань, а отже, постає завдання більш повного теоретичного обґрунтування цього напрямку тьюторської функції.

Тьютором здійснюється пізнання і ведеться облік особливостей особистості студента при сприйнятті ним людини і світу, мети, мотивації навчання, розв'язання навчальних завдань, корекція засобів взаємодії, визначення ідеалів. Тьютор намагається ліквідувати чи компенсувати такі фактори, що заважають навчання, як нерозуміння викладачем студента, неврахування його інтелектуальних, фізіологічних і психологічних особливостей, поверхове чи традиційне про нього судження, труднощів особистісного становлення, сприйняття чи несприйняття соціального оточення тощо.

Ми поділяємо і другий підхід, який пов'язується з ще сильною «дегуманізацією освіти». Багатьма авторами відмічається, що в освіті сьогодні не відбувається головного - самовизначення особистості, тобто вибору себе в світі культури. Як доводять учені освіта покликана розробляти техніку «проби себе і сил по встановленню того, як співвідноситься «індивідуальна душа зі світом навколо» [2, с. 115]. Тому тьютори в педагогічній ретроспективі Англії та інших країн супроводжували студента не лише в навчальному закладі, а вникали в його побут, відпочинок, допомагали в приватних індивідуальних заняттях.

Третій сучасний підхід до проблеми тьюторства полягає в об'єднанні загальних та індивідуальних методів, форм і видів діяльності тьютора і його вихованців. З одного боку, людське мислення і діяльність існують в історії і

культури у вигляді норм і зразків, а з іншого, - загострюється проблема, яку вирішує тьютор, - пошук змісту, методів та критеріїв індивідуалізації їх засвоєння і підвищення результативності мисленнєвої діяльності й формування духовно-морального світогляду конкретного студента. Тьютору належить досягти доцільного поєднання в навчанні й вихованні інтелектуального й емоційного, загального й відмінного.

Таким чином, в сучасних умовах для продуктивності професійного розвитку майбутніх учителів необхідно модернізувати виховно-освітній процес у навчальному закладі з урахуванням стратегічного планування, використання особистісно-орієнтованого підходу, який передбачає педагогічну підтримку майбутніх учителів під час їх особистого та професійного розвитку.

Література:

1. Дем'яненко Н. М. Система тьюторства: актуалізація ретродосвіду Великої Британії. Зб. наук, праць Полтавського держ. пед. у-ту імені В. Г. Короленка. Полтава, 2006. С. 72-75.
2. Мамардашвілі М. К. Современная европейская философия (XX век). Логос, 2002. С. 115-118.
3. Соціальна педагогіка: підручник / за редакцією проф. А.Й. Капської. К.: Центр навч. л-ри, 2006. 468 с.
4. Jones A. Counselling in practice. London: Ward Lock Education, 2000. 191 p.

Вашенко Л. Д., викладач вищої категорії ветеринарних дисциплін,
голова циклової комісії ветеринарно-технологічних дисциплін
Маловисторопський коледж імені П. С. Рибалка СНАУ

СПІЛКУВАННЯ З РОДИНОЮ, ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ У КОЛЕДЖІ

Видатний філософ та педагог Макаренко А. С. писав: «Виховання є процес соціальний... Виховує все: люди, речі, явища, але перш за все і більше всього – люди. З них на першому місці – батьки і педагоги. Лише у співпраці з батьками можна досягти поставленої виховної мети – виховання особистості, високоморальної, творчої та здорової людини». Сучасні педагогічні дослідження тисячами сторінок наукових праць довели, що цей тезис - істинний.

Центральною постаттю в освітньому та виховному процесі студентів є викладач. Кожен педагог визнає, що навчаючи він виховує студента. Виховний та навчальний процеси являються двома сторонами однієї медалі, якщо висловитись метафорично, і вони не можуть існувати один без одного.

Велика роль у вихованні належить кураторам. Професіоналізм куратора дозволяє індивідуально обирати оптимальні та ефективні форми роботи зі студентами, вчити самостійності та креативності мислення, а також цілеспрямованості на досягнення суспільно корисних результатів.

Виховна робота включає в себе такі напрямки:

- громадсько-правове виховання;
- інтелектуально-духове виховання;
- екологічне виховання;
- естетичне виховання;
- моральне виховання;
- національно-патріотичне виховання.

Одним із ідейних напрямів усіх форм виховної роботи є формування у студентів відчуття родини та роду, сприяння відродженню народно-

педагогічних традицій виховання та акцентування уваги на тому, що саме родина є основою формування особистості, бо дає життю кожного певний сенс.

Важливою умовою ефективності навчально-виховної роботи є співробітництво навчального закладу і родини, яке полягає у консолідації роботи навчального закладу та родини, а також спрямованому впливу суспільства. Для контролю виховання важливо постійно досліджувати рівень педагогічної культури родин, соціальні умови та виховні можливості, а також наголошувати на пріоритетних напрямках підвищення педагогічної культури батьків.

Завдання кожного куратора полягає також у спрямуванні виховної діяльності батьків щодо їх дітей. Під цим розуміється не тільки створення гармонійні відносини батьки-дитина, але й формування певного способу життя, доброзичливих взаємозв'язків серед членів родини.

Аналіз педагогічної кураторської практики автора протягом двадцяти восьми років у коледжі показує, що найкращі результати дає організація тісної співпраці куратора та родини. Саме у такому симбіозі формується розуміння молоді того, що в дружній родині людина приходиться до істинного розуміння поняття Батьківщини та роздумів про справжній сенс людського життя.

Куратор під час роботи повинен використовувати весь відомий набір форм та методів роботи з батьками, які спрямовані на підвищення педагогічної культури батьків та на зміцнення взаємодії навчального закладу з родиною. Із наукової літератури відомо, що найефективнішими формами психолого-педагогічної освіти батьків є: батьківські збори, відвідування родини студента, конференції, індивідуальні тематичні консультації тощо.

Визнання та явне наголошення на важливості ролі батьків можна показати лише постійною співпрацею та спілкуванням, залученням батьків до студентського життя їх дітей.

Одним із ефективних способів взаємодії є «Зошит спілкування з батьками». Дана розробка використовується у кураторській діяльності автора протягом 2008-19 років на постійній основі і зарекомендувала себе, як

найефективніший спосіб передачі наочної інформації щодо навчання дитини у родину.

«Зошит спілкування з батьками» включає в себе анкету студента, інформацію щодо режиму роботи коледжу та фіксовані номери телефонного зв'язку з трудовим колективом (що дозволяє як батькам, так і студентам мати постійний доступ до необхідно інформації щодо навчального процесу). Основним змістом зошита є щотижневий звіт щодо оцінки знань студента за дисциплінам та поведінки, а також індивідуальне звернення до батьків у письмовій формі відносно проблемних моментів у навчально-виховній роботі з дитиною або відмітка про особливі досягнення, активність, добрі вчинки. Листування встановлює тісний контакт з батьками студента.

Сучасні інформаційні технології, звісно, дають більшу ефективність. Але в силу того, що часто батьки студентів коледжу не мають доступу ні до всесвітньої мережі, ні до постійного мобільного зв'язку, використання такого застарілого методу (з точки зору сучасності), дозволяє підтримувати зв'язок на належному рівні.

Отже, ще раз підтверджуються слова великого педагога Макаренка А. С.: стратегія виховання дитини формується у тріаді родина-навчальний заклад-суспільство. Тісна взаємодія, постійний зв'язок та рівнонаправленість педагогічного впливу формує у молодого покоління такі моральні норми, які дозволять знаходити вірні рішення протягом всього життя, а також сформує суспільно корисне мислення не лише за обраною спеціальністю, але і щодо понять родини та роду.

Література:

1. Соловей М. Система виховної роботи у вищому навчальному закладі як фактор цілісного виховання особистості / М. Соловей, В. Демчук // Рідна школа. – 2004. – Червень. – С. 33-37.
2. Роганова М. Виховання духовної культури студентів вищих навчальних закладів // Рідна школа. – 2007. – № 5. – С. 36-39.

Громова Н.В., к.пед. н., доцент кафедри
української мови і літератури
Герман В.В., к. філол. н., доцент кафедри
української мови і літератури
*Сумський державний педагогічний університет
ім. А.С.Макаренка*

ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ- СЛОВЕСНИКА ПІД ЧАС ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Важливе значення в професійному та особистісному становленні майбутнього вчителя-словесника займає його практична підготовка. Вона є завершальним етапом вивчення курсу «Методика навчання української мови», який має забезпечити послідовне системне формування професійно значущих умінь і навичок студентів-філологів, і важливим ланцюжком між теоретичним навчанням майбутніх учителів та їх практичною роботою безпосередньо у школі. Сучасні дослідники стверджують, що практика – це чуттєво-предметна діяльність, за допомогою якої людина змінює та перетворює світ.

Модернізація освіти в Україні, нові тенденції в розвитку вищої педагогічної освіти за кордоном значною мірою впливають на фахову практику. Сьогодні практика розширюється й ускладнюється: робиться акцент на культуроцентризм, технологізацію навчально-виховного процесу, а головне, зростає соціальна роль особистості.

Метою проведеного дослідження є з'ясування місця і ролі педагогічної практики у підготовці, становленні та самореалізації майбутнього вчителя-словесника, яку ми розглядаємо як внутрішню потребу особистості до повного розкриття своїх потенційних можливостей (професійних та особистісних якостей).

З метою виявлення впливу педагогічної практики на становлення професійних та особистісних якостей серед студентів-практикантів випускних курсів було проведено експериментальне дослідження. Студентам

пропонувалося відзначити балом (від 1 до 5) ключові положення, що впливають на їх самореалізацію у процесі педагогічної практики.

Як показали результати, перше місце посідає мотиваційна складова. Переважна більшість студентів з почуттям обов'язку поставилася до виконання завдань педагогічної практики (85,3%). Це опосередковано характеризує їх організованість та є показником формування позитивної мотивації, що включає усвідомлення значимості поставленої задачі, інтенсивність зусиль щодо пошуку власної мети і завдань на шляху розв'язання певної проблеми та її суперечностей, пізнавальний інтерес, утвердження власних ціннісних орієнтацій тощо. На друге місце студенти поставили проблему професійного самовдосконалення (84,9%). У процесі педагогічної практики складаються найоптимальніші можливості для формування професійної майстерності як провідної якості особистості майбутнього вчителя. Робота студентів у період практики характеризується тією ж множинністю функцій (навчальною, розвивальною, комунікативною тощо) і стосунків (з учнями, учителями, студентами, методистами), що й професійна діяльність вчителя.

Наступним положенням стало визнання необхідності бути творчою активною особистістю (80,7%). Ця інтегративна якість індивіда акумулює інтелектуальні, емоційні, характерологічні властивості, що забезпечують можливість діяти творчо під час розв'язання будь-якої проблемної ситуації або навчальної задачі і гарантують оригінальність, ефективність та позитивний результат даної творчої діяльності, є однією з основних вимог до сучасного вчителя. Наявність знань з психолого-педагогічних та фахових дисциплін завершує градацію ключових положень (79,6%). Тобто без наявності теоретичних знань, які студенти отримують під час навчання, не може бути ефективного науково обґрунтованого застосування вмінь та навичок у практичній діяльності, творчого сприймання й використання досвіду педагогічної роботи.

Комар О.С., викладач кафедри іноземних мов
*Уманський державний педагогічний
університет імені П.Тичини*

ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

В даний час важливість володіння англійською мовою випускниками закладів освіти усвідомлюється на державному рівні та в суспільстві. Ми знаємо, що під час навчання іноземних мов ставляться завдання оволодіння мовою як засобом спілкування, інструментом взаємодії народів та країн. Підтвердження цьому є і в новій концепції викладання дисципліни "Іноземна мова". Таким чином, на перше місце ставиться комунікативний підхід до організації освітнього процесу, а в якості освітніх результатів розглядається комунікативна компетентність учнів.

Комунікативний метод навчання є найбільш оптимальним, ефективним і результативним в процесі навчання іноземним мовам, особливо процесу говоріння. Але існує суперечність між бажанням учнів, особливо випускних класів, брати участь в централізованому тестуванні, де орієнтація йде на оволодіння граматику, але в той же час життя вимагає в першу чергу вміння спілкуватися. Саме тому, комунікативним підхід дуже важливий. Як ми вже знаємо, говоріння - продуктивний вид мовленнєвої діяльності, за допомогою якого здійснюється усне вербальне спілкування [1; 17].

Говоріння – можливість вираження своїх думок з метою вирішення завдань спілкування. А комунікативний підхід до навчання іноземних мов є реалізацією такого способу навчання, під час якого здійснюється навчання іноземної мови як засобу спілкування. Він передбачає повну і оптимальну систематизацію взаємозв'язку між компонентами змісту навчання. До них відносяться: система загальної діяльності, система мовленнєвої діяльності, система мовного спілкування, система досліджуваної іноземної мови, система

мовних механізмів, система структурно-мовних утворень, процес оволодіння іноземною мовою. Така система з урахуванням її використання під час навчання іноземної мови повинна співвідносити загальнодіяльнісні мотиви з мотивами і потребами пов'язаного з нею спілкування. Вона повинна також включати взаємоспіввіднесення предметного змісту і способів виконання діяльності; умов і характеру взаємодії її учасників. В основу діяльності вчителя покладено комунікативний підхід до навчання іноземних мов [1; 38]. Слід пам'ятати, що комунікативний підхід спрямований на формування в учнів не лише смислового сприйняття і розуміння іноземної мови, але і на оволодіння мовним матеріалом для побудови мовних висловлювань.

Комунікативний підхід в усному мовленні фокусується, перш за все, не на правильності мовних структур, а на взаємодії учасників в процесі спілкування, з'ясуванні та досягненні загальної комунікативної мети, розширенні компетентності одного учасника комунікації за рахунок спілкування з іншими учасниками. Використовуючи комунікативний підхід до навчання усного іншомовного спілкування на своїх заняттях ми використовуємо такі принципи організації змісту навчання: 1. Мовна спрямованість. 2. Функціональність. 3. Ситуативно. 4. Новизна. 5. Особистісна орієнтація спілкування. 6. Колективна взаємодія. 7. Моделювання [2; 57].

Таким чином, можна без сумнівів сказати, що комунікативний підхід до навчання англійської мови є найбільш ефективним. На шкільному рівні закладаються основи володіння англійською мовою саме як засобом спілкування, що дає можливість не розглядати англійську мову як об'єкт вивчення, а використовувати її на практиці як корисний інструмент.

Література:

1. Леонтьев А. А. Коммуникативность: пришло ее время / А. А. Леонтьев. – ИЯШ. – 1991. – № 5. - 384с.
2. *Пассов, Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов — М.: Просвещение, 1991. — 223 с.*

Осипчук М.М., доцент

Семків І.І., студентка

*Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський
національний університет імені Василя Стефаника»*

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ НАВЧАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ R

Основним завданням роботи є класифікувати студентів за результатами навчання. Вихідною інформацією є оцінки одержані студентами на екзаменах та заліках протягом всього періоду навчання. Класифікація проводиться в межах спеціальностей.

Для вирішення поставленого завдання використовуємо можливості статистичного програмного середовища R (див. [3]). Використовуємо функції стандартного пакету `stats` (`dist`, `hclust`, `cutree`, `rect.hclust` та `wilcox.test`). Остання застосована для порівняння кластерів студентів за результатами їх навчання, а попередні — для самої кластеризації. Крім того використовуємо графічний пакет `grDevices`.

Дані про результати навчання студентів організовані у вигляді текстових файлів формату `csv` окремо для кожної групи студентів ("Statystyka", "Prykladna_matematyka", "Matematyka_1", "Matematyka_2", "Informatyka_1", "Informatyka_2"). Столпчики в такому файлі відповідають результатам навчання з кожної дисципліни навчального плану. В кожному семестрі на різних спеціальностях кількість дисциплін буває різною, тому створюємо матрицю з номерами дисциплін, що вивчаються в кожному семестрі на кожній із спеціальностей. Розроблений скрипт на мові R кластеризує студентів та пропонує досліднику вибрати кількість кластерів, на які слід їх поділити. Використовується евклідова відстань та метод Уорда ("`ward.D2`") кластеризації. Після цього проводиться порівняння кластерів за результатами навчання студентів, які в них потрапили. Застосовано критерій Уілкоксона (`wilcox.test`).

Для зручності роботи в R використовується графічна оболонка Rstudio. Розроблений скрипт, який вирішує наші завдання, виглядає наступним чином.

```
# Підключення графічного пакету
library("grDevices")

# Список груп студентів — частини назв файлів даних
specs<-c("Statystyka","Prykladna_matematyka","Matematyka_1","Matematyka_2",
         "Informatyka_1","Informatyka_2")

# Матриця номерів предметів в кожному семестрі на кожній спеціальності
pred<-matrix(
c(list(1:8),list(9:17),list(18:25),list(26:34),list(35:42),list(43:52),list(53:62) list(63:69),
  list(1:8),list(9:16),list(17:24),list(25:33),list(34:43),list(44:56),list(57:67),list(68:78),
  list(1:8),list(9:17),list(18:26),list(27:37),list(38:48),list(49:59),list(60:69),list(70:79),
  list(1:8),list(9:17),list(18:26),list(27:37),list(38:48),list(49:59),list(60:69),list(70:79),
  list(1:9),list(10:19),list(20:28),list(29:40),list(41:50),list(51:62),list(63:71),list(72:79),
  list(1:9),list(10:19),list(20:28),list(29:40),list(41:50),list(51:62),list(63:71),list(72:79)),
ncol = 8,nrow = length(specs),byrow = T)

# Цикл, в якому перебираються групи студентів
for(f in 1:length(specs))
{
# Завантаження файлу даних
data<-read.csv(paste(specs[f],".txt",sep = ""))

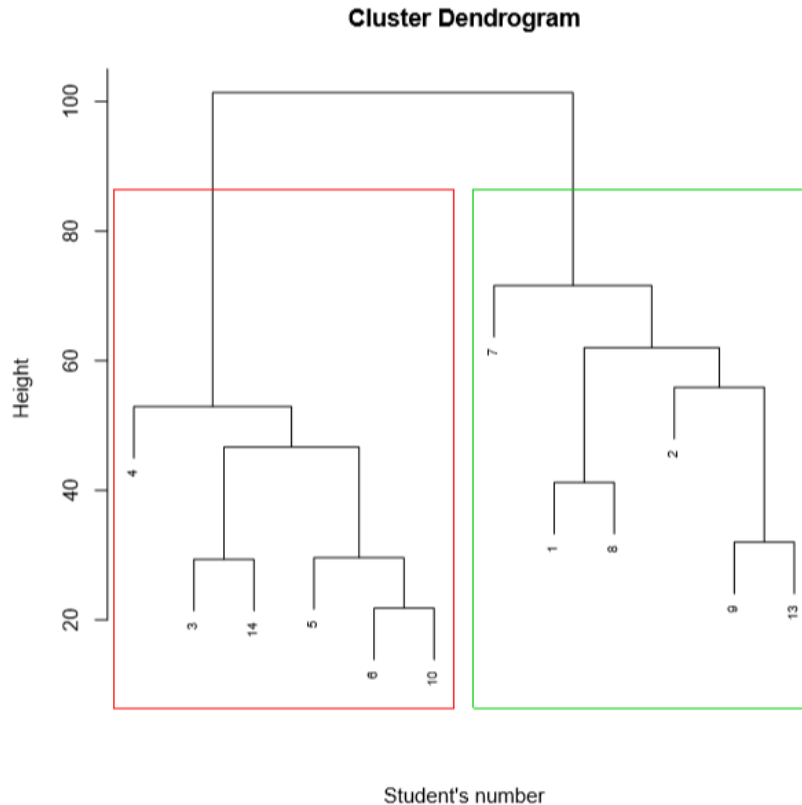
# Цикл, який перебирає семестри
for(sem in 1:8)
{
# Вибір предметів для кластеризації студентів
predm<-pred[f,sem][[1]]
# Побудова матриці відстаней між студентами
d<-dist(data[!is.na(apply(data,1,sum)),predm])
# Кластеризація студентів
hcl<-hclust(d,method = "ward.D2")
# Зображення дендрограми кластерів
```

```
plot(hcl)
# Запит на введення кількості кластерів
number_cl<-as.numeric(readline(prompt = "Enter the number of clusters "))
# Виділення вказаної кількості кластерів
grp<-cutree(hcl,k=number_cl)
# Зображення дендрограми з виділеними кластерами
plot(hcl,сех=0.7,xlab = "Student's number",sub = "")
rect.hclust(hcl, k = number_cl, border = 2:5)
# Закриття графічного вікна
dev.off()
# Попарне порівняння кластерів за результатами навчання студентів
res<-NULL
for(i in predm)
{
r<-matrix(ncol = number_cl-1,nrow = number_cl-1)
for(j in 1:(number_cl-1))
for(k in (j+1):number_cl)
if((length(grp[grp==j])>1)&(length(grp[grp==k])>1))
# Застосування критерію Уїлкоксона
r[j,k-1]<-wilcox.test(data[grp==j,i],data[grp==k,i])$p.value
namevar<-NULL
for(j in 1:(number_cl-1))
namevar<-c(namevar,paste("Cl",as.character(j),sep = "_"))
colnames(r)<-namevar
namerow<-NULL
for(k in 2:number_cl)
namerow<-c(namerow,paste(as.character(i),"Cl",as.character(k),sep = "_"))
rownames(r)<-namerow
res<-rbind(res,r)
}
```

Запис у файл результатів порівняння

```
write.csv(res,paste("Results/",specs[f],"_sem_",as.character(sem),
"_Res.csv",sep = ""))
}
}
```

Для прикладу розглянемо одну з дендрограм.

Якщо будувати дендрограму, вказуючи відстані, на яких відбувається утворення нових кластерів, то часто великі зміни будуть свідчити про правильний вибір кластерів. В наведеній дендрограмі спостерігається великий розрив при переході від розбиття на два кластери до об'єднання всіх об'єктів в один кластер.

В наступній таблиці наведені значення p-value, одержані при перевірці гіпотез про відсутність відмінностей між результатами навчання студентів двох одержаних кластерів. Значення менше 0,05 свідчить про наявність такої відмінності (дисципліни з номерами 9, 10, 12, 15).

	Cl_1
9_Cl_2	0.016
10_Cl_2	0.040
11_Cl_2	0.105
12_Cl_2	0.017
13_Cl_2	0.807
14_Cl_2	0.953
15_Cl_2	0.024
16_Cl_2	0.384
17_Cl_2	0.385

За допомогою проведеного кластерного аналізу результатів навчання студентів нам вдалося в кожній групі виділити кількість кластерів, та дізнатися який студент відноситься до якого кластера; також вдалося порівняти ці кластери за результатами навчання студентів. Запропонований метод може бути використаний для аналізу результатів навчання студентів різних навчальних закладів.

Література:

1. Мамчин Т.І., Оленко А.Я., Осипчук М.М., Шпортюк В.Г. Статистичний аналіз даних з пакетом STATISTICA., 2006. - 208 с.
2. Руніон З.П. Довідник з непараметричної статистики., 1982. - 199 с.
3. R Core Team (2019). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. URL <https://www.R-project.org/>.

FILOLOGIA

Iłona Boichevska, Ph.D in Pedagogy, Associate Professor of the
Foreign Languages Chair

Liudmyła Veremiuk, Ph.D in Pedagogy, Associate Professor of the
Foreign Languages Chair

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

**TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN NON-LINGUISTIC HIGHER
EDUCATIONAL INSTITUTIONS: USE OF VARIOUS APPROACHES**

Ukraine's rapid entry into the unified educational space in the process of European integration causes the objective need of society for specialists with knowledge of a foreign language for functional purposes, that is using language as a means of communication with colleagues and representatives of different cultures. In order to meet this urgent need of Ukrainian society, they began to rebuild the methodology of teaching foreign languages, especially in non-linguistic higher educational institutions. The fact that languages should be taught in unbreakable unity with the world and culture of the native speakers has been taken as a fundamental principle.

Contemporary socio-cultural tendencies of society development place new demands on the content of non-linguistic higher education. First of all it concerns humanization of education. It is aimed at overcoming the contradictions between the professional and cultural education of students on the basis of knowledge about the person and human activity. One more aspect is the formation of organizational and management skills for future specialists, that is teaching students the method of working with people, the ability to positively influence them and build relationships with them. Moreover the formation of creative thinking and intellectual abilities of specialists, ability to learn is of special importance.

The basic, methodical principle of foreign language learning at any educational institution is the principle of *communication*. This approach is especially relevant in the training of specialists for the tourism industry, because it is to create situations

that are as close as possible to the features of the actual communication process. *The linguoculturological approach* was the first attempt of integrated language and culture study in the national methodology. The subject of *linguoculturological approach* has been the study of the language in order to identify its national and cultural specificity. In the context of this approach, the main source of linguistic information is the lexical composition of the word [4]. In this regard, the main attention of the researchers is paid to the study of equivalent and non-equivalent lexical concepts, background vocabulary, terminological vocabulary, phraseological units. The linguoculturological approach to language teaching makes it possible to interpret language semantics as a result of cultural experience, that is, “to see a language unit as not only a representative of a particular linguistic level possessing characteristic grammatical features but also as units of peoples’ cultural memory” [1, 36]. In the context of this approach, the ability to understand other people's behavior and interact with representatives of another culture with a different set of values is important.

Within the *sociocultural approach*, priority is given to learning in the context of cultural dialogue, which implies the creation of didactic-methodological conditions for comparative humanistic-oriented simultaneous study of foreign and native cultures while forming communicative skills of intercultural communication while the students should be prepared to be participants in the dialogue of cultures” [3, 166]. With regard to business culture, it is necessary to take into account intercultural differences, common features of cultures to choose style, strategies and tactics of communication in cross-cultural business situations” [2, 96], and prepare future specialists for this.

An intercultural approach to foreign languages learning makes it possible to adequately perceive foreign-language concepts and apply them in a variety of socially predetermined situations.

Taking into account the above mentioned, it can be concluded that with regard to the preparation of students of non-linguistic specialties of the higher educational institutions it is advisable to ask questions and make decisions towards the

reorientation of the process of their language learning from the standpoint of intercultural approach. In this case, language becomes an instrument of dialogue of professional cultures and an effective tool for the realization of all professional communicative specialists' intentions, related to interaction with representatives of another culture, country, or society.

References:

1. Krasnykh, V. V. (2002) Etnopsikholingvistika i lingvokul'turologiya [Ethnopsycholinguistics and linguoculturology]. M.:Gnosis [in Russian].
2. Pluzhnik, I. L. (2003) Formirovaniye mezhkul'turnoy kommunikativnoy kompetentsii studentov gumanitarnogo profilya v protsesse professional'noy podgotovki [Formation of intercultural communicative competence of humanitarian students in the process of vocational training]. Thesis. Tyumen' [in Russian].
3. Khmil', F.I. (2004) Dilove spilkuvannya: navchal'nyy posibnyk dlya studentiv vyshchych navchal'nykh zakladiv [Business Communication: A Textbook for Higher Education Students], Kyiv : Akademvydav.
4. Byram, M. (1991) Investigating Cultural Studies in Foreign Language Teaching. Clevedon : Multilingual Mateers, Ltd.

Новиков А. О., д. філол. н., професор, завідувач кафедри української мови, літератури та методики навчання.
*Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка*

ОБРАЗ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ УКРАЇНИ В РОМАНІ ОЛЕКСАНДРА ІРВАНЦЯ «ХАРКІВ 1938»

У своєму новому романі «Харків 1938» (2017), створеному в жанрі альтернативної історії, Олександр Ірванець фантазує на предмет того, що могло б бути з Україною, якби події після жовтневого перевороту 1917 р. стали розвиватися по-іншому. Цей жанр не є новим ні в українській, ні в європейській літературі. Найвідомішим є роман Джорджа Орвелла «1984» (1948). На відміну від «Харкова 1938», це перспективна антиутопія – своєрідний погляд у вірогідне майбутнє. Також заслуговують на увагу романи Василя Аксьонова «Острів Крим» (1979), Василя Кожелянка «Дефіляда в Москві» (2000) і, звичайно ж, «Рівне/Ровно (Стіна)» (2002) самого Ірванця. В останньому використовується досвід існування розділених високим муром західної й східної частин Берліна – теперішньої столиці Німеччини.

У романі «Харків 1938» зображується потужна Українська Робітничо-Селянська Республіка (У.Р.С.Р.) зі столицею в Харкові. На користь Харкова вибір зроблено не випадково. І не тільки в тому, що до 1934 р. це місто насправді було столицею радянської України. Змальована Ірванцем країна сповідувала націонал-комуністичну ідеологію. А це більше асоціюється з більшовицьким Харковом, де 1918 року за підтримки Москви було сформовано комуністичний уряд. Зовсім інша річ Київ, який завжди був більш проукраїнським. («У Києві творилась давня історія України. А в Харкові твориться історія У.Р.С.Р.») [1, с. 36].

Головну посаду у змальованій Ірванцем державі, Гетьмана-Президента, обіймає очільник націоналістів Євген Коновалець. Після так званої «чистки»,

яка відбулася в 1932 – 1933 рр. (явний натяк на реальні події в цю добу в СРСР), в Україні встановився авторитарний режим, як це було насправді в низці європейських країн – Італії, Іспанії, Угорщині, Румунії, Болгарії, не говорячи вже про комуністичний Радянський Союз і нацистську Німеччину на чолі зі своїми «фюрерами». Мабуть, щось подібне могло бути і в Україні, якби вона зберегла свою незалежність і до влади в ній прийшли націоналісти.

Дійові особи твору здебільшого відомі історичні постаті. Одні з них насправді жили в ці часи (О. Кобилянська, О. Довженко, М. Булгаков), інші не дожили до 1938 р. (М. Хвильовий, М. Семенко, Н. Гумільов). А а ще є особистості, які з'являються на світ кількома десятиліттями пізніше (С. Жадан, О. Бузина). Всі вони живі, приїхали до Харкова й контактують поміж собою.

Не обійшлося в романі й без традиційного для багатьох сучасних творів карнавалу. Саме такий щорічний карнавал у ніч на перше травня відбувається і в українській столиці. Називається він Харківський Пролетарський Карнавал (ХаПеКа) [1, с. 123]. На головне державне свято з'їжджаються найіменитіші гості з усієї країни, а також із-за кордону. До всіх гостей українська влада відноситься з неабиякою теплотою, пригощаючи їх безкоштовною печеною – запеченими свинями, начиненими «різноманітними ковбасами – смаженими й вудженими, а також в'яленими і провареними в олії» [1, с. 147], що, очевидно, є свідченням заможності й потужності альтернативної української держави. На цю версію працює й та обставина, що українська сільськогосподарська продукція «заповнила останніми роками ринки всієї Європи» [1, с. 41].

Республіка підтримує добрі стосунки з низкою країн, але передусім із тими, які є близькими їй за офіційною націонал-комуністичною ідеологією. Серед таких найближчих союзників Італія, очільник якої Беніто Мусоліні «до України світлом промениться» [1, с. 77]. Вельми теплі відносини у Гетьмана-Президента й з канцлером Великонімеччини (країну перейменували на кшталт Великобританії) Ернстом Тельманом – очільником німецьких націонал-комуністів. Останній прийшов до влади, перемігши в пам'ятну «ніч довгих ножів» обох нацистських лідерів – Гітлера й Рема.

Заслужують на увагу й події, пов’язані з Радянським Союзом. Прикметно, що очолює цю країну не Сталін, а Кіров – інший представник із когорти так званої ленінської гвардії. А тому не дивно, що агресивна політика Кремля жодним чином не змінилася. Однак керманічам комуністичної імперії поки що не до України, оскільки в Криму «окопався» Врангель, а в Сибірі продовжуються воєнні дії з армією адмірала Колчака. Московське керівництво намагається дестабілізувати ситуацію в середині України, засилаючи туди своїх агентів. Таким є, зокрема, «мешканець міста Москва, уродженець Києва Міхаїл Афанасьєвич Булгаков, за фахом лікар-венеролог», який був «помічений в антиукраїнських настроях та їх прилюдному висловлюванні» [1, с. 26].

Булгаков підтримує тісні відносини з місцевими українофобами. Серед них журналіст і письменник Олесь Бузина – автор низки романів, одні заголовки яких багато що говорять про їхній зміст: «Вурдалак Тарас Шевченко, или Поддельный Кобзарь» (2009), «Союз плуга и трезуба: как придумали Украину» (2013) та інші. Відносини московського гостя з цим таємним агентом зображуються у веселому пародійному стилі і виходять далеко за межі ділових [1, с. 31]. Тим більше, що митець трансформував його в дівчину (Олесю Бузину) без жодних моральних принципів.

Набагато небезпечніший російський диверсант Трифон Фітільов («йому й зброї не треба, щоб біди наробити») [1, с. 12]. Саме він убиває свого троюрідного брата – головного ідеолога правлячої в Україні Партії Українських Народних Комуністів (ПУНК), знаного письменника Миколу Хвильового.

Роман О. Ірванця «Харків 1938» більше, ніж антиантиутопія (так письменник визначив жанр свого твору). Зображуючи альтернативну Україну в історичному минулому, автор багато в чому проектує події на нашу теперішню дійсність. З одного боку, вказує шляхи для процвітання незалежної української держави, а з іншого – застерігає від можливих помилок.

Література:

1. Ірванець О. Харків 1938. К.: Lasurus. 2017. 240 с.

Вискушенко С. А., к.ф.н., доцент кафедри
англійської філології та перекладу
*Житомирський державний університет
імені Івана Франка*

АНТОНІМІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ТВАРИННИЦТВА

Аналіз фахової мови тваринництва з погляду антонімічних відношень показав, що антонімія термінів широко представлена в терміносистемі фахової мови тваринництва. Дослідження антонімії фахових мов є актуальним, оскільки це семантичне явище є однією з основних системотвірних категорій термінологічної лексики. Під антонімією прийнято розуміти тип семантичних відношень термінів, суть яких полягає у вираженні протилежних значень [5, с. 29]. Із цього визначення можна зробити висновок, що антонімія термінів базується на протилежності значень.

На сучасному етапі розвитку мовознавства розроблені критерії для ефективної диференціації антонімів: 1) антоніми – слова з протилежним значенням – розрізняються з вираженням протилежності, яка передбачає одночасно тотожність у якомусь відношенні; 2) антоніми вживаються в типових синтаксичних конструкціях у взаємному протиставленні; 3) антоніми мають однакову сферу лексичної сполучуваності [1, с. 56]. Знання вищенаведених критеріїв особливо необхідне в термінографічній практиці. Крім того, вважається, що однією з найважливіших причин подальшого дослідження цього семантичного явища та виявлення антонімічних відношень у термінологічній лексиці є те, що ця робота допомагає систематизувати поняття, визначити їхнє місце в терміносистемі певної фахової мови, оскільки часто навіть пояснення через протилежне є ефективним способом доведення істини [3; 4].

Проаналізувавши емпіричний матеріал, було виявлено, що терміносистемі англійської фахової мови тваринництва притаманні два

структурних типи антонімів – лексичні (різнокореневі) і словотвірні (спільнокореневі). Відтак, при лексичному типі антонімії диференційна семантична ознака (протилежність) відбувається за рахунок семантичного протиставлення коренів [4, с. 44]. Так, наприклад, *long-eared pig – short-eared pig* (довговуха свиня – коротковуха свиня). В основі словотвірного способу вираження антонімічних відносин лежить використання префіксів, які мають заперечне значення **un-, in-, dis-, non, im-** та ін., наприклад, *adaptable – inadapttable* (що легко адаптується – не пристосований, непридатний), *maturity – immaturity* (зрілість – незрілість, недорозвиненість) або пар префіксів з протилежним один одному значенням, які приєднуються до обох основ, наприклад, *engrafted – ungrafted* (привитий – непривитий), *hypersecretion – hyposecretion* (гіперсекреція – гіпосекреція). Варто також наголосити, що антонімія представлена в англійській фаховій мові тваринництва як спосіб номінації протилежних понять. За визначенням В. М. Ярцевої, два поняття можна вважати протилежними, якщо між явищами, які вони позначають, виникає найбільша відмінність у межах родового поняття і явища є граничними за своїм характером [7, с. 36]. Отже, логічну основу антонімії утворюють протилежні видові поняття – контрарні (протилежні) і комплементарні (взаємопов’язані) [2, с. 236]. Під контрарними зазвичай розуміють такі антоніми, які виражають максимально протилежні поняття, між якими існує середній, проміжний елемент – терміни [2; 3; 4; 6]. Основною характерною ознакою зазначеного виду антонімів є градуальність значень, наприклад, *high-count milk – middle-count milk – low-count milk* (молоко з високим – низьким – помірним вмістом бактерій). Комплементарні антоніми характеризуються взаємодоповнювальними відношеннями протилежностей та не мають проміжного елемента, тобто ознака градуальності відсутня [2; 3; 4; 6]. Переважна більшість термінів-антонімів англійської фахової мови тваринництва є комплементарними, наприклад, *pasteurized milk – unpasteurized milk* (пастеризоване – сире, непастеризоване молоко).

Таким чином, проведений аналіз показав, що явище антонімії наявне в термінології фахової мови тваринництва і має свої особливості. І це є знаковим, адже термінологічна антонімія фахової мови тваринництва є важливою системоутворювальною категорією, яка сприяє більш ґрунтовному дослідженню сутності протиставлюваних понять, що дозволяє більш цілісно та системно характеризувати явища, процеси та поняття певної фахової мови.

Література:

1. Миллер Е. Н. Природа лексической и фразеологической антонимии. – Саратов : Изд-во Саратовского Университета, 1990. – 222 с.
2. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке. – М. : Московский университет, 1973. – 289 с.
3. Пастернак Г. Синонімія та антонімія в економіко-правовій термінології // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2007. – Вип. VII. – С. 190-193.
4. Цимбал Н. Сучасна українська термінологія органічної хімії. – Умань: РВЦ “Софія”, 2007. – 135 с.
5. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1995. – 360 с.
6. Татаринов В. А. Общее терминоведение : энциклопедический словарь. – М. : Московский Лицей, 2006. – 528 с.
7. Ярцева В. Н. Языкознание : большой энциклопедический словарь. – М. : Научное изд-во „Большая российская энциклопедия”, 1998. – 586 с.

Клейменова Т. В., к. філол. н., старший викладач кафедри української мови, літератури та методики навчання
*Глухівський національний педагогічний університет імені
Олександра Довженка*

ОБРАЗ ПЕДАГОГА В МАЛІЙ ПРОЗІ Б. ГРІНЧЕНКА ТА Д. МАКОГОНА

Художня творчість українських письменників, які за фахом були педагогами (подружжя Грінченків, Є. Ярошинська, О. Маковей, Д. Макогон, Б. Лепкий, Дніпрова Чайка, Марійка Підгірянка, Степан Васильченко та ін.), є багатогранною в ідейно-художньому плані. На її створення безперечно вплинув досвід педагогічної праці авторів.

Гідним прикладом національно свідомого інтелігента-патріота, педагога, вченого, літератора, публіциста, перекладача, журналіста, видавця, громадсько-культурного діяча є Борис Грінченко (1863–1910). Представник учительської і письменницької інтелігенції, він став одним із перших в українській літературі, хто звернувся у своїй творчості до теми ролі в житті народу інтелектуальної еліти кінця ХІХ ст. Б. Грінченко-педагог показав на сторінках своїх творів реальне становище тогочасної школи та безправність її працівників, розкрив перипетії стосунків освітян із владою та селянами, якості педагогів, представників шкільної влади у взаємовідносинах з учнями («Екзамен», «Непокірний», «Украла», «Дзвоник»).

Зокрема, у творі «Екзамен» (1884), як згодом і в оповіданні «Непокірний» (1886), Б. Грінченко, зосередив увагу на матеріальній незабезпеченості сільських шкіл кінця ХІХ ст., що значно ускладнювала працю вчительської інтелігенції: «І молодий вчитель працює понад свої сили. Ще вчора маленька, що волость віддала під школу, хатка завбільшки сорок квадратних аршин, почала чепуритися» [1]. В оповіданні «Непокірний» письменник розкрив трагедію вчителя, який через свою культурно-просвітницьку діяльність зазнав переслідувань сільською владою. Ідейним спрямуванням твору є засудження тих, хто брутально зневажав особистість інтелігента, ствердження потреби в

безпосередньому зв'язку вчителів із селянами, сприянні їх освіті, у творчому підході педагога до навчання дітей.

Як справедливо відзначили О. Неживий та Л. Корольова, «Створюючи образ учителя національної школи, Б. Грінченко належну увагу приділив його професійній підготовці» [3, с. 38]. Зокрема, в оповіданні «Украла» (1897) автор створив образ сільського вчителя Василя Митровича, який володів педагогічним тактом й етикою, був спостережливим, дослуховувався до проблем учнів.

Серед творчих особистостей, які поєднали в житті вчительську та письменницьку працю, вирізняється також постать західноукраїнського літератора, громадського діяча й педагога Дмитра Макогона (1881–1961), який кілька десятиліть самовіддано працював у галузі освіти.

У прозових збірках «Учительські гаразди» (1911), «Шкільні образки» (1911) письменник відтворив сторінки життя і праці буковинських та галицьких учителів межі XIX – XX століть в умовах чужої українцям влади, засудив навчання українських дітей нерідною мовою. Більшість творів названих збірок – яскраві фрагменти зі шкільної практики, освітньої та громадської роботи автора.

Як і Б. Грінченко, Д. Макогон у малій прозі («Щаслива дорога», «У світ за очі», «Перша посада», «Вибагливий панич», «Шкільна власть» та ін.) зобразив самовідданих у праці вчителів, які на нелегкому педагогічному шляху опинялися під підозрою влади, що всіляко гальмувала розвиток українського народу, пережили матеріальну скруту та моральне приниження, ворожнечу з боку неосвіченого селянства. Зокрема, нужденний побут інтелігентів Д. Макогон відобразив у творі «Перша посада», герой якого, молодий педагог, не отримавши вчасно заробітну платню, змушений голодувати. А в новелі «Шкільна власть» сільський вїйт, який був головою місцевої шкільної ради, дозволив собі з'явитись у класі в нетверезому стані «на контролю» [2, с. 12].

Твори Б. Грінченка й Д. Макогона про взаємовідносини вчителя з учнями, проблеми тогочасного шкільництва мають педагогічне спрямування («Украла», «Дзвоник», «Екзамен» Б. Грінченка; «Грішник», «Ліктура», «Любов»,

«Напам’ять», «Брехня» Д. Макогона). Автори вивели в малій прозі позитивні образи педагогів, які самовіддано працювали задля національно-культурного поступу народу, володіли необхідними педагогічними знаннями і якостями та, незважаючи на складні умови праці, переслідування і всілякі доноси, не плазували перед владою і не змінювали своїх переконань.

На сторінках досліджуваних творів митців зустрічаємо й інші типи тогочасних освітян: тих, хто цілком підкорився приписам влади, зрадив високе покликання в гонитві за матеріальним добробутом (професор із твору «В світ за очі» Д. Макогона), або такі негативні образи, як учитель, не гідний носити це звання через відсутність педагогічного такту й етики в роботі з дітьми, застосування варварських методів виховання (директорка з оповідання «Дзвоник» Б. Грінченка, учитель-поляк з оповідання «Діточий бунт» Д. Макогона); образ «члена учіліщного совета» Куценка, обмеженого в знаннях, без учительського фаху («Екзамен» Б. Грінченка). Негативні образи псевдовчителів, інспекторів у творах митців зображені здебільшого за допомогою сатиричних засобів.

Засновані на життєвих спостереженнях новели та оповідання Б. Грінченка й Д. Макогона мають виховне значення, характеризуються порушенням проблем шкільництва й національних питань, наявністю автобіографічних елементів. Твори позначені вболіванням авторів за долю безправного сільського вчителя, української школи. Своєю прозою митці зробили вагомий внесок у розробку в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. вчительської теми, створення багатогранного образу педагога.

Література:

1. Грінченко Б. Екзамен. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=780> (дата звернення: 8.03.2018).
2. Макогон Д. Учителські гаразди : нариси. Коломия, 1911. 74 с., с. 12.
3. Неживий О., Корольова Л. Особистість учителя національної школи в доробку Б. Грінченка. *Дивослово*. 1997. №4. С. 36–40.

NAUKI EKONOMICZNE**Шпортько Г.Ю.**, к.т.н., доцент кафедри менеджменту**Пожарська О.В.**, студентка магістратури*Національна металургійна академія України***ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Маркетингова діяльність підприємства вимагає досить значних грошових вкладень, і тому вкрай важливо з'ясувати, чи дозволили вжиті заходи досягти поставлених цілей і якою мірою. Одна з проблем, що виникає в процесі управління, полягає в тому, що не існує методично єдиного комплексу показників оцінювання ефективності маркетингової діяльності для різних типів підприємств. Сьогодні поширені два підходи його вимірювання – як ступінь досягнення поставлених цілей та як відношення ефекту від маркетингової діяльності до витрат на її здійснення.

Відомі чотири відокремлені групи методів оцінки ефективності маркетингової діяльності.

Кількісні (фактографічні) методи, які передбачають порівняння результативних показників маркетингової діяльності з витратами на її здійснення: рентабельність інвестицій у маркетинг; оцінка вартості бренда; оцінювання ринкового успіху компанії у зоні конкурентів.

Соціологічні методи, які націлені на використання інструментів прикладної соціології, а саме: на розробку соціологічних досліджень та проведення досліджень відповідно до цих програм (наприклад, оцінювання комунікацій).

Експертні (суб'єктивні) методи, які передбачають використання спеціальних знань та практичного досвіду експертів для отримання загальних суджень про ефективність маркетингової діяльності підприємства переважно у вигляді оцінок (балах).

Якісні методи засновані на проведенні аудиту маркетингу – це всеосяжна, систематична, незалежна та періодична перевірка зовнішнього середовища маркетингу, цілей, стратегій та конкретних напрямків маркетингової діяльності для підприємства в цілому або для його окремих структурних підрозділів. Проводиться власними силами або незалежними експертами [1].

На українських підприємствах популярним є підхід до вимірювання ефективності маркетингової діяльності за допомогою показника прибутковості інвестицій в маркетинг або рентабельність маркетингових інвестицій (англ. return on marketing investment, скорочено ROIM) [2], який розраховується як відношення різниці додаткової виручка від здійснених маркетингових заходів та собівартості вироблених товарів (послуг), які просуваються за рахунок маркетингових заходів, до вартості самих маркетингових заходів. Його використання дозволяє підприємству одержати конкурентні переваги та підвищити прибутковість, розробляти більш якісні стратегії та приймати ефективні інвестиційні рішення.

Оцінка ефективності маркетингової діяльності повинна проводитися в комплексі з використанням різноманітних методів оцінювання і бути якомога конкретнішою, результати аналізу – точно визначеними, оскільки вони слугуватимуть інформаційною основою для прийняття рішень керівниками підприємств. Кількість і перелік показників ефективності є індивідуальними для кожного підприємства й залежать від виду бізнесу, етапу його розвитку, стану ринку тощо. Крім того, ефективність маркетингової діяльності потрібно оцінювати за тривалий період, а не за результатами поточної діяльності.

Література:

1. Багієв Г.Л. Економіка маркетинга / Г.Л. Багієв– СПб.: Видавництво СПбГУЭФ, 2007. – 175 с.
2. Шоу Роберт, Мерик Дэвид Прибыльный маркетинг. Окупается ли ваш маркетинг? / Роберт Шоу, Дэвид Мерик – К.: Companion Group, 2007. – 496 с.

Глухова В.І., доцент кафедри обліку і фінансів
*Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського*

ПОДАТКОВА ЗАБОРГОВАНІСТЬ ЯК РЕЗЕРВ ЗБІЛЬШЕННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ

Проблема несплати платниками податків до бюджету належних сум податків і зборів є загальнодержавною, оскільки недонадходження цих платежів до доходів бюджетів усіх рівнів в запланованих обсягах безпосередньо впливає на формування та стабільність фінансової системи держави та на фінансування державних програм соціально-економічного розвитку.

Існуюча практика управління податковим боргом з початку існування України як незалежної держави свідчить про те, що застосування процедур попередження та безпосередньо стягнення податкового боргу не повною мірою сприяє вирішенню даної проблеми та мінімізації податкового боргу.

Діючий механізм надання розстрочення, відстрочення при сплаті грошових зобов'язань або податкового боргу протягом останніх років не покращив платіжної дисципліни платників податків.

Недосконалість чинного законодавства та недостатня ефективність роботи органів Державної фіскальної служби України щодо стягнення податкового боргу дозволяють платникам податків ухилятися від сплати належних податків і зборів до державного та місцевих бюджетів бюджету без порушення законодавчих вимог, задекларувавши податкові зобов'язання і не сплативши їх до бюджету. Часто такі платники звертаються до фіскальних органів за отриманням розстрочення чи відстрочення податкових зобов'язань або податкового боргу, але потім і їх не виконують.

Останніми роками продовжується тенденція зростання як податкового боргу, так і переplat до бюджету (рис.1) [1].

За результатами аналізу офіційної звітності Державної фіскальної служби, податковий борг до зведеного бюджету України виріс з 69625,3 млн. грн, на 01.01.2017 р. до 101469,6 млрд.грн. станом на 01.01.2019 року, або на

45,7%, причому протягом цього періоду відбувалося і щорічне погашення сум боргу.

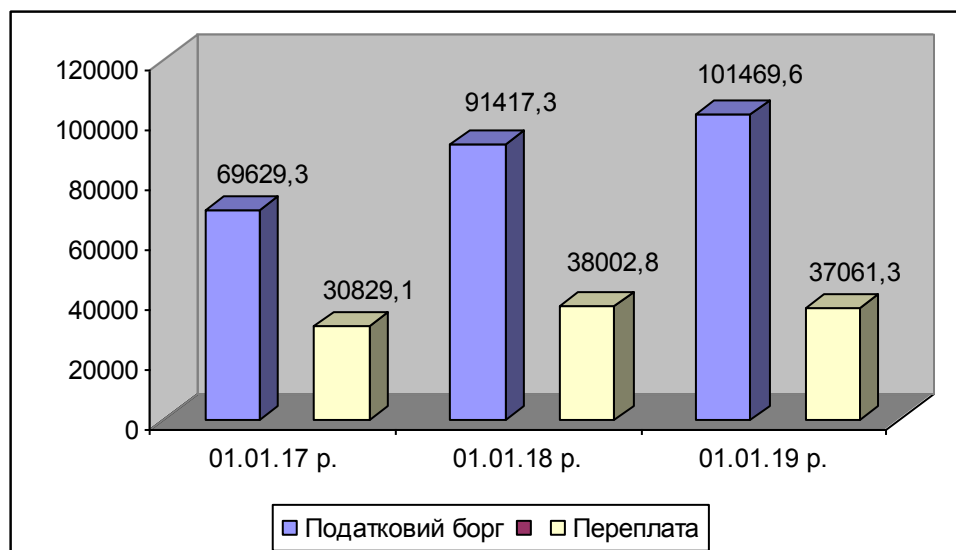

Рис. 1. Динаміка податкового боргу і переplat до бюджету України, млн. грн.

Суми переplat за податками і зборами, за даними органів ДФС, за аналогічний період зросли на 20,2 % і становили на 01.01.2019 року 37061,3 млн. грн., що значно менше, ніж суми податкового боргу, але для платників податків вони негативно впливають на їх фінансовий стан, відволікаючи оборотні кошти в дебіторську заборгованість.

Тому для вирішення даної проблеми доцільно вдосконалити податкове законодавство щодо виникнення і погашення податкових боргів, покращити діяльність контролюючих органів з більшим акцентом на роз'яснювальну роботу, а самим платникам податків - вдосконалювати податкове рахівництво на рівні суб'єктів господарювання, а саме: податкове планування, організацію обліку розрахунків з бюджетом, внутрішній податковий контроль.

Література:

1. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/data/files/240396.pdf> (дата звернення: 03.10.2019).

Вишневська М.К., к.т.н., доцент кафедри менеджменту,
Смоліна О.Д., магістр кафедри менеджменту
Національна металургійна академія України

НАУКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ НА СУЧАСНОМУ ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

На сучасному етапі розвитку питання наукової організації праці (НОП) все частіше постають в центрі уваги економічної думки. Це пов'язано з тим, що застосування її принципів забезпечує найбільш ефективне використання матеріальних і трудових ресурсів, безперервне підвищення продуктивності праці. Наукова організація праці (НОП) – організація праці, яка ґрунтується на досягненнях науки і передового досвіду, які систематично впроваджуються у виробництво, дозволяє найкращим чином поєднати техніку, людей в єдиному виробничому процесі.

Актуальність даної теми пояснюється тим, що одним із заходів підвищення результативності праці є покращення рівня організації праці на дільницях, підрозділах, підприємствах в цілому. Адже недосконала організація праці неодмінно призводить до зниження кінцевих результатів діяльності підприємства. Оскільки НОП на підприємстві є вкрай складним і витратним процесом, має велике значення для ефективності виробництва, то її впровадження потребує системного забезпечення, чіткого регламентування і постійного контролю.

Дослідження проблем наукової організації праці знаходять відображення у працях таких вітчизняних вчених, як Б.А. Карпинського, В.М. Лукашевича, В. Мерзляка, Є.П. Михайлова та інших. На сучасному етапі розвитку економічних відносин теоретичні аспекти організації праці поступово змінюються від «тейлоризму» до сучасних концепцій гуманізації праці, збагачення її змісту.

Також слід зазначити, що одним з обов'язкових чинників ефективності праці є професійна компетентність працівників, тобто наявність знань,

необхідних для виконання певної роботи. Водночас глибокі й швидкі зміни в суспільстві –технологічні, соціальні, культурні – приводять до того, що головною вимогою професійної компетентності є здатність людини до розвитку, яка виявляється у залученні її до нових видів діяльності, оновленні знань, пов'язаних з її основною працею. Саме на це і спрямована сутність НОП.

Можна виділити наступні проблемні питання в науковій організації праці на сучасному промисловому підприємстві:

– проблема непродуктивних витрат праці, несвоєчасного виконання нормованих завдань, що позначається на невиконанні норм виробітку;

– проблема визначення мети та результату праці при створенні нового робочого місця чи нового підрозділу;

– проблема проектування та раціоналізації трудових процесів: визначення складності трудового завдання, методів та прийомів праці, знарядь праці, встановлення вимог до кваліфікації працівників;

– проблема організації й обслуговування робочих місць, поділу та кооперування праці;

– проблема організації матеріального та морального заохочення, тобто зв'язку між внеском працівника у результати колективної праці та власним трудовим доходом;

– проблема створення сприятливих умов та контролю за якістю роботи, тут має місце забезпечення здоров'я працівника, розвиток його здібностей в процесі праці, встановлення вимог до результатів праці.

Тож для безперебійної роботи цехів та служб вкрай важливо щоб кожний фахівець чітко розумів своє місце в організаційній структурі, призначення й обов'язки, дотримувався певного графіку роботи, раціонально використовував робочий час, а також час на відпочинок. Все це свідчить про велику роль наукової організації праці, завдяки якій все вищеперераховане досліджується та при необхідності корегується для досягнення максимальної ефективності.

Синиціна Ю.П., к.т.н., доцент кафедри менеджменту

Дунайчук С.М., к.т.н., доцент кафедри менеджменту

Чебанова М.О., студентка

Національна металургійна академія України

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСУВАННЯМ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОЕКТІВ ПІДПРИЄМСТВ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДУ «ДЕРЕВА ЦІЛЕЙ»

Проблема співіснування економіки та екології зараз стає напрочуд актуальною у всьому світі. Вчені зіткнулися з необхідністю вирішення даного питання лише у зв'язку зі значним погіршенням стану навколишнього середовища у всьому світі. На підставі цього присутній очевидний дефіцит наукових досліджень з даного питання як в прикладному, теоретичному аспекті так і в методологічному. Вагомий внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів екологічного менеджменту внесли О. Балацький, Є. Борщук, Г. Білявський, Л. Бобровський, В. Бурлаков, В. Кожушко, В. Лук'янихін, О. Маслюковська, О. Михайлюк, В. Семенов, Л. Федулова та ін. Екологічним основам економіки, її управлінню та ефективному функціонуванню присвячені дослідження провідних вітчизняних учених, серед яких Є.М. Борщук, В.С. Загорський.

Екологічне удосконалення є конкурентною перевагою, якої можна легко досягти, створивши на підприємстві дієву систему екологічного менеджменту, провівши екологічний аудит, або ж отримавши сертифікат ISO 14000 з подальшим дотриманням екологічних вимог у своїй виробничо-господарській діяльності [1].

Найважливішим питанням у впровадженні екологічних проектів є питання фінансування. На даний час фінансування екологічних проектів в Україні здійснюється головним чином з наступних джерел:

– міжнародні та благодійні організації, в тому числі продаж квот на скорочення викидів CO₂ в рамках Кіотського протоколу;

– державні бюджетні програми і проекти з державним со-
 фінансуванням: ліквідація наслідків аварії на ЧАЕС (проект «Укриття»,
 комплекс «Вектор» та ін.), утилізація ракетного палива тощо;

– місцеві програми з утилізації агрохімії, ліквідації несанкціонованих
 звалищ тощо., що фінансуються з місцевих бюджетів.

Проекти щодо запобігання забруднення мають тенденцію до скорочення
 операційних витрат за допомогою зменшення вироблюваних відходів,
 зниження екологічних зобов'язань. Інвестиції в запобігання забруднення
 можуть збільшувати доходи за рахунок поліпшення репутації виробу або
 корпоративного іміджу. Побудови причинно-наслідкових зв'язків між цілями та
 засобами їх досягнення (метод «дерева цілей») дозволить визначити, який шлях
 залучення коштів є найбільш оптимальним для підприємств на макро-, мезо- та
 мікро-рівнях управління. Аналіз можливих джерел фінансування екологічного
 проекту наведено на рис. 1

Рисунок 1 Аналіз можливих джерел фінансування проекту

З результатами аналізу визначено, що найоптимальнішим варіантом
 отримання фінансування окрім звернення до міського бюджету та залучення
 коштів підприємства є звернення до міжнародних організацій, які
 спеціалізуються на важливих для суспільства екологічних та соціальних

проектах. Грошова оцінка ефекту від впровадження екологічних проектів – найбільш слабка і проблемне місце в методиці. Оскільки в більшості випадків виміряти сумарний ефект в грошовій формі неможливо, кожен дослідник використовує власні способи його формалізації. При здійсненні прогнозних розрахунків необхідна інформація і впевненість для відповіді на питання, які витрати повинне буде понести підприємство в майбутньому, якщо воно не здійснить інвестиції зараз. В якості загальної оціни ефектно можливо віднести наступне для:

- навколишнього середовища – покращення екологічної ситуації водоєм, що веде до відновлення та збільшення кількості корисних природних ресурсів;
- інвесторів, підвищення привабливості регіону можливий приплив капіталу;
- населення результатом можна вважати поліпшення загального стану здоров'я, зменшення хвороб, а також поліпшення екологічної ситуації сприяє зниженню витрат, пов'язаних з пошуком комфортного та екологічно прийняттого місця проживання, роботи та відпочинку.

Значна актуальність даної теми як для окремих країн, так і для суспільства у цілому зумовлює значний потенціал для подальших досліджень відносно можливих шляхів впровадження систем екологічного менеджменту на підприємствах України, враховуючи нестабільність економічної ситуації.

Література:

1. Огородник М.М., Новак У.П. Тенденції розвитку екологічного аудиту як інструмента системи екологічного менеджменту. Вісник національного університету. 2009. № 647. С. 440.
2. Васильчак С.В. Особливості функціонування ринку молока та молочної продукції / Васильчак С.В. – К.: Науковий вісник НЛТУ України № 15.4, 2013 р. 357–362 с.

Святенко С. В., асистент,
Гусак А. С., здобувачка СВО «магістр»
Криворізький національний університет

ПЕРСПЕКТИВНІ МЕТОДИ МАКСИМІЗАЦІЇ ПРИБУТКУ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Для приватних споживачів у всьому світі все більш популярною стає форма електронної комерції, яка відноситься до категорії «бізнес-споживач» (B2C) та включає онлайн-роздрібну торгівлю або онлайн-покупки. Так, у 2018 році приблизно 1,8 мільярда людей по всьому світу здійснювали купівлю товарів через Інтернет, що свідчить про зростання попиту, пропозиції та конкуренції серед інтернет-магазинів. Саме тому, одним з найважливіших питань є утримання на ринку та отримання максимального прибутку.

Одним з сучасних і перспективних методів максимізації прибутку є використання унікальних маркетингових рішень та інструментів, що забезпечують зростання продажів, клієнтської бази та рентабельності бізнесу шляхом аналізу та оптимізації ефективності рекламних кампаній в режимі реального часу. Функціонування вищевказаного рішення забезпечується через платформи, що надають послуги і працюють на основі автоматизованого алгоритму. Даний алгоритм включає в себе ряд функцій та інструментів:

- експорт каталогу продукції на веб-сайт;
 - вибір персональних пропозицій (продуктів), що відображаються в мережі та відповідають профілю покупця, з метою збільшення залученості та конверсії;
 - застосування динамічного ціноутворення на основі потенціалу конверсії.
- Тобто, алгоритм оцінює ймовірність конверсії для кожного кліка товару, а ціна за клік розраховується на основі якості генерованого трафіку і потенціалу продажів. Таким чином, здійснюється оптимізація витрат на придбання та дохід;

- автоматичний контроль рекламних кампаній, що заснований на показниках ефективності, рівень яких можна коригувати в залежності від цілей продавця за кожною категорією каталогу;

- автоматизований рейтинг продуктів: виявлення найбільш популярних і найбільш рентабельних товарів з каталогу в режимі реального часу, щоб найкращим чином просувати їх потенційним покупцям в мережі.

При використанні перелічених інструментів реалізується також аспект персоніфікації динамічного ціноутворення, оскільки 60% покупців керуються саме ціною при виборі товарів, а додаткове врахування вподобань клієнта дозволяє здійснити максимальну конверсію клієнта в покупця.

Також, слід звернути увагу на ряд методів, які спрямовані саме на збільшення конверсії сайту: використання високоякісних зображень для демонстрації товару, а також демонстрація його порівняних габаритів; мінімізація кроків, необхідних для здійснення замовлення; використання онлайн-чату для консультацій; формування високого рівня довіри до сайту через сертифікацію, надійних постачальників та партнерів; забезпечення зрозумілої ієрархії та структури каталогу для швидкого доступу до товару; введення спрощеної форми замовлення; оптимізація веб-ресурсу для мобільних засобів, створення мобільних додатків; деталізоване опрацювання якості контенту веб-сайту та його дизайну; забезпечення високої швидкості завантаження сторінки; пропозиція безкоштовної доставки; пропозиція різноманітних платіжних систем, тощо.

Отже, максимізувати прибуток у сфері електронної комерції в сучасних умовах дозволить реалізація вказаних методів, в основу яких покладена реалізація стратегій персоніфікації, формування оптимальних пропозицій та оптимізації цінових стратегій.

Мелкоян А.Г., асистент кафедри географії

та методики її навчання

Єрмаков В.В., к.геогр.н., доцент кафедри географії

та методики її навчання

Полтавський національний педагогічний університет

імені В.Г. Короленка

ІВЕНТ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ЧАСТИНА ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ

Одним із перспективних напрямів у сфері туризму за оцінками Всесвітньої Туристичної Організації є подієвий або івент-туризм. Його значення полягає у відвідуванні подій, що відбуваються в інших країнах, в яких турист братиме пасивну та активну участь, а також у впливі на економічний розвиток регіону [1]. Поняття «івенту» включає в себе подію чи захід, який відбувається в певний час і з певною метою, і має певний резонанс для суспільства. У сучасному світі сформувалася ціла індустрія щодо організації подій, яка поділяється за характером події та кінцевою метою. Подія виступає важливим мотивуючим фактором в туризмі. Івенти значно впливають на розвиток і маркетингові плани більшості туристичних заходів [2]. Тому, виникає потреба в ефективній організації і управлінні такими заходами. Ці завдання створюють умови для розвитку івент-менеджменту, який позиціонує себе як комерційно значиме явище [5].

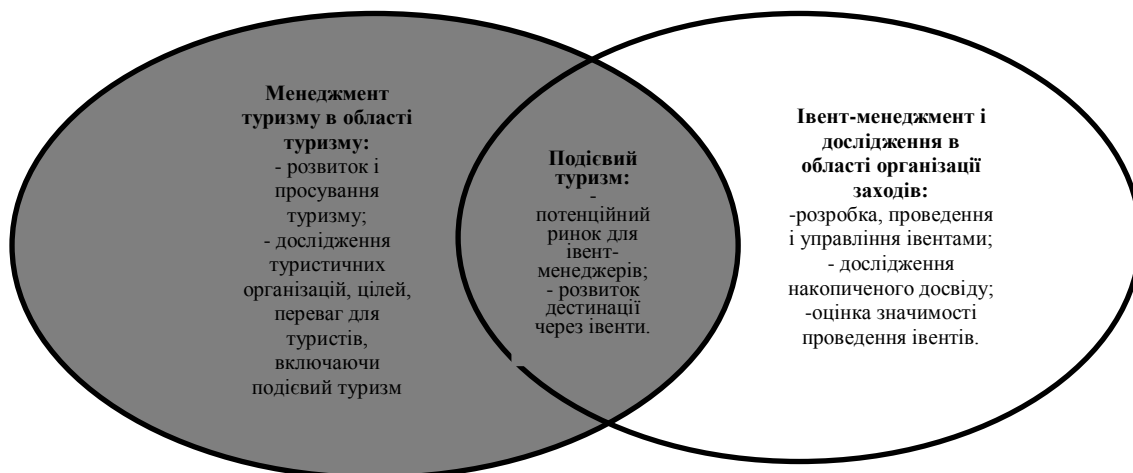

Рис. 1. Зв'язок менеджменту туризму та івент-менеджменту

Подієвий туризм і івент-менеджмент нерозривно пов'язані між собою, що можна зобразити за допомогою наступної схеми (рис. 1).

Взаємозв'язок івент-менеджменту і менеджменту туризму відбувається при організації масових заходів, які дозволяють залучити велику кількість учасників з метою розвитку туристичної дестинації. Об'єднавши ці дві області знань, отримуємо подієвий туризм, який в свою чергу просуває туристичну дестинацію через проведені події або івенти [3]. Однак, на державному рівні поки що відсутня підтримка, не розроблені маркетингові заходи, з метою просування подієвого туризму на міжнародний ринок [4].

Отже, в умовах подальшого розвитку туристичної сфери, посилення конкуренції подієвий туризм становить значний інтерес, який є перспективним видом туризму з невичерпним ресурсним потенціалом, сприяючи розширенню асортименту туристичних послуг та становленню специфічної галузі управління – івент-менеджменту.

Література:

1. Алексеева О. В. Подієвий туризм та івент-менеджмент / О. В. Алексеева // Російське підприємництво. - 2011. - №6, вип.2(186). - С.167-172.
2. Алексеева О. В. Событийный туризм как фактор социально-экономического развития региона : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. экон. наук [Текст] / О. В. Алексеева. – М., 2012. – 28 с.
3. Карпюк О.А., Сингаєвська А.О. Event-менеджмент в туристичній галузі: світовий досвід та перспективи для України. Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі: матеріали дев'ятої міжнародної науково-практичної конференції; за ред. І. В. Саух. Житомир: ЖФ КІБІТ, 2016. - С. 39-42.
4. Романцов А.Н. Event-маркетинг: сущность и особенности организации: учебник. - М.: Дашков и К°, 2011. - 116 с.
5. Event-tourism. Електронний ресурс. [Режим доступу] <https://eventzakarpattyia.wordpress.com/event-tourism/>.

Святенко С.В., асистент,
Потапчук А. В., здобувач вищої освіти
Криворізький національний університет

ОЦІНКА ЛІКВІДНОСТІ БАНКУ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО НОВИХ СТАНДАРТІВ БАЗЕЛЯ ІІІ

Ліквідність банку – це його здатність швидко і в повному обсязі задовольняти невідкладні потреби у грошових коштах. Найбільший попит на ліквідні засоби виникає у банків з двох основних причин:

- через зняття клієнтами коштів зі своїх рахунків;
- надходженням кредитних заявок, які банк вирішує задовольнити [3].

Слід зазначити, що в забезпеченні ліквідності зацікавлені сам банк, клієнти банку та НБУ. Саме тому підтримання ліквідності кожного окремого банку і всієї їх сукупності є пріоритетом у діяльності монетарного регулятора.

Значення ліквідності банків обумовлює необхідність управління нею на макрорівні і на мікрорівні. Управління ліквідністю банку – складний процес, який охоплює декілька етапів: аналіз та оцінку, планування та прогнозування, контроль, регулювання [1].

Єдиного підходу до структуризації факторів впливу на ліквідність банку в науковій літературі не сформовано.

Пропонуємо поділяти фактори впливу на ліквідність банку на зовнішні та внутрішні.

До зовнішніх факторів відносяться всі фактори, які банк не може контролювати та керувати ними, а до внутрішніх – ті, на які банк може впливати та корегувати їх [4].

У межах зовнішніх факторів ми виділяємо фактори непрямого впливу (мегафактори – фактори на рівні світової економіки чи іноземних держав, макрофактори – фактори на рівні національної економіки) і фактори прямого впливу (мезофактори – фактори на рівні банківської системи).

До внутрішніх факторів ми вважаємо за доцільне відносити мікро фактори (фактори на рівні окремого банку, на які він може впливати).

За результатами дослідження зовнішнього та внутрішнього середовища, а також врахування банківських ризиків, які виникають під впливом різних середовищ визначено, що у сучасних умовах розвитку банківської системи одним з найбільших ризиків у банківському секторі є ліквідність, точніше її дефіцит і надлишок [1] .

Тому дослідження системи управління ліквідністю банку є актуальним на даний момент.

Таблиця 1 - Порівняльна характеристика нормативів ліквідності НБУ та стандартів «Базель III»

Критерій	Нормативи НБУ	«Базель III»
Кількість нормативів	Н4 - норматив миттєвої ліквідності; Н5 - норматив поточної ліквідності; Н6 - норматив короткострокової ліквідності.	Показник покриття ліквідності (LCR); Показник чистого стабільного фінансування (NSFR)
Часові обмеження	Н4 - 1 операційний день; Н5 - 1 місяць; Н6 - 1 рік	LCR - 1 місяць; NSFR - 1 рік
Нормативне значення	Н4 - 20%; Н5 - 40%; Н6 - 60%	LCR - 100%; NSFR - >100%
Використання сценаріїв при розрахунку ліквідності	Система економічних нормативів не враховує можливі сценарії розвитку подій та встановлює граничні мінімальні рівні ліквідності балансу банку для окремих часових обмежень	Активно представлена позиція щодо необхідності врахування можливих сценаріїв розвитку подій
Врахування валютного ризику	Розрахунок нормативів ліквідності НБУ в гривні	Розрахунок нормативів за кожною основною валютою (залежно від її питомої ваги у балансі банку)
Оперативне регулювання стану ліквідності	Забезпечується завдяки контролю стану ліквідності за результатами дотримання банком нормативу миттєвої ліквідності	Не забезпечується на макрорівні оперативний контроль за станом ліквідності банків
Врахування рівня ризику складових зобов'язань і активів банку	Не передбачено	Передбачено

Ризик ліквідності – це ризик того, що банк не зможе виконати свої зобов’язання за виплатами при настанні строку їх погашення у звичайних або непередбачених умовах.

Відповідно до рекомендацій Базельського комітету та норм законодавства Європейського Союзу в Україні триває запровадження нового етапу управління ризиком банківської ліквідності. Цей етап передбачає підвищення стійкості вітчизняних банків до короткострокових і довгострокових шоків ліквідності, відповідно до нього Національний Банк України запроваджує два нових нормативи ліквідності – норматив LCR та норматив NSFR.

Порівняльна характеристика нормативів ліквідності банків в Україні з показниками ліквідності, визначеними стандартами «Базель III», подана у табл. 1 [2].

Таким чином, удосконалення регулювання ліквідності банків України на основі нових стандартів Базеля III, з врахуванням найбільш впливових факторів та специфіки функціонування кожного банку, сприятиме підвищенню рівня управління ліквідністю, що стане передумовою для перетворення діючих банків на більш надійні та фінансово стійкі не тільки на національному ринку, а й на міжнародному.

Література:

1. Федішин М.П., Слусаряк М.М. Технологія управління ліквідністю комерційних банків: теоретичний аспект. *Економіка і суспільство*. №16. 2018.
2. Руденок О.О., Волкова В.В. Управління ліквідністю банку в умовах переходу до нових стандартів Базеля III. *Економіка і організація управління*. № 1 (29). 2018.
3. Еркес О.Є., Гордієнко Т.М. Нові нормативи ліквідності в системі ризик-орієнтованого нагляду за діяльністю банків України. *Економіка і суспільство*. №20. 2019.
4. Безвух С. В. Ліквідність банку: сутність та фактори впливу. *Ефективна економіка*. № 12, 2015.

Голубьонкова О.О., к.е.н., доцент кафедри МПіТ

Соколова В.І., магістр

Одеська національна академія харчових технологій

ДОСЛІДЖЕННЯ МІКРО- ТА МАКРОСЕРЕДОВИЩА ПАТ «КОБЛЕВО»

В останній час, виноробство в Україні втрачає темп росту. Це пов'язано з негативним впливом соціальних, політичних та економічних факторів, а також зниженням зовнішньої торгівлі на ринку.

Продукція ПАТ «Коблево» займає лідируюче місце на ринку в низькому та середньому ціновому сегменті, це обумовлено доступністю для потенційного споживача. Ціна продукції залежить не лише від вигідного місця розташування, але і іншими показниками, наприклад, сировина для продукції вирощується на власних виноградниках та зберігається у власних виносховищах [1].

Фактори мікросередовища – це елементи з оточення компанії, на яке вона може безпосередньо впливати. Насамперед, мікросередовище представлене постачальниками, споживачами, різноманітними посередниками, конкурентами та контактними аудиторіями [2].

Споживчий фактор, як і для більшості комерційних компаній, є головним чинником успіху підприємства. Вибір постачальників є не менш важливим фактором, адже це впливає на якість продукції, а в подальшому на продажі.

На сьогоднішній день ринок міцної алкогольної продукції стрімко розвивається, і конкуренція є невід'ємним елементом системи маркетингу. Основними конкурентами для компанії «Коблево» є ТОВ «ПТК Шабо», ПрАТ «Одесавинпром», ТОВ «Вінфорт» та інші.

Не малу роль відіграють контактні аудиторії засобів інформації, що допомагають привертати увагу громадськості та споживачів підприємства до його діяльності. До них можна віднести ЗМІ: пресу, радіо, телебачення та міжнародні спеціалізовані друковані видання.

Розглянувши мікросередовище фірми можна перейти до аналізу макросередовища ПАТ «Коблево» - сукупність зовнішніх факторів, що впливають на підприємство і всі складові мікросередовища, не підвладні прямому управлінню з боку підприємства. До них відносяться: соціально-демографічні фактори; економічні чинники; природні фактори; науково-технічні фактори; політико-правові чинники; соціально-культурні фактори.

Підприємство має відстежувати вплив усіх шести сил, щоб вчасно відреагувати і оптимально пристосовуватися до постійних змін [3].

За допомогою PEST-аналізу було визначено, що на підприємство значний вплив чинять саме політичні та економічні фактори. Це свідчить про значну політичну та економічну нестабільність в країні.

Проаналізувавши сильні та слабкі сторони підприємства за допомогою SWOT-аналізу, виявивши можливості та загрози, вочевидь, що ПАТ «Коблево» має усі шанси випередити своїх конкурентів та стати лідером в галузі.

Висновки. ПАТ «Коблево» може впливати на фактори мікросередовища, але, існують фактори макросередовища, на які компанія впливати не може. Тому, задля того щоб залишитись серед лідируючих компаній, створити здорову конкуренцію серед виробників та закріпити свої позиції на ринку, керівництву ПАТ «Коблево» необхідно звернути увагу на те, що на споживачів впливають політичні та економічні фактори. Канал поставок необхідно обирати за співвідношенням «ціна-якість». Тому, необхідно провести ретельний аналіз конкурентного середовища та визначити конкурентну стратегію підприємства.

Література:

1. Бізнес Гід «Коблево ПАТ», [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://koblevo.biz-gid.ru/>
2. Мендела І.Я. Стратегічний маркетинг: навчально-методичний посібник / Укладач: І.Я. Мендела. – Івано-Франківськ: Вид-во «Фоліант», 2012. – 102 с.
3. Семенюк С. Необхідність розроблення маркетингової стратегії для підприємств / Галицький економічний вісник, № 2 (49) 2015 – с. 204-212.

Вишневська К.В., кандидат економічних наук,
Потапчук А. В., здобувач вищої освіти
Криворізький національний університет

СУТНІСТЬ ТА НАПРЯМКИ ЗБІЛЬШЕННЯ ПРИБУТКУ НА ПРИКЛАДІ ПАТ «АРСЕЛОРМІТТАЛ КРИВИЙ РІГ»

На сьогоднішній день прибуток – це одна з основних форм грошового накопичення, що створюється у галузях економіки: вона займає одне з центральних місць у загальній системі вартісних інструментів і важелів управління і є рушійною силою ринку.

Провівши аналіз існуючих підходів вчених до визначення поняття прибутку в економічній літературі, було виявлено, що на даний час в науковій літературі не існує єдиної точки зору щодо визначення зазначеної економічної категорії. Підходи до визначення категорії прибуток згруповані та представлені у табл. 1.

Таблиця 1 – Існуючі підходи до визначення категорії прибуток

Джерело	Визначення
Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»[1]	Прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов’язані з ними витрати.
Азаренкова Г.М., Журавель Т.М., Михайленко Р.М. [2]	Прибуток становить собою різницю між загальною сумою доходів і витратами на виробництво та реалізацію продукції.
Буряковський В.В. [4]	Прибуток – це грошовий вираз основної частини грошових збережень, створених підприємством будь-якої форми власності.
Мочерний С.В. [5]	Прибуток – це перетворена, похідна форма додаткової вартості, яка з кількісного аспекту є різницею між ціною продажу і витратами капіталу на її виробництво.
Предборський В.А. [7]	Прибуток є одним з узагальнюючих показників діяльності і окремого підприємця, і підприємства, і галузі, і економіки у цілому.
Алексеєнко Л.М., Олексієнко В.М. [3]	Прибуток (earnings, profit, прибыль) - виражений у грошовій формі чистий дохід підприємства на вкладений капітал, який характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності і представляє собою різницю між сукупним доходом і сукупними затратами у процесі виконання цієї діяльності.
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. [6]	Прибуток: 1) сума, на яку доходи перевищують пов’язані з ними витрати; 2) перевищення сукупних доходів над сукупними витратами.

Сутність прибутку як економічної категорії розкривається через функції, які він виконує у господарській діяльності. Основні з них такі: облікова, розподільча, стимулююча [3].

Для аналізу складу і динаміки прибутку використовуються такі показники прибутку:

- прибуток від операційної діяльності ;
- прибуток від фінансової діяльності;
- прибуток від інвестиційної діяльності.

На основі даних ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» структури та динаміки прибутку складемо таблицю 2, в якій використаємо дані бухгалтерського обліку, а саме форму №2 «Звіт про фінансові результати».

Таблиця 2 – Аналіз динаміки фінансових результатів
ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» за 2016-2018 роки [10]

Показники	Роки, млн. грн.			Абсолютне відхилення, тис. грн.		Відносне відхилення, %	
	2016	2017	2018	2017-2016	2018-2017	2016-2015	2017-2016
Валовий прибуток	5 037 148	9 623 757	13 287 269	4 586 609	3 663 512	349,67	38,07
Фінансовий результат від операційної діяльності	3 705 187	6 669 963	11 809 326	2 964 776	5 139 363	117,14	77,05
Фінансовий результат від фінансової діяльності	-435 098	-316 930	-447 573	118 168	-130 643	-828,12	41,22
Фінансовий результат від інвестиційної діяльності	0	0	0	0	0	0	0
Фінансовий результат до оподаткування	3 270 089	6 353 033	11 361 753	3 082 944	5 008 720	85,16	78,84
Чистий прибуток	2 704 116	5 061 847	9 509 163	2 357 731	4 447 316	95,28	87,86

Виходячи з даних таблиці 2 видно, що за три роки прослідковується тенденція до зростання швидкими темпами чистого прибутку, який у 2018 році склав 9 509 163 тис. грн., що на 4 447 316 тис. грн. більше, ніж у 2017 році та на 6 805 047 тис. грн. більше, ніж у 2016 році, але фінансовий результат від фінансової діяльності впродовж останніх трьох років зазнав збитків на суму 447 573 тис. грн.

Зростання прибутку сталося, в основному, за рахунок більш високих середніх відпускних цін на сталь (+ 20,4%), незначно більш високих обсягів

сталі, більш високих контрольних цін на морські перевезення залізної руди (+ 35%) і зростання обсягів поставок залізної руди за ринковою ціною (+ 6,8%).

ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» змогло пристосуватися до несприятливих умов завдяки проведенню масштабної модернізації виробництва, спрямованої на наближення підприємства до європейських стандартів.

Отже, збільшення прибутку ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» можливе за рахунок: нарощення обсягів виробництва і реалізації товарів; здійснення заходів щодо підвищення продуктивності праці своїх працівників; зменшення витрат на виробництво продукції; кваліфікованого здійснення цінової політики; грамотної побудови ділових відносин з постачальниками, посередниками, покупцями; покращення системи маркетингу на підприємстві; удосконалення продукції з середнім рівнем рентабельності, а низькорентабельну зняти з виробництва; постійного проведення наукових досліджень аналізу ринку, поведінки споживачів і конкурентів.

Література:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. Офіційний вісник України. 2013. № 19. 97 с.
2. Азаренкова Г.М. Фінанси підприємств: навч. посіб. для самост. вивчення дисципліни. 2-ге вид., випр. і доп. К. Знання-Прес. 2006. 287 с.
3. Алексеєнко Л.М. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів. Тернопіль. Астон. 2003. 672 с.
4. Буряковський В. В. Фінанси підприємств. Дніпропетровськ. Пороги. 2006. 246 с.
5. Гаврилишин Б.Д., Мочерний С.В. Економічна енциклопедія. Київ. Тернопіль. ВЦ "Акад."ТАНГУ. 2002. 952 с.
6. Загородній А.Г. Фінансовий словник. 4-те вид., випр. та доп. К. Т-во «Знання», КОО; Л.: Вид-во Львів. банк. ін.-ту НБУ. 566 с.
7. Предборський В.А. Економічна теорія: підручник. К. Кондор. 2007. 492 с.
10. Публічне акціонерне товариство «АрселорМіттал Кривий Ріг». URL: <https://smida.gov.ua/db/participant/24432974>.

NAUKI PSYCHOLOGICZNE

Коляда Н. М., д. пед. наук, професор
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Поліщук О. Р., аспірант
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини, Україна

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ВСТУПУ ДО ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

На сучасному етапі реформування системи освіти для вирішення цілої низки практичних завдань важливими є відповіді на два взаємопов'язані питання: по-перше, наскільки успішно сучасна середня школа виконує розвивальну функцію; по-друге, якою мірою старшокласники є соціально-психологічно готовими до вступу та навчання в закладах вищої освіти (ЗВО) саме в особистісному плані. Мова йде про соціально-психологічну готовність, у тому числі і до складання зовнішнього незалежного оцінювання.

Проблема соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до ЗВО тісно пов'язана із професійним самовизначенням особистості, що розглядається і висвітлюється на основі теоретичних положень К.Абульханової-Славської, І. Булах, Д. Леонтьєва, С. Максименка та інших учених щодо психологічного майбутнього особистості як проектування себе в далеке і найближче тимчасове майбутнє та зони найближчого розвитку як особливого та реального соціопсихологічного простору прогнозування становлення особистості в дитячому віці [1].

На думку фахівців Українського центру оцінювання якості освіти, основним чинником незадовільної здачі ЗНО є низький рівень психологічної готовності, що характеризується мобілізацією ресурсів суб'єкта праці на

оперативне чи довгострокове виконання конкретної діяльності або трудового завдання.

Проблема підготовки учасників до ЗНО вимагає розробки сучасних ефективних програм та технологій, які передбачають групову й індивідуальну роботу з метою подолання соціально-психологічних труднощів.

Соціально-психологічний супровід передбачає пошук резервів розвитку людини, опори на її власні можливості й створення на цій основі психолого-педагогічних умов для саморозвитку особистості. Це у свою чергу підтверджує низка заходів, а саме: підписання меморандуму Міністерством освіти і науки, Міністерством соціальної політики, Міністерством молоді та спорту та Державною службою зайнятості про профорієнтаційну роботу зі школярами, створення центрів кар'єри у ЗВО та профтехмах, розробка матеріалів для закладів освіти та система моніторингу працевлаштування випускників.

Отже, одним із пріоритетних напрямів є не тільки забезпечення якісної професійної освіти, а й соціально-психологічної, що дозволяє старшокласнику зайняти своє місце у житті в умовах гострої конкурентної боротьби.

Література:

1. Александровская Э. М. Психологическое сопровождение школьников: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. / Э. М. Александровская, Н. И. Кокуркина, Н. В. Куренкова. – М. : Издат. центр Академия, 2002. – 208 с.
2. Український центр оцінювання якості освіти. – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/>

Дуткевич Т.В., к. психол., професор кафедри психології освіти
*Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка*

СТАН ЗБАЛАНСОВАНOSTI ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ

Дослідження сутності й умов формування громадянської активності як особистісної властивості фахівців з вищою освітою в сучасних реаліях українського суспільства є необхідним чинником розбудови зрілої демократичної держави.

Спираючись на праці І.Білоус [1], М.Й.Боришевського [2], О.Є.Поліванової, М.А.Пантюх [4], Л.А.Снігур [5] та ін., ми вирізняємо у психологічній структурі громадянської активності мотиваційно-ціннісну (внутрішню) та поведінкову (зовнішню) складові. Мотиваційно-ціннісна складова відображена у показниках: бажання впливати на стан справ у суспільстві, атрибуція відповідальності за ці справи, прагнення знати історію і мову українського народу, інтерес та обізнаність щодо соціально-політичних подій в Україні.

Поведінкова складова визначена за показниками прагнення до участі та участь у різноманітних добровільних суспільних об'єднаннях; здатність долати труднощі, щоб жити на рідній землі, на батьківщині; готовність взаємодіяти зі співгромадянами; здатність публічно висловлювати і доводити свою думку з приводу суспільних подій.

На основі цих показників було розроблено анкету з десяти питань – по п'ять до кожної зі складових. З метою емпіричного вивчення стану сформованості громадянської активності здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти було проведено анкетування серед 79 студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка різних спеціальностей віком 21-22 роки.

Проаналізуємо стан сформованості показників мотиваційно-ціннісної складової громадянської активності. Прагнуть впливати на стан справ в Україні майже всі опитані (97,5%), але більшість з них (60,7%) не відчуває у собі сил щось змінити.

Опитані студенти зазначили, що за стан справ в Україні відповідає влада (41,7%) і ми самі (49,4%). Досить значущими для студентів є цінності української історії і мови. Краще знати історію хоче 27,8%, а мову 59,5%. Задоволені рівнем знань з цих предметів 15-19%. Наголосимо, що це є добровільним рішенням студентів, для переважної більшості яких мова і історія не є спеціальностями, а до їх вивчення ніхто не зобов'язує. Відтак висловлене бажання можна вважати відображенням особистісної потреби.

Відповіді щодо здатності співгромадян до командної роботи свідчать про низьку орієнтованість опитуваних на співпрацю і взаємодію, їх недостатнє прагнення до інтеграції. Лише 12,7 % респондентів зазначили, що співгромадяни добре працюють у команді. А майже п'ята частина (18,9%) вважає, що взагалі не вдається зробити жодної спільної справи.

Аналіз сформованості показників поведінкової складової свідчить, що вступ до добровільних суспільних об'єднань (партій, волонтерських, громадських організацій) не є популярним серед студентів. Є або хоче бути їх членами 48%, а решта не прагне до участі в жодному з об'єднань.

Такий стан, на жаль, вже досить тривалий період зберігається в Україні. Так, дослідження у травні 2013 р. засвідчило низький рівень готовності українців до участі у громадських організаціях, де вони хочуть перебувати лише, «якщо така діяльність принесе конкретну користь мені або моїй сім'ї» (37,4%), «якщо під загрозою опиниться життя, здоров'я або добробут моїх близьких і така діяльність буде сприяти ліквідації цієї загрози» (33,2 %) [3, с.249].

Високий рівень мотиваційно-ціннісної складової властивий для 37,2 % студентів, а поведінкової – лише для вдвічі меншої їх кількості – 17,7%. Середній рівень мотиваційно-ціннісної складової виявлено у незначно більшій

кількості студентів (49,9%), ніж поведінкової (46,3%). Низький рівень мотиваційно-ціннісної складової зустрічається майже утричі рідше (12,9%), ніж низький рівень поведінкової складової (36,0%). Отже, дані показують, що загалом мотиваційно-ціннісний компонент громадянської активності сформований у студентів помітно краще, ніж поведінкова складова. А це свідчить як про наявність морально-психологічного потенціалу для зростання громадянської активності молоді, так і про необхідність подолання процесів загальмовування її реального виявлення у соціальному просторі.

Найбільшою проблемою у стані збалансованості психологічної структури громадянської активності слід уважати недостатню дієвість і наполегливість у відстоюванні своїх громадянських цінностей, брак віри у можливість впливати на соціально-політичні події у країні, що поєднується з уникненням діяльності у складі політичних, громадських, волонтерських організацій.

Виявлені проблеми у стані збалансованості психологічної структури громадянської активності студентів дозволяють визначити завдання і допомагають у складанні відповідних розвивальних програм з визначенням змісту, форм і методів їх впровадження.

Література:

1. Білоус І. Політична активність молоді: форми вияву та особливості трансформації // Соціальна психологія. 2007. №5. С. 25-34.
2. Боришевський М.Й. Розвиток громадянської спрямованості особистості [Текст] : моногр. Київ: «Педагогічна думка», 2007. 186 с.
3. Мордовець М.В. Громадська активність в Україні: динаміка та основні форми // Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 53. С.241-252.
4. Поліванова О.Є., Пантюх М.А. Особливості взаємозв'язку політичної активності та мотиваційно-ціннісної сфери особистості студентської молоді // Вісник Харківського національного університету. №1121. Серія “Психологія”, 2014. С. 34-37.
5. Снігур Л. А. Психологія становлення громадянськості особистості. Одеса : Вид-ць М.П.Черкасов, 2004. 331 с.

Панчук Н.П., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри психології освіти
*Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка*

ЦІННІСНА СФЕРА МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ ОСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ

Викладачі вищого освітнього закладу серед основних професійних завдань ставлять перед собою озброєння майбутніх фахівців відповідними професійними знаннями, вміннями та навичками. Оскільки ціннісна сфера є важливою складовою у структурі особистості, забезпечує успіх у професійній діяльності, конкурентоспроможність в сучасному суспільстві, то становлення ціннісних орієнтацій виступає одним з провідних компонентів.

Проблеми становлення ціннісного компоненту в структурі особистості висвітлені у дослідженнях І.Д. Бежа, М.Й. Боришевського, Л.В.Долинської, Н.П.Максимчук, С.В.Яремчук, В.А.Семиченко тощо, зокрема, аналізуються аспекти вивчення мотивації вибору і отримання професії та усвідомлення вимог до сучасного педагога. Основною метою вчених є розширення знань про ціннісну сферу особистості, зокрема, життєво-професійне самовизначення та головні професійні цінності педагога.

Метою даної статті є аналіз експериментального дослідження ціннісної сфери у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців педагогічної галузі з метою удосконалення навчального процесу і забезпечення якісної освіти.

Ціннісні орієнтації є компонентом структури особистості, який відображає життєвий досвід, накопичений особистістю в індивідуальному розвитку та являє собою серцевину свідомості, з точки зору якої вирішується багато важливих життєвих питань. У ціннісних орієнтаціях проявляється стійке, соціально-зумовлене, вибіркоче ставлення до сукупності матеріальних і духовних суспільних благ та ідеалів. Ми модифікували методику «Життєва програма особистості» [Долинська Л.В., Максимчук Н.П. 2008] відповідно до професії педагога. За результатами дослідження, очолює ієрархію цінностей

«майбутнє сімейне життя» (48%). На другому місці за кількістю виборів: «матеріально забезпечене життя» (44%). На третьому місці знаходиться цінність: «наявність хороших та вірних друзів» (40%). На четвертому місці за кількістю виборів знаходяться наступні цінності: «впевненість у собі» (39%), «здоров'я» (39%). На п'яте місце обрано цінність: «активне, діяльне життя» (36%). Шостий ранг отримала цінність: «гарний зовнішній вигляд, охайність» (35%). Сьомий ранг - цінність: «пізнання» (33%). Восьмий ранг займає цінність «любов до другої людини, секс» (32%). На дев'ятому місці знаходиться цінність «можливість бути самим собою» (31%). І десятий ранг зайняла цінність «реалізація та розвиток своїх здібностей» (30%).

На жаль, жодного вибору не отримали цінності: «життєва мудрість», «володіння методикою викладання», «навчання в педвузі», «суспільне визнання», «самотійність як незалежність у судженнях і оцінках», «свобода як незалежність у вчинках та діях», «спілкування з колегами, учнями, батьками учнів», «вдячність батьків за учнів», «розуміння інших, любов до інших». Отже, в першу десятку ввійшли і життєві, і професійні ціннісні орієнтації. Аналіз даних показав, що очолюють ієрархію загальнолюдські ціннісні орієнтації. Наявність в ієрархії професійних цінностей свідчить про професійно-педагогічну спрямованість особистості майбутнього педагога.

Формування особистості майбутнього педагога виступає як складний і багатогранний процес, успіх якого залежить від організації та планування навчально-виховного процесу, пізнавальної діяльності студентів, виконання поставлених завдань, створення умов з метою виявлення необхідних для майбутньої педагогічної діяльності якостей. Важливим виступає вироблення внутрішньої позиції, морального ідеалу, ієрархії цінностей, надання професійної спрямованості життєвим прагненням і мотивам поведінки.

Література:

1. Долинська Л.В., Максимчук Н.П. (2008) *Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя*: навч.-метод. посібник. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 124с.

Шеленкова Н.Л., к.психол.н., доцент кафедри психології,

Подгорна Т.І., студентка

*Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

ВАЖЛИВІСТЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ОСОБИСТОСТІ

Наше сьогоднішня пронизане емоціями та почуттями. Однак кожний керує ними по-різному. Наприклад, хтось відчуває і розуміє емоції інших людей, такі особистості завжди мають спокійний вигляд, вони розважливі та витончено знаходять вихід з незручних ситуацій, із ними навколишні відчувають себе досить зручно, вони мають добре розвинений емоційний інтелект. Інша категорія людей навіть у власних емоціях розібратися не можуть.

Словник психологічних термінів трактує поняття емоційного інтелекту, як здібності людини до розпізнавання власних емоцій, опанування емоціями та розуміння емоцій інших людей [4]. Проаналізувавши низку наукових досліджень, ми дійшли висновку, що емоційний інтелект – це вміння балансувати між раціональним та емоційним; вміння безпомилково сприймати емоції, оцінювати їх і направляти свою емоційну енергію у відповідний напрямок. Ми ототожнюємо це явище з «чуттям», а саме розуміння емоцій на інтуїтивному рівні.

Явище емоційного інтелекту вперше почали вивчати та досліджувати в 1990 році. Вченими Дж. Майер, П. Селовеї було наведено його 4-х компонентну модель, що отримала назву «модель здібностей» [1]. Характерні компоненти моделі: сприйняття і вираз емоцій, їх розуміння, посилення мислення за допомогою емоцій, керування ними.

На даному етапі розвиток емоційного інтелекту на пострадянському просторі досить активно досліджують такі вчені, як І. Н. Андреева., Т. П. Березовська. Серед закордонних науковців варто відзначити дослідження Д. Мейера, П. Селовея, Д. Карузо, які були авторами оригінальної концепції

емоційного інтелекту. Це свідчить про актуальність та зацікавленість вчених цією проблемою та вказує на перспективність досліджень емоційного інтелекту.

Видатний психолог Деніел Гоулмен вважає, що емоційний інтелект – це інший спосіб бути розумним [5]. Людина має високе вміння залишатися вмотивованою та сповненою надії й оптимізму, коли зустрічається з невдачами на шляху до своєї бажаної мети. Також, це певна соціальна майстерність – вміння добре взаємодіяти з іншими людьми, керувати емоціями у стосунках та мати високу здатність переконувати чи вести за собою інших людей. Ця навичка формується протягом життя людини у спілкуванні та професійній діяльності, якщо докладати певні зусилля.

В повсякденному житті, в будь-якій системі освіти, інтелект зазвичай пов'язаний з поняттям IQ [3]. За даними численних досліджень, високий IQ визначає успіх в будь-якій сфері життя лише на 20%, при цьому 80% – рівень розвитку емоційного інтелекту.

Слід зазначити, що у 2011 році завершився один з найцікавіших лонгітюдних досліджень нашого часу: вчені з Мельбурнського університету протягом 42 років спостерігали за дітьми – від дитинства до 30-річного віку з метою виявити залежність успіху від рівня IQ [2]. Для цього було відібрано 17 000 тисяч дітей. Дослідники намагалися спростувати або підтвердити загальноприйнятий стереотип, що закладений в суспільстві – «будеш добре вчитися – багато чого досягнеш». Результати вразили навіть вчених: високий рівень емоційного інтелекту більше впливає на успіх, ніж високий рівень інтелекту.

Підтверджено, що особистості, які розвивають емоційні навички саморегуляції ще в молодому віці можуть не лише побудувати успішну кар'єру, але й мають більш тривалі шлюби, менше схильні до депресій та тривожності. Також такі люди фізично здоровіші. Діяльність тих, хто керує людьми, відбувається в системі «людина-людина» і на 90% складається зі спілкування з партнерами, клієнтами, співробітниками [5].

Аналіз наукових та інших джерел свідчить про те, що за статичними даними люди з низьким рівнем емоційного інтелекту більше схильні споживати алкоголь та наркотичні речовини. Також, люди з нижчим рівнем емоційного інтелекту, відчувають себе більш самотніми.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно відзначити, що емоційний інтелект відіграє надзвичайно важливу роль в житті кожної особистості, навіть є важливішим за IQ, тому що емоційні реакції з'являються перш, ніж починає діяти раціональність.

Література:

1. Азбука емоційного інтелекту: 4 основні складові [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://kfund-media.com/azbuka-emotsijnogo-intelektu-4-osnovni-skladovi/>: (дата звернення 20.10.2019).
2. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии / И. Н. Андреева. – Новополюцк : ПГУ, 2011. – 356 с.
3. Ильин Е. П. Эмоции и чувства [Електронний ресурс] / Е. П. Ильин // СПб: Питер. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: https://www.psychologos.ru/images/VpMUHgCnBE_1383052761.pdf : (дата звернення 20.10.2019).
4. Словник психологічних термінів : [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://studopedia.com.ua/1_330910_slovník-psihologichnih-terminiv.html (дата звернення 17.10.2019).
5. Смоляр Л. Що таке емоційний інтелект, і як він впливає на життя [Електронний ресурс] / Людмила Смоляр. – 15. – Режим доступу до ресурсу: <https://life.pravda.com.ua/health/2017/10/15/226957/>.

Савицька О.В., к.психол.н., доцент кафедри психології освіти
*Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

В сучасних умовах модернізації вищої освіти, розвою науки та їх інтеграції особливої уваги потребує вдосконалення змісту та технологій професійної підготовки майбутніх фахівців, розвиток у студентській молоді релевантної мотивації до навчання, підвищення пізнавальної активності студентів, стимулювання творчої науково-пошукової діяльності.

Зважаючи на виклики сьогодення професійне становлення майбутнього фахівця з вищою освітою передбачає розвиток методологічної компетентності, як «готовності і здатності до наукового пошуку, особливий тип організації знань і дослідницьких вмінь, пов'язаних зі світоглядом, мотиваційною сферою, життєвою позицією, а також набір особистісних якостей» [5, с. 40].

Досить переконливим сьогодні є твердження про те, що у сучасному суспільстві вона є складовою будь-якої професійної (практичної) діяльності, а не лише науково-дослідної. Невизначеність професійних ситуацій, неоднозначність їх вирішення, відсутність алгоритму професійних дій підштовхує до творчості та передбачає у фахівця наявність специфічних здатностей, які утворюють методологічну компетентність.

Методологічну компетентність вважають основою розвинутого професійного мислення (як теоретичного, так і практичного) (С.А. Гільманов) [4]; включають у структуру методологічної свідомості (В.А. Пісачкін) [6]; визначають як культуру мислення, яка ґрунтується на методологічних знаннях, складовою яких є рефлексія (Е.В. Бережнова, О.Г. Вегнер) [1; 2]; тлумачать як готовність і здатність до наукового пошуку, особливий тип організації знань і дослідницьких вмінь, що пов'язаний зі

світоглядом, життєвою позицією фахівця (З.В. Ніконова) [5]; конкретизують як сукупність, набір здібностей (прогностичних, проектних, предметно-методичних, організаторських, експертних та імпровізаційних) (Т.Б. Волобуєва) [3].

Відповідно до сучасних наукових уявлень методологічна компетентність як багатомірне утворення містить методологічні знання в галузі наукової дисципліни; комплекс дослідницьких умінь (визначення причинно-наслідкових зв'язків; збереження логічних зв'язків з науковим арсеналом; проектування та конструювання дій та процесів; актуалізація та творче застосування теорії, концепції при пошуку розв'язку задачі), методологічну рефлексію, творчі здібності та мотиваційну складову [3; 4; 5; 6;].

Система підготовки фахівців у закладах вищої освіти спроможна забезпечити всі необхідні умови для становлення методологічної компетентності. Аналіз психолого-педагогічних та соціально-психологічних досліджень дозволяє виділити групи умов, необхідних для становлення методологічної компетентності студентів.

До зовнішніх умов становлення методологічної компетентності нами віднесено:

а) систему наукової комунікації, яка функціонує у закладі вищої освіти. Здійснення науково-педагогічної діяльності викладачами закладів вищої освіти з необхідністю передбачає залучення студентів до науково-дослідницької діяльності, що відбувається, здебільшого, в два етапи: 1) навчання елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості при вивченні навчальної дисципліни під час виконання індивідуальних, творчих, пошукових завдань тощо; 2) здійснення наукових досліджень під керівництвом викладача при виконанні курсових та дипломних робіт, під час роботи в наукових гуртках та залученні до колективних наукових проектів кафедр.

В результаті такої організації науково-дослідницької діяльності студентів майбутні фахівці опановують форми та прийоми спілкування в науковій сфері, оволодівають новими засобами і методами процесу створення наукового

знання; пізнають специфіку наукової творчості, як специфічного вид професійної діяльності та виокремлюють систему вимог цієї професії до особистості вченого.

б) структурно-динамічні особливості освітнього простору, в якому на різних рівнях розгортається вся система педагогічних та соціально-психологічних взаємодій між суб'єктами освітнього процесу. До таких особливостей ми відносимо методологічно-цільовий компонент професійної підготовки у закладі вищої освіти; основні підходи та технології навчання; організаційно-управлінську культуру та соціально-психологічний клімат в колективі закладу вищої освіти загалом та його структурних підрозділах. Саме ці особливості сприяють становленню мотиваційних та операціональних компонентів методологічної компетентності, забезпечують розвиток здібностей студентів;

в) особистість наукового керівника. Досить часто саме від науковця залежить розвиток у студента релевантної мотивації наукового пізнання, його інтелектуальних властивостей, вольових якостей та креативності.

До внутрішніх умов становлення методологічної компетентності нами віднесено:

а) пізнавальна спрямованість студента, яка забезпечує вибірковість ставлення особистості до різних об'єктів пізнавальної, навчальної та дослідницько-пошукової діяльності та визначає специфіку протікання і результативність цих видів діяльності;

б) дослідницькі здібності студентів як індивідуально-психологічні особливості особистості, що забезпечують успішне здійснення наукової діяльності. Структура дослідницьких здібностей включає такі компоненти: а) особистісний; б) когнітивний; в) емоційно-вольовий; г) діяльнісний, кожен з яких має розгалужену структуру, яка охоплює різні прояви та рівні особистості і особливості пізнавальної діяльності.

Отже, сучасна психолого-педагогічна наука визначає компетентність як динамічне поєднання знань, розуміння, навичок, умінь та здатностей, які

формуються в різних навчальних дисциплінах на різних етапах професіоналізації. Забезпечення зовнішніх та внутрішніх соціально-психологічних умов допоможе у цілеспрямованому формуванні однієї з ключових компетентностей майбутнього фахівця — методологічної компетентності.

Подальші наші дослідження будуть спрямовані на вивчення специфіки впливу кожної групи умов на становлення компонентів методологічної компетентності та визначення чинників, що визначають її розвиток у студентів.

Література:

1. Бережнова Е.В., Краевский В.В. *Методология педагогики: новый этап : учебн. пособие для студ. высш. учеб. заведений*. Москва : Академия, 2006. 400 с.
2. Вегнер Е.Г. *Формирование методологической компетенции будущего учителя географии средствами модульного обучения: автореф. дис. на соискание науч.степени канд. пед.наук: 13.00.08, 13.00.02; Москва, 2007.18 с.*
3. Волобуева Т.Б. *Методологическая компетентность*: URL : nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nsod/2008-1/volobyeva.pdf. (дата звернення 18.10.2017).
4. Гильманов С.А. *Субъектно-моделирующий подход к формированию методологической компетентности будущих педагогов-психологов. Образование и наука*. 2012. № 1 (90). С. 63-72.
5. Никонова З.В. *Сущность методологической компетентности научно-педагогических работников высшей школы. Культурная жизнь Юга России*. 2009. № 3 (32). С.39-41.
6. Писачкин В.А. *Интеграционность науки и методологическая компетентность. Регионология*. 2013. № 4.

Шинкарук Р.Р., магістрантка педагогічного факультету
*Кам'янець-Подільський національний університету
імені Івана Огієнка*

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПОЧУТТЯ ГУМОРУ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Розвиток почуття гумору є необхідною складовою формування особистості дитини. Гумор є специфічною реакцією на зовнішній світ, соціальне оточення, з яким взаємодіє дитина. З огляду на те, що почуття гумору може розглядатися як компонент психічного здоров'я, механізм подолання стресових життєвих подій та соціальна навичка, ми можемо розглядати його як показник соціалізації та інтелектуального розвитку дитини.

На сучасному етапі розвитку психологічної науки почуття гумору вивчається у зв'язку з розв'язанням таких проблем: покращення процесу спілкування та зниження напруги у соціумі, зняття напруги та запобігання агресивної поведінки (В.І. Верхолаз, С.Л. Кравчук), подолання негативних психоемоційних станів (О.М. Шпортун, Л.Ф. Крушельницька, О.О. Зайва), внутрішніх конфліктів та усвідомлення зони проблеми й пошуку її альтернативного розв'язання (А.В. Дмитрієв, Є.М. Мелентинський, Т.М. Титаренко), адаптаційних процесів (О.О. Байєр, Є.Л. Носенко, Л.В. Литвинова), досягнення самореалізації, особливостей розвитку інтелектуальних здібностей (Є.П. Ільїн, А.В. Петровський, Т.В. Іванова).

Почуття гумору як багатовимірний, інтегральний психологічний феномен, що найчастіше розглядається як система перцептивних, когнітивних, емоційних, фізіологічних і поведінкових процесів, і, на думку С.Л.Рубінштейна, є особистісним утворенням, що має соціальні витоки [5].

Водночас при розгляді проблем формування або розвитку почуття гумору, аналізу форм його вияву в різних життєвих ситуаціях прийнято розглядати два взаємопов'язаних процеси: генерації гумору та сприйняття

гумору. Перший є процесом активного творення специфічно-гумористичного ставлення до певного змісту, який полягає у виявленні, подоланні чи знятті суперечностей та презентацій результатів таких процесів, що ґрунтується на здатності до сприйняття та відтворення комічного, а сприйняття гумору, як зазначає О.М. Шпортун та Л.Ф. Крупельницька, є рефлексивною активністю, процесом, зворотнім до генерації гумору [7].

Вище викладене підтверджує складність і незаперечну необхідність вивчення проблеми розвитку почуття гумору у людини впродовж життя. Досліджуючи онтогенез почуття гумору дослідники одностайно стверджують, по-перше, на початкових етапах онтогенезу почуття гумору функціонує як фізіологічне явище, що є свідченням фізіологічного комфорту та є маркером фізичного задоволення дитини (К. Ізард, В. Пічугін, О.М. Шпортун) [3; 4; 6]; по-друге, процес становлення почуття гумору у ранньому дитинстві та дошкільному віці зумовлений особливостями розвитку пізнавальної сфери дитини (С.В. Змитракович, Т.Б. Любімова, О.М. Шпортун) [1; 2; 5]; по-третє, з дошкільного та молодшого шкільного віку гумор набуває соціальної природу і супроводжує гру та будь-яку взаємодію з дорослим, а також характерним є розширенням засобів гумору (іронія, сарказм тощо), якими оволодіває дитина. Впродовж саме молодшого шкільного віку почуття гумору, сміх і усмішка все менше залежать від стану фізичного комфорту, вони, власне, не пов'язані з почуттям радості чи задоволення фізіологічних потреб. З'являється, як стверджує С.В. Змитракович, «істинне» почуття гумору. Розвиток абстрактного мислення наповнює жарти змістом, виводить їх на вищий рівень осмислення, що створює передумови до становлення і розвитку «зрілого» гумору в юнацькому та підлітковому віці [1].

Ми вважаємо, що цілеспрямований розвиток почуття гумору в молодшому шкільному віці сприятиме надалі успішній соціалізації дитини, формуванню відкритості міжособистісним стосункам і новому досвіду, здатності ефективно, конструктивно діяти у конфліктних ситуаціях,

забезпечуватиме емоційну стабільність й толерантність, становлення адекватної самооцінки.

Література:

1. Змитракович С.В. Онтогенез чувства мора. *Актуальные проблемы гуманитарного образования*: материалы IV Международной научно-практической конференции. Минск, 19 – 20 октября 2017 г. Минск : Изд. центр БГУ, 2017. С. 399.
2. Любимова Т.Б. Комическое, его виды и жанры. Москва : Знание, 1990. 62 с.
3. Пичугин В.Г. Как развивается чувство мора у детей. Режим доступа: <http://www.b17.ru/article/15050>. (Дата звернення 17 вересня 2019 р.)
4. Психология эмоций / под. ред. Изарда К. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 606 с.
5. Рубінштейн С.Л. Основы общей психологии. В 2-х томах. Москва : Педагогика, 1989. Т.2., 328 с.
6. Шпортун О.М. Фізіологічні, гендерні та психологічні відмінності почуття гумору. *Вісник Харківського національного університету. Серія психологічна*. Вип.59. 2016. С.98-103.
7. Шпортун О.М., Крупельницька Л.Ф. Сторони та форми вияву гумору при психічній патології. *Психологічний часопис*. 2016. № 2. С. 68-85. Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2016_2_8.

Шеленкова Н.Л., к.психол.н., доцент кафедри психології

Цихоня С.Д., студентка

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ У СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ

Процес якісної адаптації студентів першого року навчання до нових життєвих умов можливий лише за умови володіння адаптивними копінг-стратегіями. За сучасних умов навчання у ВЗО якісному процесу адаптації не приділяється значної ролі. Зважаючи на актуальну ситуацію, набуття студентами наступних, важливих для особистісного становлення якостей, забезпечить ефективність адаптаційного процесу: удосконалення навичок самоусвідомлення та самопізнання; підвищення цінності мислення; можливість розвитку критичного та творчого мислення; розвиток самостійності у прийнятті рішення; формування чіткого алгоритму вирішення проблеми, який за необхідності можна гнучко конструювати під ситуацію.

Усі ці якості можуть бути сформовані, застосовуючи метод шести мисленневих капелюхів Едварда де Боно при розв'язанні проблемної ситуації. Учений, досліджував практичні навички мислення, ввів поняття «латеральне мислення», розробив систему наукових методів розвитку здібностей до творчого пошуку [14, с. 10]. На його думку, головною проблемою, пов'язаною із процесом мислення, є намагання подолати стихійне та хаотичне мислення [14, с. 14].

Саме тому далі хочемо запропонувати шаблон алгоритму консультування за методикою «Шести мисленневих капелюхів» де Боно. Етапи обговорення проблемної ситуації повністю відповідають алгоритму п'ятикрокової моделі консультування в напрямі позитум-підходу:

- I. Дистанціювання (висловлення емоцій, почуттів, які турбують):
 - Червоний Капелюх (емоції) – що ти відчуваєш?
 - Чорний Капелюх (скарга) – що поганого може трапитись?

II. Інвентаризація (більш детальне вивчення проблеми, проникнення в її суть):

- Білий Капелюх (відділення реальних фактів від нафантазованих) – яка інформація буде корисною при дослідженні даної проблеми?

III. Ситуативне підбадьорення (пошук ресурсу для успішного подолання проблемної ситуації):

- Жовтий Капелюх (позитивні аспекти) – які позитивні аспекти не помічались раніше?

IV. Вербалізація (на даному етапі людина готова подолати бар'єри, які перешкоджають успішному вирішенню проблеми):

- Зелений Капелюх (пошук ідей, які забезпечать вирішення або пом'якшення проблемної ситуації) – Що можна зробити аби мінімізувати вплив ситуації?

V. Розширення цілей (бачення перспективи переродження даної проблемної ситуації у елементи досвіду):

- Синій Капелюх (підсумок, загальне бачення ситуації) – що змінилося в процесі такого осмислення ситуації?

Отже, показниками формування студента як особистості є здатність приймати зважені самостійні рішення та брати на себе відповідальність за наслідки, чітко та критично мислити. Метод «Шести капелюхів» може закріпитись як копінг-стратегія або бути використаним лише за певних умов, проте у будь-якому випадку, вплив його буде помітним хоча б на актуальному рівні.

Література:

1. Де Боно Э. Шесть шляп мышления. – СПб.: Питер Паблишинг, 1997. 256 с.

2. Карикаш В., Босовская Н., Кравченко Ю., Кириченко С. Основы Позитивной психотерапии. Первичное интервью. Методическое пособие. Модуль 2. – Черкасы: Украинский Институт Позитивной кросс-культурной психотерапии и менеджмента, 2013. 64 с.

Герман В.В., к. філол. н., доцент кафедри української мови,
Громова Н.В., к. пед. н., доцент кафедри української мови,
Сумський державний педагогічний університет

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТИПИ ПИТАЛЬНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В НОВЕЛАХ В. СТЕФАНИКА

Синтаксична система української мови складна й багатогранна. Усебічне дослідження синтаксичних категорій в їх системних зв'язках і відношеннях забезпечується комунікативним підходом до вивчення мови. Саме відстеження однієї з цих категорій – категорії питальної модальності – на тлі новел В. Стефаніка залишається недослідженим. Згідно з традиційним поглядом на типи модальності, всі питальні речення за комунікативним спрямуванням однакові, тобто містять запитання. Проте в їхніх регулярних відтвореннях реалізуються різні змістові відтінки думок, які, залежно від ситуації мовлення, можуть передавати власне-питальне значення або репрезентувати емоційно-експресивне повідомлення [2].

У мовознавстві залишається багато нерозв'язаних проблем, що стосуються синтаксичної природи питальних речень, їхнього граматичного оформлення, семантики й класифікації, механізмів транспозиції та диференціації значень.

Тривалий час теорія питального речення розвивалася на основі зіставлення з розповідним. Деякі мовознавці (О. Пешковський, Ф. Фортунатов, О. Шахматов та ін.) намагалися ототожнити категорію питальності з категорією спонукальності. В аспекті найновіших синтаксичних досліджень дотримуємося думки, що немає підстав ототожнювати питальне речення з розповідним чи спонукальним, бо йому властивий особливий формально-синтаксичний і семантико-синтаксичний статус. Вважаємо, що питальне речення – комунікативно-функціональний і модальний клас речень, за допомогою якого мовець, використовуючи інтонаційні й лексико-граматичні засоби, запитує про що-небудь із метою одержання інформації.

Структурно-граматична будова речень питальної модальності відзначається багатоманітністю, що сприяє відтворюванню переживань героїв,

викликаних соціальними й побутовими конфліктами. Питальні речення – це своєрідна за формою, семантикою, інтонацією й функцією синтаксична одиниця. З погляду внутрішньої організації їм властива багатозначність конкретних мовленнєвих виявів, найважливішими засобами вираження яких є дієслівні форми дійсного, умовного способів, інфінітив, інтонація, порядок слів, питальні слова тощо.

Питальні речення в новелах В. Стефаніка вживаються в первинній (прямій) і вторинній (переносній) функціях, що й лежить в основі їх поділу на власне-питальні й невласне-питальні. Власне-питальні речення поділяються на два різновиди: 1 – загально-питальні речення, які повідомляють питання щодо змісту речення в цілому; їх особливістю є використання питальних часток *чи*, *хіба* (з відтінком непевності), *невже* (з відтінком здивування), *що*, *як* (додаткові значеннєві відтінки), н-д: «*А що, старий, де ваша Україна?*» [1, с. 145]; 2 – конкретно-питальні речення, в яких запитується про щось окреме за допомогою слів, на які падає логічний наголос, н-д: «*Оцему обдертому та обгризеному дідові я маю співати?*» [1, с. 136]; «*Ці подерті суки гадають, що я їм поле тримав?*» [1, с. 136].

Невласне-питальні речення в новелах В. Стефаніка поділяємо на такі різновиди: 1 – питально-риторичні речення, які містять приховане ствердження й не вимагають відповіді, н-д: «*Відки таким дітям має бог благословити?*» [1, с. 46]; 2 – питально-спонукальні речення, які містять спонукання до дії, н-д: «*Хіба ж за це не варто вдарити чоловіка?*» [1, с. 21]; 3 – перепитувальні речення, які містять повторюваний питальний займенник або прислівник (*хто-хто*, *як-як*, *коли-коли* та ін.), н-д: «*Що-що цей чоловік від мене хоче?*» [1, с. 115].

Таким чином, багатогранність досліджуваної модальності збагачує загальну емоційність новел автора, допомагає доторкнутися найтонших порухів душі персонажів, показати всю драму життя народного.

Література:

1. Стефанік В. Твори. Київ: Карпати, 1977. 175 с.
2. Шабат С. Т. Речення питальної модальності в сучасній українській мові *Мовознавство*. 2001. № 1. С. 53–58.

Тарасова Т.Б., к. психол.н., доцент кафедры психологии
*Сумской государственной педагогической университет
имени А.С.Макаренко*

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ИНДИВИДУАЛИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ

Современная школа находится в процессе смены образовательной парадигмы. Происходит отказ от концепции "энциклопедизма", когда основным показателем образованности человека считался объем его знаний, и переориентация на гуманистическую концепцию педагогического процесса: на развитие личности обучающихся, на овладение ими способами умственной и практической деятельности, на действенную помощь в их личностном самоопределении и самореализации. Такая направленность требует дальнейшей разработки личностно-ориентированных теорий и технологий обучения, одной из которых являются концепция и технология индивидуализации обучения [1; 3]. Известно, что все дети разные – и по способностям, и по темпам продвижения, по интересам и потребностям. В условиях традиционного обучения учитель вынужден ориентироваться на "среднего" ученика (реального или среднестатистического), не давая достаточной нагрузки "сильным" и не успевая уделить достаточного внимания "слабым" [2; 4].

И.Э. Унт подчёркивает, что "индивидуальный подход" это один из базисных принципов педагогической психологии и педагогики, а "индивидуализация" – это осуществление этого принципа в процессе обучения. При этом принципиально важно, что индивидуализация обучения предполагает не только её традиционную трактовку как учет индивидуальных особенностей учащихся, но и обеспечение во всех формах и методах обучения максимально благоприятных условий для развития и реализации неповторимой индивидуальности каждого школьника [9]. В этой связи Г.К. Селевко в своей монографии "Энциклопедия образовательных технологий" определяет

индивидуализацию как такую организацию учебного процесса, при котором выбор способов, приемов, темпа обучения обусловливается индивидуальными особенностями учащихся [5].

Технологически индивидуализация предполагает реализацию совокупности конструктивных решений, средств и методов обучения, которые обеспечивают дифференцированную его организацию [10]. Как показывает практика, в настоящее время дифференциация обучения реализуется в двух основных формах.

1. Дифференциация внутришкольная, которая может осуществляться, во-первых, на основании интересов, склонностей и способностей учащихся (специализированные школы и профильные классы); и, во-вторых, на основании показателей уровня интеллектуального развития школьников (классы с углублённым изучением дисциплин, классы, работающие по базовым программам, классы выравнивания)

2. Дифференциация внутриклассная, которая предполагает, что в процессе обучения внутри каждого класса происходит деление учащихся на более мелкие группы по различным признакам, например, по степени продвижения в обучении или по признакам сочетания сходных индивидуально-психологических качеств.

Однако какую бы форму ни принимала индивидуализация по отношению к учащемуся она всё равно остаётся для него процедурой внешней и во многом формальной. Кто-то, пусть вполне компетентный и знающий, определяет в каком классе, и по каким программам учиться школьнику. В настоящее же время, когда явный приоритет отдаётся личностно-ориентированному обучению, выстраиванию индивидуальной траектории обучения для каждого учащегося, на первое место, несомненно, выдвигается именно личная активность обучающегося как субъекта учебной деятельности. И в связи с этим особую актуальность приобретает ещё одна форма индивидуализации обучения – это так называемый "принцип разведения уровней". В основе данного принципа, сформулированного В.В. Фирсовым, лежит весьма смелая идея,

требующая отказа от традиционного, глубоко устоявшегося характера взаимодействия учителя с учащимися. Эта идея состоит в том, что в учебном процессе целесообразно развести уровень подачи учебного материала учащимся и уровень воспроизведения материала учащимися. Уровень подачи должен быть выше уровня воспроизведения. Уровень подачи должен быть одинаковым для всех детей, тогда как уровень воспроизведения должен быть, по возможности, дифференцированным – с учетом индивидуальных особенностей учащегося: его интересов и склонностей, качеств мышления и уровня интеллектуального развития.

В традиционной школе такого разведения уровней никогда не было. Дети прекрасно знают: все, что им сообщают учитель и учебник, необходимо суметь воспроизвести, когда это потребует учитель. Вот и висит, подобно дамоклову мечу, над каждым школьником необходимость запоминать (хотя бы на некоторое время!) все то, о чем ему официально сообщает школа в лице учителя и учебника. Нелишне напомнить здесь, что принудительное запоминание малоэффективно и чревато утомлением детей. Кроме того, при совмещенных уровнях подачи и воспроизведения неизбежно возникает проблема несовпадения уровня подачи учебного материала и уровня восприятия этого материала разными детьми (различающимися по развитию, информированности, соотношению между левополушарным и правополушарным мышлением, темпераменту и т.д.). Вот перед нами учебник. Он один для всех учеников в классе. А ученики такие разные! Как же их всех "подтянуть" к единому уровню подачи учебного материала? Вот и возникает мысль: надо дифференцировать детей, развести их по разным группам и дать им разные учебники. Одним словом, надо реализовать разные уровни подачи материала (а соответственно, и разные уровни воспроизведения).

Принцип разведения уровней помогает справиться с отмеченными проблемами. Известно, что дети значительно легче и прочнее запоминают тогда, когда это запоминание не воспринимается ими как обязательное. При этом они запоминают, не утомляясь, намного больше, чем при принудительном

запоминании. При разведении уровней подачи и воспроизведения учебного материала решается сама собой проблема уровневой дифференциации детей. Создаются благоприятные условия для реализации равных стартовых возможностей для всех детей.

Принцип разведения уровней был принят автором инновационной педагогической технологии "Экология и диалектика" [5; 7] Л.В. Тарасовым, и активно воплощался творческим коллективом технологии при создании экспериментальной учебной литературы [6; 8] и успешно реализовывался учителями экспериментальных школ, которые объединялись в Ассоциацию "Экология и диалектика" (около 200 школ России, Украины и Казахстана).

В соответствии с принципом разведения уровней на уроках в технологии "Экология и диалектика" всем детям предлагается много и разного, а каждому ребенку предоставляется возможность взять из предложенного столько, сколько он сегодня может усвоить, причем взять именно то, что ему сегодня более понятно и интересно. Необходимо обратить внимание на использованный в предыдущем предложении глагол "предлагается". Именно предлагается, а не даётся – ведь в слове "даётся" таится некое принуждение ("я тебе даю – изволь взять!"). Не будем заранее решать за ребенка, что именно ему надлежит взять, что именно ему по силам. Мы не можем заранее знать внутренних (потенциальных) возможностей психики каждого конкретного ребенка. Тем более, что процесс развития, как известно, идет во времени неравномерно и, кроме того, он достаточно индивидуален. Психика любого ребенка имеет огромные резервы, но с помощью внешней по отношению к личности ученика дифференциации их можно заблокировать. Принцип разведения уровней создает благоприятные условия для проявления резервов психики каждого отдельного ребенка, определения его личной траектории обучения. Он как бы включает перед каждым ребенком зеленый свет; он все время дает ему шанс – и надо ждать, когда ребенок воспользуется этим шансом.

Конечно, нет сомнения в необходимости изучения особенностей психики детей – и некоторых общих особенностей, и индивидуальных. Только вот как в

таким изучением перейти от общих особенностей психики детей данной возрастной группы к индивидуальным особенностям психики того или иного конкретного ребенка из этой группы? Это хотелось бы понять и с точки зрения педагогики – ведь с этим связан объем и характер предлагаемого учебного материала. Для традиционной школы здесь нет особой проблемы. Она полагает, что может сначала исследовать особенности детской психики, а затем, на основании результатов этого исследования, может вполне уверенно определить, что же надо давать детям в том или ином классе в рамках того или иного учебного предмета. И поскольку это так, то, значит, все то, что дано детям в школе, должно быть ими вполне усвоено и при необходимости воспроизведено (если, конечно, они будут дисциплинированными, внимательными и не будут ленивыми). И неизбежно возникает парадоксальная мысль, что здесь поменяли местами лошадь и телегу. Не следует пытаться сначала изучать индивидуальные особенности психики конкретного ребенка, чтобы затем выбирать, какой учебный материал и в каком объеме ему предложить. А следует поступить обратным образом: надо сначала предложить всем детям много и притом достаточно разнообразного учебного материала, а уже потом, уже на основании выбора, который сделает конкретный ребенок, выявить некоторые особенности его психики. Вот в этом случае лошадь будет поставлена впереди телеги. И сделать это, как легко видеть, позволяет именно принцип разведения уровней.

В соответствии с данным принципом следует отказаться от прежней жесткой регламентации объема школьных учебников (кстати, этого отказа требуют и другие основополагающие принципы технологии "Экология и диалектика" [5; 7]). Например, некоторые не очень доброжелательные критики сетуют на значительные объёмы учебной литературы по технологии, забывая при этом, что каждому конкретному ребёнку совсем не вменяется полное "прохождение" учебника и выполнение всех имеющихся в нем заданий. И специально запоминать ничего не требуется. Допустим, сегодня относительно слабый ученик, работая с учебником, справляется только с несложными

заданиями и усваивает далеко не все из того, что предлагает учебник. Это вполне нормально. В учебнике и помимо "трудных мест" есть много интересного. Может быть, через какое-то время наш ученик ощутит в себе силы и желание возвратиться к "трудным местам" и, как говорится, захочет "поднять планку" своих учебных целей. Учебник дает ему этот шанс. Разумеется, учебник полезен и для более сильного ученика – достаточно богатый материал инициирует размышления и приглашает к более глубокому знакомству с учебником. Хотелось бы надеяться, что учебник может дать мыслям того или иного ученика никем не запрограммированный толчок с непредсказуемым и далекими последствиями. И вот появится выдающийся ученый, мыслитель, исследователь...

И еще одно соображение в связи с принципом разведения уровней. В условиях традиционного совмещения уровней подачи и воспроизведения материала широко применяются фронтальные проверки знаний учащихся – когда производится сравнение в данный момент разных учащихся друг с другом. При разведении упомянутых уровней появляется возможность перейти к более прогрессивной форме педагогического контроля и оценивания – личностному, когда производится сравнение каждого учащегося с самим собой для разных моментов времени. В связи с этим есть смысл напомнить одну из педагогических "заповедей": "Не сравнивай одного ученика с другим. Сравни его сегодняшнего с ним вчерашним". Вчера он был в состоянии взять из предложенного ему материала столько-то. А сколько он возьмет сегодня?

В 2002-2010 годах в Сумской области проходил педагогический эксперимент регионального уровня "Инновационная образовательная технология "Экология и диалектика" в начальной и базовой школе". С сентября 2005 года в 10 школах г. Севастополь также был начат аналогичный эксперимент. В рамках эксперимента работали группы психологического сопровождения, постоянно контролировали его ход и результаты. Полученные результаты достаточно убедительно доказывают, что учебная мотивация, познавательная деятельность, поведение и общение, а также адаптационные

процессы учащихся начальной школы в условиях экспериментального обучения имеют тенденцию к более активному развитию, чем в контрольных классах. Одной из причин таких результатов мы убеждённо считаем, является и практическая реализация принципа разведения уровней, как в учебной литературе, так и в реальном учебно-воспитательном процессе.

Литература:

1. Бех І.Д. Виховання особистості Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. –К. : Либідь, 2003. 344 с.
2. Енциклопедія освіти – К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Ильин Е.П. Психология для педагогов. СПб. : Питер. 2012. 640 с.
4. Савчин М.В. Педагогічна психологія – К. : Академвидав, 2007. – 424 с.
5. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий : в 2 т. – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – Т. 1. – 816 с. – Т. 2. – 816 с.
6. Тарасов Л.В., Тарасова Т.Б. От учебников для учителя – к учебникам для учащегося // Вестник российского университета дружбы народов. – 2002. - № 7 (1 – 2). –с. 126–133.
7. Тарасов, Л.В, Тарасова Т.Б. Педагогическая технология, не попадающая в кадр // Відкритий урок. Плеяди, 2008. №1-2, 32-36
8. Тарасов, Л.В. Тарасова Т.Б. Зміна глобальної стратегії мислення та нова концепція шкільних підручників // Філософія освіти, 2005, №1, 239 – 252.
9. Унт И.Э. Индивидуализация и дифференциация обучения. – М.: Педагогика, 1990. 192с.
10. Ярошенко О.Г. Диференціація навчання / О. Г. Ярошенко // Енциклопедія освіти. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 210–211.

Шеленкова Н. Л., к.психол.н., доцент кафедри психології,
Гасанова Л.І., магістрантка
*Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

БУЛІНГ ТА КОНФЛІКТ: РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ

Насильство в освітньому середовищі має різний характер і природу. Воно може проявлятися як у формі одноразових, так і в вигляді систематичних дій. Але ці дії завжди завдають шкоди психічному та фізичному здоров'ю всіх учасників/учасниць цього процесу [1, с. 2].

Варто пам'ятати, що булінг (цькування) – це вид конфлікту, тобто зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій або поглядів опонентів – суб'єктів соціальної взаємодії.

В освітньому середовищі конфлікти можуть виникати між усіма учасниками освітнього процесу [3].

Причинами конфліктів, що найчастіше виникають в освітньому середовищі між учнями можуть бути: прізвиська, нападки, піддражнювання, образи; прагнення перекричати, змусити замовкнути, які умовно можна назвати словесними домаганнями; груба, агресивна поведінка; суперечки та непорозуміння на спортивному майданчику, на перерві, в їдальні; порушення дисципліни на уроках; боротьба за авторитет і лідерство серед однокласників або приятелів; відмова від чергування в класі, школі; проблеми взаєностосунків; псування або знищення майна: підручників, мобільних телефонів та інших речей [2, с. 15].

Але не кожний конфлікт в освітньому середовищі є булінгом. Булінг – це конфлікт пов'язаний з насильством.

Конфлікт може бути ціннісним або конструктивним, а булінг завжди має тільки негативні функції. Врешті-решт конфлікт може бути звичайною

суперечкою чи сваркою, в якій реально ніхто не постраждав. Булінг, на відміну від інших конфліктів, має чітко визначені ознаки:

- об'єкт посягання та мета булінгу. Метою кривдника завжди є ураження людської гідності жертви, її приниження та дискримінація;
- суб'єктний склад. На відміну від інших конфліктів учасниками булінгу є не дві, а три сторони: кривдник, жертва, спостерігачі.
- умисний характер дій кривдника. Це відрізняє булінг від випадкового нанесення шкоди учаснику освітнього процесу.
- агресивність та рівень жорстокості. Булінг призводить до нанесення жертві фізичного болю, душевних страждань.
- тривалість. Булінг є систематичною дією, коли що до жертви цькування постійно здійснюється психологічний тиск, фізичне насильство тощо.
- дисбаланс сил між кривдником та жертвою. Дисбаланс може проявлятися не тільки у фізичних можливостях кривдника та жертви, але й у різній силі характеру, різному віці тощо [3].

Варто пам'ятати, що булінг ніколи не припиняється самостійно – потрібно втручання сторонніх осіб, захист і допомога потерпілому, кривднику та свідкам.

Література:

1. Протидія та попередження булінгу (цькуванню) в закладах освіти [Електронний ресурс] // Prometheus – Режим доступу https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:MON+AB101+2019_T2/about.

2. Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом "рівний-рівному\рівна-рівній" та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти / [В. Л. Андрєєнкова, Н. В. Гайчук, М. М. Матвійчук та ін.]. – Київ: ФОП Нічога С. О., 2018. – 174 с.

Дорофей С.В., кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри психології освіти
*Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДИТИНИ

Сучасний світ складний. Реалії сьогоденної дійсності призвели до того, кардинально змінилися вимоги до покоління, що вступає в життя. Дитині недостатньо дати лише знання. Ще важливо навчити користуватися ними. Знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці. Мета нової української школи - формування цілісної особистості, усебічно розвиненої, здатної, до критичного мислення, інноватора, який здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя. Тобто сучасна дитина - творча індивідуальності, ініціативна особистості, здатна до випереджаючої творчої діяльності, яка вміє жити і працювати в нових соціокультурних умовах. У зв'язку з цим у суспільстві почали створюватися умови для переорієнтації освіти на організацію якісно іншого рівня навчально виховної роботи та переведення її в режим розвитку і саморозвитку творчої особистості. Реалізація цього процесу вимагає, щоб головною метою освіти став розвиток індивідуальності, готової творчо перетворювати різні сфери соціального життя.

Проблема творчості була цікава ще античним філософам, вона хвилювала великі уми людства упродовж багатьох століть. На сьогодні проведена велика робота в галузі дослідження творчого потенціалу, яка розкривається в дослідженнях Д. Богоявленської, А. Брушлінського, І. Волкова, Г. Глової, А. Коваленко, А. Лука, О. Матюшкіна, В. Моляко, А. Савенкова, С. Симоненко, Є. Яковлевої та інших, а також зарубіжних дослідників розвитку креативного потенціалу, таких, як: Д. Рензулі, Д. Фельдхьюсен, Т. Любарт, Р. Гілфорд, Э. Фромм, Е. Торренс, А. Маслоу, М. Генрі, У. Рассел та

інші. В означених дослідженнях особлива увага приділяється виокремленню сутнісних характеристик творчого потенціалу особистості, розгляду структури та принципів формування та розвитку. Креативність, як важливу характеристику самоактуалізації розглядали А. Адлер, А. Маслоу, К. Роджерс.

Проблема визначення компонентів, складових креативності була предметом досліджень Дж. Гілфорд "[2], який виділяє такі параметри креативності, як здатність до виявлення постановки проблеми, здатність до генерування великої кількості ідей; гнучкість – здатність продукувати різноманітні ідеї; оригінальність – здатність відповідати на подразники нестандартно; здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі; здатність вирішувати проблеми. П. Торренс "[5] виділяє чотири характеристики креативності (швидкість, гнучкість, оригінальність, розробленість). Р.Стернберг вважає, що креативність - здатність йти на розумний ризик, готовність переборювати перешкоди, внутрішню мотивацію, толерантність, готовність протистояти думці оточуючих. В якості важливої складової він виділяє здатність створювати «продуктивні метафори».

В теоретичних й експериментальних дослідженнях креативності вітчизняних так і як зарубіжних науковців (О. Григоренко, О. Разумнікова, О. Солдатова, М. Холодна, Дж. Гауен, Дж. Гілфорд, Ю. Дері, Дж. Монета та інші) прослідковується припущення про присутність у процесі реалізації креативності як дивергентного, так і конвергентного мислення. Тому розв'язуючи проблему формування креативних здібностей, необхідно враховувати як дивергентні, так і конвергентні стратегії організації розумової діяльності.

Протягом усього життя відбувається формування творчих задатків особистості, проте в генезі її становлення існують оптимальні сензитивні вікові періоди формування. Вчені довели, що дошкільний вік є сензитивним періодом у розвитку творчої особистості (Н. Ваганова, Л. Венгер, Н. Ветлугіна, В. Давидов, О. Дьяченко, Т. Казакова, Т. Комарова, В. Котирло, С. Кулачківська, В. Мухіна, Л. Парамонова, М. Подд'яков та інші).

Основними критеріями розвитку творчості дитини дошкільного віку є її продуктивна уява (В. Давидов, О. Дьяченко), пізнавальна (С. Ладивір, Н. Пов'якель, О. Проскура), дослідницька (М. Подд'яков, Я. О. Пономарьов) та мовленнєва (А. М. Богуш, Л. М. Гурович, Т. О. Піроженко) активність.

Враховуючи виділені вченими критерії творчості й креативності, можна виокремити основні критерії винахідливості дітей дошкільного віку: евристичність, творча уява, гнучкість мислення, самостійність.

Існує кілька поглядів психологів з приводу впливу організації взаємодії з дорослим на розвиток творчості дітей.

1. Творчість закладено у дитині від народження. Дорослий повинен дозволити виявлятися цій творчості, головне – не заважати дитині у її самовираженні.
2. Створення умов для розвитку творчості без прямої взаємодії з педагогом. До цих умов Дж. Сміт відніс: фізичні (наявність матеріалів для творчості і можливості будь-коли діяти з ними); соціально-емоційні (створення дорослим атмосфери безпеки, впевненості, коли дитина знає, що її творчі здобутки не викликатимуть негативної оцінки дорослого); психологічні (формування у дитини почуття внутрішньої свободи, розкутості, підтримка інтересу до втілення власних можливостей, заохочення дорослим всіх творчих починань дитини; інтелектуальні (розв'язання творчих задач).
3. Для вітчизняної психолого-педагогічної науки властивий пошук оптимального поєднання впливу дорослого із прагненням дитини до самовираження й самодіяльної творчості (М. Под'яков, О. Дьяченко, З. Новлянська, Л. Балацька, В. Котирло та ін.). Розробляються прийоми стимулювання, заохочення, зацікавлення, відпрацювання окремих операціональних навичок (наприклад, логічних процесів порівняння, класифікації, спостережливості). Широко використовується організація, активізація, формування ігрової діяльності дошкільника (Д. Ельконін, А. Усова).

Проаналізувавши питання доцільності допомоги в розвитку креативних здібностей, ми поділяємо думку вчених про те, що необхідна допомога, особливо з боку осіб, що безпосередньо контактують з дітьми.

Щодо методів розвитку та формування креативних здібностей, то за останній час їх накопичилось досить багато. Т. Сидорчук виокремлює наступні методи розвитку креативності: дихотомія, системний підхід, діалектичний підхід, євроритм, мозкова атака, морфологічний аналіз, каталог, метод фокальних об'єктів, синектика, прийоми типового фантазування [1]. А. Чус і

В. Данченко вирізняють такі методи активізації творчого мислення: метод каталогу, метод фокальних об'єктів, метод гірлянд випадковостей та асоціацій.

Американський психолог Аніта Вулфолк пропонує пам'ятку для педагогів щодо заохочення ними креативності учнів: приймайте та заохочуйте дивергентне мислення, привчайте учнів бути терплячими до думок, що розходяться із прийнятими та звичними, стимулюйте учнів до перевірки їх власних суджень, підкреслюйте, що кожен здатен до творчості у тій чи іншій формі, Стимулюйте продуктивне мислення.

Тобто, існує досить значна кількість методів і прийомів з розвитку креативності, і їх застосування вихователями, вчителями, шкільними психологами сприятиме формуванню творчо мислячої особистості. А також найуспішнішою є методика розвивального навчання, яка передбачає інтенсивну розумову роботу учнів шляхом організації проблемного навчання (І. Лернер, О. Матюшкін, М. Махмутов, М. Скаткін та ін., яке найповніше відповідає завданням розвитку творчого мислення.

Отже, з метою розвитку творчого потенціалу дитини у процесі навчання необхідно поєднувати їх наочно-пізнавальну й творчу діяльність. Цілеспрямоване тренування гнучкості мислення, асоціативності, використання фантазії, інтуїції, уяви, дослідницьких методів навчання – все це сприяє розвитку творчих здібностей дитини.

Література:

1. Богоявленская Д. Б., И. А. Сусоколова. К вопросу о дивергентном мышлении. Психологическая наука и образование. 2006. № 1. С. 85 – 96.
2. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта. Психология мышления. Москва: Прогресс, 1965. 14 с.
3. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения: опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. Москва: Педагогика, 1986. 240 с.
4. Моляко В. О. Психология творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини. Практична психологія та соціальна робота. 2004. № 8. С. 1–4.
5. Torrance E. P. The Search for Satori and Creativity. – Buffalo N.Y.: Creative Education Foundation, 1979. P. 259–271.

Шеленкова Н.Л., к.психол.н., доцент кафедри психології
Андросова А.С., студентка
*Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

ОСОБЛИВОСТІ ПОДРУЖНІХ КОНФЛІКТІВ

Сім'я – це основний суспільний інститут; центральна одиниця створення держави. Те, що відбувається в сім'ї, ніколи не залишається тільки в її межах, воно завжди впливає на оточення та розповсюджуються ланцюговою реакцією.

Сімейні конфлікти є однією з найпоширеніших форм конфліктів. За оцінками фахівців, у 80 – 85% сімей відбуваються конфлікти, а в інших 15 – 20% виникають суперечки з різних приводів.

За даними Міністерства юстиції України, що були опубліковані в 2017 році, кількість розлучень в Україні сягає близько 60% всіх зареєстрованих шлюбів, серед них 62% припадає на період від 3-х місяців до 1,5 року сімейного життя. А це, у свою чергу, призводить до того, що кожна п'ята дитина народжується поза шлюбом. Це все створює проблему виховання дітей у неповних сім'ях, внаслідок чого дитина не має змоги засвоїти повний обсяг шаблонів та не отримує повного виховання.

Також можна говорити про ситуації, коли пари не розпадаються, але перебувають під впливом постійних конфліктів, що призводить до тривалого психологічного напруження, яке, безперечно, чинить негативну дію на особистість кожного члена сім'ї. Тому питання сімейних конфліктів потребують глибокого розгляду.

Багато вчених займаються вивченням сім'ї, проте низка важливих питань так і залишається мало дослідженою. Зазвичай вчені концентрують свою увагу на основних питаннях, а побічні розглядають лише оглядово, як такі, що лише дотикаються до основних, не проникаючи у їх глибину.

З вже опублікованих вченими праць відомо, що динаміка сімейних конфліктів характеризується класичними етапами (виникнення конфліктної ситуації, усвідомлення конфліктної ситуації, відкрите протиборство, розвиток відкритого протиборства, вирішення конфлікту й емоційне переживання конфлікту). Проте важливою характеристикою тут є підвищена емоційність та швидкість протікання кожного з етапів конфлікту [1].

Нами було проведено дослідження з вибіркою у 3 сім'ї, що мають різний стаж спільного проживання. Метою було дослідити особливості подружніх конфліктів та з'ясувати їх основні причини виникнення.

В результаті цього дослідження виявлено, що в сучасних сім'ях, в яких і чоловік і дружина задоволені шлюбом, незалежно від сімейного стажу, конфліктна взаємодія відбувається здебільшого в таких сферах: голова сім'ї, культура спілкування та згода.

При цьому всі досліджені пари в якості способів вирішення конфліктів здебільшого обирають пояснення, компроміс та відмову від конфлікту без його вирішення. Хоча останньому перевага надається найменше.

Водночас, науковці стверджують, що основними шляхами попередження подружніх конфліктів є побудова сімейних стосунків на засадах рівноправності, взаємної відповідальності, довіри і пошани [2].

Актуальним є більш глибоке дослідження причин виникнення подружніх конфліктів та особливостей таких конфліктів у представників різних меншин та етнічних груп.

Література:

1. Ковалев С. В. Психология современной семьи. Москва: Просвещение, 1988. 185 с.
2. Маскон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. Москва: Дело, 1992. 702 с.

Перепелюк Т.Д., к. психол. н., доцент кафедри психології

Перепелюк Л.І., студентка

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ: ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Сучасний світ перебуває на межі екологічної катастрофи у всіх сферах існування: несприятливі наслідки неконтрольованого промислового забруднення довкілля, катастрофічні наслідки відкритого видобування корисних копалин, хижацьке знищення лісів та фауни. Новітні проблеми, які пов'язані з впливом науково-технічного прогресу на довкілля і в свою чергу як довкілля впливає на психіку людини, ставить нагальне питання: «Як має існувати людина, щоб не нашкодити природі і собі?». Відповідь на дане запитання має дати молода і перспективна наука – екологічна психологія як галузь психологічних знань.

Людина, яка живе на певній території земної кулі і своє життя підпорядковує правилам комфортного співіснування з довкіллям, на жаль, не убезпечена від наслідків бездумної діяльності інших людей, що спричинюють появу екологічних криз та катастроф: повітря, вода, природні ресурси, фауна – це поняття спільні для всього населення планети. Потрібно враховувати оптимальні можливості використання таких суспільних ресурсів, для того, щоб природа і людина не постраждали, а зокрема, психіка людини, психічне здоров'я якої і визначає подальший хід існування людської цивілізації.

Нагальність формування у людей екологічного мислення та екологічної мотивації підтверджена численними негативними наслідками людської діяльності, яка спрямована на отримання надприбутків будь-яким способом, не замислюючись над жахливими наслідками, які можуть проявитися відразу або через роки. Сучасні дослідники Джуліана Едні, Каорі Сато експериментально довели, що людина яка перебуває у групі чи колективі залишається у більшій мірі індивідуалістом ніж колективістом. Тобто, якщо людина щось створює для максимального блага людей, то це ще не означає, що результат такого діяння буде позитивним для всіх сторін процесу. Отже, ми розуміємо як тісно

пов'язані екологічні проблеми з психологічними, тому що існування природи сьогодні визначає людський фактор.

Протягом всього життя людина перебуває у розмаїтті екологічного простору: природньому, інтелектуальному, побутовому, навчальному, професійному, соціальному, особистісному тощо. Цей простір людина здатна як побудувати, так і зруйнувати. Свідченням цього є поява новітніх методів психотерапії за допомогою малюнка, казки, мистецтва, ляльки, піску, каміння, музики, моря, ароматів тощо. Дані методи сприяють лікуванню психічних захворювань, виведення людини з негативних психологічних станів, підвищують та поліпшують її настрій і працездатність.

Історія людства може навести чимало прикладів людської діяльності які призвели до катастроф планетарного масштабу (аварія на ЧАЕС, радіоактивний викид у Хіросімі, незаконна забудова Арабатської стрілки, забруднення пластиком морів та океанів, сміттєзвалища, 1 вересня є днем пам'яті видів тварин вимерлих завдяки людині тощо). Тому постає нагальна потреба у розробці та впровадженні екопсихологічного підходу, який розглядатиме ті фактори середовища, які безпосередньо впливають на організацію життєдіяльності та психічний розвиток людини. Ю. Швалб зазначає, що запропонований підхід дає змогу визначити напрямки та типи систем в ході взаємодії, зокрема, антропоценоз, групоценоз, соціоценоз: «Це означає, що певна людська спільнота (антропоценоз) і природні умови (біоценоз) утворюють цілісну стійку антропо-природну екосистему, а ступінь її збалансованості показує тип і характер екологічності нашої життєдіяльності».[1]

Отже, розвиток нової галузі психологічних знань – екологічної психології, дає змогу вченим дослідити, обґрунтувати та запровадити у широкий загальний розвиток необхідних людині якостей пов'язаних з формуванням екологічної свідомості, екологічного мислення, екологічних установок, екологічної поведінки для повноцінного та комфортного життя на планеті Земля.

Література:

1. Швалб Ю.М. Просторово-психологічна організації середовища буття і життєдіяльності // Актуальні проблеми психології. – 2015. – Т.7, вип. 40. – С. 201.

Міщенко М. С., к. психол. н., доцент кафедри психології,
*Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

ГОТОВНІСТЬ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Кожний іноземний студент, що прибуває до закладу вищої освіти України на навчання, є представником певної країни з особливою ментальністю, психологічним станом, своєрідним сприйняттям світу й нового соціокультурного середовища. Це необхідно враховувати для успішного керування навчально-виховним процесом студентів-іноземців. З моменту вступу до українських університетів вони потрапляють у винятково незвичне і незнайоме для них мовне, соціальне і національне середовище, до якого їм потрібно адаптуватися. Труднощі процесу пристосування іноземних студентів до українського середовища і до навчання в українських університетах потребують всебічних психолого-педагогічних досліджень. Адже іноземці, що прибувають на навчання до України, повинні пристосуватися не лише до умов навчання в університеті, до специфіки проживання у гуртожитку, а й до життя в чужій країні з нерідним мовним середовищем. Дуже часто такі умови стають для них екстремальними.

Проблемам професійно спрямованої адаптації присвячені роботи Л. Даренської, Г. Кайтукової, Т. Каткової, Т. Петриченко, С. Рунова, І. Сорокіної, Л. Щепотько та ін. Деякі особливості феномену адаптації іноземних студентів до навчання у нерідному середовищі вивчали як українські дослідники (О. Білоус, Н. Булгакова, І. Сладких), так і російські вчені (В. Антонова, М. Іванова, О. Кравцов, О. Степаненко, Н. Тіткова). Незважаючи на значну кількість наукових праць, у них наявні різні підходи щодо тлумачення феномена адаптації, її механізмів, методів, прийомів успішності. У той же час залишається недостатньо розробленою система рівнів адаптації іноземних громадян, що приїхали до України здобувати вищу освіту.

Не слід забувати й про труднощі адаптації, які можуть бути викликані не тільки особливостями освітньої системи країни перебування, а й відсутністю знань її основних звичаїв і традицій і нездатністю спілкуватися в повсякденних ситуаціях, страхом опинитися в незнайомому середовищі. Тому виникає потреба спрямованої роботи щодо:

- формування уявлення у студентів про важливість міжкультурного компонента; зниження інтенсивності культурного шоку;
- формування вміння правильної інтерпретації поведінки співрозмовника на основі знань особливостей його культури;
- формування основ впевненої поведінки в мовному середовищі через створення навчальних ситуацій успіху [1, с. 37] .

Отже, процес адаптації іноземних студентів здійснюється впродовж усього періоду навчання у вищій школі, але особливо складним він є у перший рік, тому дослідження психологічних засад забезпечення готовності сприяє більш швидкому включенню іноземних студентів до студентського середовища, полегшує процес їх навчання і виховання.

Література:

1. Вітенько Т. Підготовка студентів з числа іноземних громадян до участі у програмах академічної мобільності / Т. Вітенько, Р. Drożdziel // Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні: IV Міжнародна науково-методична конференція. – Тернопіль, 2018. – С. 36–38.

Горенко М. В., аспірант кафедри психології
*Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

КОМУНІКАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ

Вивчення та дослідження специфіки формування готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності є дуже актуальною проблемою, адже в період професійної підготовки закладаються цінності, якості, знання, уміння та навички, необхідні для професійної діяльності та здійснення кар'єри.

Значну увагу при формуванні готовності до здійснення професійної кар'єри варто приділяти питанням розвитку комунікативних вмінь та навичок в процесі фахової підготовки спеціаліста сфери «людина-людини» та виявленню умов, що визначають цей розвиток. У зв'язку з цим постає необхідність виділити складові комунікативного компонента готовності студентів-психологів.

Значна кількість науковців (А. О. Абдуліна, Б. Г. Ананьєв, Ю. М. Ємельянов, Ю. М. Жуков, Н. В. Кузьміна, Б. Ф. Ломов, А. К. Марков та ін.) однією з найважливіших характеристик особистості психолога вважають комунікативну компетентність. За даними американського дослідника Д. Гоулмена, комунікативна компетентність включається роботодавцями у базову компетентність, нарівні з спеціальними знаннями та досвідом.

Науковці включають до цього поняття потребу у спілкуванні, інтенсивність та ширину кола спілкування, вміння говорити, слухати, переконувати та ставитись з повагою до думки та позицій інших; особливості емоційного відгуку на інформацію; вміння адекватно оцінювати та контролювати самого себе в процесі спілкування.

Як зазначає Н. В. Чепелева, комунікативна компетентність передбачає не лише вміння психолога вести діалог з клієнтом, а й орієнтацію на партнера як рівноправного суб'єкта спілкування. Це активна взаємодія, взаєморозуміння, діалог психолога та клієнта. Діалог є найціннішим засобом діяльності психолога, а діалогізм - однією з найважливіших його професійних якостей [1].

В процесі спілкування психолога з клієнтом фахівець має не лише володіти та використовувати навички спілкування, а і розуміти та розпізнавати стан іншого. Тому, важливим критерієм визначення його готовності також є соціальний інтелект. Соціальний інтелект розглядається в роботах багатьох дослідників (Ж. П. Вірна, Н. В. Коврига, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, та ін.). Високий рівень соціального інтелекту забезпечує професіоналу максимум інформації про поведінку інших людей та соціальних груп, здатність успішно прогнозувати їх реакції в певних ситуаціях.

Отже, показниками комунікативного компоненту готовності студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри є міра розвиненості комунікативної компетентності та соціального інтелекту. При цьому комунікативну компетентність варто розуміти як досягнення в розвитку стосунків з іншими людьми, а соціальний інтелект - як здатність передбачати наслідки поведінки людей у певній комунікативній ситуації. Подальшого дослідження потребує вивчення рівневих характеристик цих показників.

Література:

1. Чепелева Н.В. Особистісна підготовка практикуючого психолога // Основи практичної психології/ В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.: К.: Либідь, 1999. – 242 с.

PRZEMYSŁ I ROLNICTWO

Bilyavska L. G., Candidate of Agricultural Sciences,

Belyavskiy Yu. V., Ph.D. in Biology,

Diyanova A. O., Specialist of the II Category

Poltava State Agrarian Academy Ukraine

HIGH-ADAPTIVE SORT OF SOY AQUAMARINE

Soya is a valuable oil and grain culture of world agriculture. Significant distribution of soy on all continents in many countries of the world is due to high qualitative indicators of grain, relatively low energy intensity of its cultivation, versatility of use [1, 2]. Its seeds contain: 38–45 % of protein, 18–23 % of fat, 25–30 % of carbohydrates, including soluble sugars – 9–12 % of the weight of seeds, starch – 3–9 %, fiber – 3–7 %, about 2 % phosphatides, 4–7 % of inorganic substances, trace elements, enzymes and vitamins.

In Ukraine, crop areas under soya grow rapidly. The country came out first in Europe with squares and volatile soybean production.

At the present stage of agricultural development, the variety remains not only a means of increasing yields, but also becomes a factor without which it is impossible to realize the accumulated genetic potential, to satisfy the requirements of the consumer and the processor [3]. National varieties of Ukraine are the basis of food security of the state. Due to the use of new high-yield varieties it is possible to significantly increase the production of soybeans.

By 2017, 170 varieties of soybean are listed in the State Register of Plant Varieties that are suitable for distribution [4].

Most modern varieties are characterized by a narrow ecological suitability and are suitable for cultivation in soil-climatic conditions of a certain geographical latitude [5–6]. In other zones of cooking in such varieties, changes in the length of the growing season, productivity, chemical composition of seeds, resistance to harmful organisms, stress and lack of knowledge of varietal characteristics are possible. Therefore, new high-yielding and adaptive varieties with high quality seeds should occupy large

areas. Effective use of such varieties will increase the volume of soybean production. Among the new high-speed varieties, the Aquamarine variety has a significant value.

The main objective of our research was the removal of high-yield soy varieties adapted to the conditions of the Forest-Steppe of Ukraine with the quality of seeds.

To create a variety, hybridization sources of adaptability to limiting factors of the environment and complex of climatic factors are involved. The studies were conducted in accordance with generally accepted methods. Morphological and biological features were determined according to the Uniform Classifier of the genus *Glycine* [7].

Long-term monitoring and evaluation of a variety in different regions of Ukraine demonstrated its high economic value, stability duration of the growing period, high yield, high protein content. We give it a morpho-biological characteristic. Stem of medium thickness are 7,0–12,0 mm, resistant to sinking. The color of the pubescence is gray. Number of internodes are 10–12 pieces. Number of branches are 1–3, the angle of their branch is 20–30°. The height of attachment of the lower bean is 15 centimeters. The root system is well developed. The leaves are triangular, medium-sized. Inflorescence is a multiflorous goblet, 5–7 flowers. The color of the flower corolla is white. Beans sandy, with liquid ossification of sand, medium length, weakly curved with a sharp tip, with 2–3 seeds. Seeds are average (0.6 x 0.4 cm), round-oval (Pic. 2). The main color of the shell is yellow. The seminal scar is red with an eye. The weight of 1000 seeds is 170–180 grams. The content of protein in the seed is 43 %, fat is 22 %.

Biological features. Guaranteed predecessor for winter crops. It successfully combines high productivity and quality of the seeds. Duration of the period from the appearance of stairs to flowering from 35–40 days. Different in geographical latitude regions have a stable vegetation period of up to 100 days. Potential yield of grain in the conditions of the Steppe and Forest-Steppe of Ukraine is 3.0–3.2 t/ha.

It has a neutral photoperiodic reaction that provides a stable vegetation period in different climatic zones. At the moment of reaching it quickly reaches the conditioned humidity and does not require drying.

Grain type of use. Resistance against falling and cracking of beans for a long period is high. The variety is resistant against bacterial and viral diseases, pests are

damaged weakly. The Aquamarine brand is generally accepted for Ukraine. The norm of sowing 600–700 thousand pieces of similar seed per hectare. The variety is well responsive to fertilizing and pre-sowing inoculation of seeds with biologics. Depth of wrapping of seeds is 4–5 cm. Characterized by increased adaptive ability to adverse conditions of cultivation, including before growing on acid soils (pH 4.5–5.5). Recommended for growing on grains in the Steppe and Forest-Steppe of Ukraine. Seed leveling is 95 %.

Grade is one of the important means of improving the productivity of culture. The successful selection of the variety significantly compensates for the negative impact on the expected crop of soil and climatic conditions of cultivation, the use of imperfect techniques, the deficit of mineral fertilizers and plant protection products, etc. Recommended for growing in the Ukrainian Steppe and Forest-Steppe. Adaptive Soybean Class Aquamarine has significant potential and high yield stability over the years.

References:

1. Babich A.A. Feed and protein resources of the world. K.: Agrarian Science, 1996. 822 p.
2. Bilyavska L.G., Pilipenko O.V., Diyanova A.A. Features of seed production of soybean breeding PDAA. Competitive seeds - a stable crop: abstracts. scientific-practical conf., Poltava: PDAA. 2013. P. 55–56.
3. Bilyavska L.G., Pilipenko O.V., Diyanova A.A. Highly adaptable soybean varieties of Poltava breeding. Handbook of the Ukrainian farmer. Min. AIC. Institute of Plant Growing. Yurev. 2013. Vol.2. Pp. 150–151.
4. State register of plant varieties suitable for distribution in Ukraine in 2016 [electronic resource]. Access mode: <http://vet.gov.ua/sites/default/files/Reestr%2006042016.pdf>.
5. Beliavskaya L. The results of the study of ecological stability and plasticity of Ukrainian soybean varieties. Annals of Agrarian Science. Volume 15, Issue 2, June 2017. Pages 247–251.
6. Sichkar V.I. Soybean breeding for adaptability to environmental factors: abstract. doc. diss. Odessa, 1990. 36 p.
7. A broad unified classifier of the genus *Glycine max* (L.) Merr. H.: Magda LTD, 2004. 37 p.

Kulyk M. I., Doctor of Agricultural Sciences

Poltava State Agrarian Academy

DYNAMICS OF PHYTOMASS PRODUCTIVITY AND SOIL ORGANIC MATTER AT THE DIFFERENT TYPE OF SWITCHGRASS SOWING

As a source of biomass will be good to use a perennial crop which well adapted to the growing region and provide great productivity (yield of plant phytomass). Practical interest has such perennial crops: sugar sorghum (*Sorghum saccharatum* (L.) Moench), miskanthus (*Miscanthus x giganteus* J.M. Greef & Deuter ex Hodk & Renvoize), willow (*Salix viminalis* L.), switchgrass (*Panicum virgatum* L.) at all. [1].

As noted by J. P. Muir at all (2011) switchgrass is the crops with a low cost of cultivation and high productivity of the phytomass, which depends on the elements of cultivation technology [2].

Switchgrass belongs to the cereals. It is thermophilic, perennial crop and grows in natural conditions in North America (45-55°N). Switchgrass is a more plastic plant to the conditions of cultivation amongst energy crops. Switchgrass has a massive vegetative mass and provides productivity in a short period of time (Elbersen W, Kulyk M at all. 2013) [4].

The crop has different colors straight stem which reach 0.5-2.7 m in height, inflorescence (15-50 cm), and great root system which can reach up to 3 m in depth. This plant reproduces by seeds and roots. (Kurylo V. L., Raxmetov D. B., Kulyk M. I. 2018) [3].

The objectives of this study were to evaluate the changes in the structure of the Switchgrass phytocenosis in mixed and stripe crops; productivity of Switchgrass phytocenosis depending on the type of growing and N fertilization (N15, N30, N45, N60); dynamic of soil organic matter as a key indicator of soil quality for the long-term cycle of switchgrass cultivation in stripe, mixed and single-crops.

Single-crop crops (Sw) are crops of one crop with specified row-spacing that forms conditions close to optimal for plant growth and development in phytocenosis.

Stripe crops (Sw|L) are crops of two or more kinds of plants on the one plot of land (field) with proper, beforehand specified alternation of rows or separate bands of crops. In such crops one crop (mainly grain crop) is the main component and another crop (legumes) is a subsidiary one. Seeds are not mixed and sown separately (stripely or by two agrotechnological operations). This method of plant cultivation is used for gaining maximum yield from the area unit with minimal production costs.

Mixed crops (Sw:L) are crops of two or several crops, seeds of which are mixed before planting or perform twice-repeated, independent sowing of crops on the same area. This sowing method is mainly used for growing feed crops to obtain high yield of plant mixture.

Field and laboratory methods were used to determine the interaction between object of research with soil parameters. Visual method was used to assessment of Switchgrass phytocenosis. Gravimetric analysis was used to determine the Switchgrass productivity (Kulyk M., Elbersen W., 2012) [5]. Chemical analysis was used to determine agrochemical soil properties. Mathematical and statistical methods were used to determine the reliability of the results.

The results of the experiment show that in Sw|L with lupine, legume component is supplanted by the main crop (switchgrass) during the fourth vegetation year. This had an impact on the yield of the basic crop within the variables (fig.)

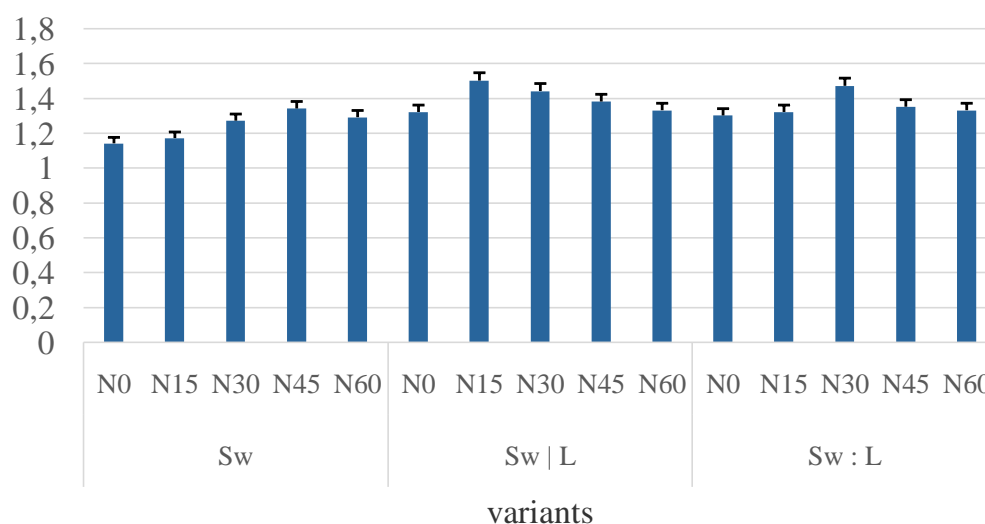

Fig. Switchgrass productivity depending upon growing method and nitrogen application for nutrition, (kg/m²), 2012-2016

Also the results showed increase of average value of organic matter(humus) content in soils under Sw|L – in the range from 3.17 to 3.29 percent, substantially less increase of this index with Sw:L – to 3.26 percent and the least increase with Sw – to 3.24 percent.

This scientific work showed that Switchgrass has a significantly higher productivity in stripe crops with lupine (N15) comparatively with mixed (N30) and single crops (N45). Also research demonstrates the increase of soil organic matter at Switchgrass cultivation in mixed and stripe crops as a result of roots and post harvesting residues accumulation of the bean and cereal component.

References:

1. Kulyk Maksym, Shokalo Natalia, Dinets Olha. Morphometric indices of plants, biological peculiarities and productivity of industrial energy crops. Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine: monograph / edited by authors. 3rd ed. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2019 : 411–431. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-571-78-7>
2. Muir J. P., Sanderson M. A., Ocumpaugh W. R., at all. Biomass production of ‘Alamo’ switchgrass in response to nitrogen, phosphorus, and row spacing. *Agron J.* 2001, 93:896–901. <https://doi.org/10.2134/agronj2001.934896x>
3. Kurylo VL, Raxmetov DB, Kulyk MI. Biological features and potential of crop yields of energy cultures in the conditions of Ukraine. *Bulletin of Poltava State Agrarian Academy.* 2018, (1) : 11–17. <http://journals.pdaa.edu.ua/visnyk/article/view/13>
4. Elbersen H. W., Kulyk M. I., Poppens R. P., at all. Switchgrass Ukraine : overview of switchgrass research and guidelines. Wageningen : Wageningen UR. Food & Biobased Research. 26 p. <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/444615>
5. Kulyk M., Elbersen W. Methods of calculation productivity phytomass switchgrass in Ukraine. Poltava, 2012. 10 p.

Тищенко В.Н., д.с-г.н., професор кафедри
селекції, насінництва і генетики

Сакало М.В., асистент кафедри селекції,
насінництва і генетики

Полтавська державна аграрна академія

МІНЛИВІСТЬ КІЛЬКІСНИХ ОЗНАК ПШЕНИЦІ М'ЯКОЇ ОЗИМОЇ В СТРЕСОВИХ УМОВАХ СЕРЕДОВИЩА

Головними кількісними ознаками сортів пшениці м'якої озимої, що забезпечують потенціал урожайності вважаються ознаки, котрі віднесені до ознак генеративної та вегетативної частин рослини. Вивчення рівня формування та мінливості головних ознак генеративної та вегетативної частин рослини сортів пшениці м'якої озимої.

Матеріалом досліджень були сорти та селекційні лінії (СЛ) пшениці м'якої озимої, вирощуваних на селекційних ділянках упродовж 2012–2014 рр. Досліди проводили у польовій сівоzmіні. Площа ділянки становила 25 м², повторність 4-х кратна. Урожайність після збирання комбайном «Сампо 500» перераховували в т/га. Структурний аналіз сортів та селекційних ліній проводився на 25 рослинах, які вирізали на дослідних ділянках, доводили до повітряно-сухого стану; вимірювали кількісні ознаки генеративної та вегетативної частин рослини. По кожній ознаці обчислювали середнє арифметичне (\bar{x}), ліміти варіювання (LV) та коефіцієнт варіації (CV). Проведено дослідження на 16 сортах та СЛ пшениці м'якої озимої селекції ПДАА протягом трьох років (2012–2014 рр.) .[4]

За таких базових кількісних ознак генеративної частини, як маса зерна з колоса (M₁), маса колоса з насінням (M₃), кількість зерен із колоса (КЗ), маса 1000 зерен (MTЗ) зменшення рівня формування ознак не відбувалось, а навпаки – збільшувалось. Так, по M₁ збільшилось на 42,6%, M₃ – 39,1%, КЗ – 37,1%, MTЗ – 7,2%. Збільшення значень формування досліджуваних генеративних ознак вочевидь пов'язано з біологічними особливостями виду *Triticum aestivum*, тобто з проходженням етапів органогенезу в осінній період.[2]

Також відмічена така ознака, як кількість колосків у колосі (КК), яка не змінювалась за варіантами дослідів. Аналіз рівня формування вегетативних ознак, за варіантами дослідів, показав, що у деяких ознак рівень формування по сортах і СЛ зменшився, а у деяких навпаки – збільшився. Аналізуючи ознаки варіанту з пізніми сходами (осінь 2011р.), видно, що в 2012 р. різко знизилась висота рослин з $98,6 \pm 10,9$ до $65,7 \pm 4,9$ см. Відповідно висота (Н) вплинула на такі ознаки, як ДВМ; КМ, а по M_5 зменшення відбувалось з $1,34 \pm 0,18$ до $1,05 \pm 0,19$ у 2012–2013 рр. Варто зазначити, що такі ознаки вегетативної частини, як M_2 , M_4 збільшилися за пізніх сходів, відповідно у 2013–2014 рр. M_2 – з $2,85 \pm 0,35$ до $3,53 \pm 0,54$, у 2010–2011 рр. M_4 – $0,49 \pm 0,08$ та у 2013–2014 рр. – $0,72 \pm 0,08$. [1]

Таким чином, майже всі сорти, занесені до Державного реєстру сортів рослин України (9 сортів), окрім сортів Коломак 3 і Коломак 5 мали прибавку врожаю до стандартного сорту Альбатрос одеський та до стандарту сорту Левада. Слід відмітити, що такі сорти пшениці м'якої озимої, як Зелений гай, Радивонівка, Полтавчанка, Кармелюк, які зараз проходять Державне випробування, мали достатньо істотну прибавку врожаю за всі роки випробувань.

Література:

1. Тищенко В. Н. Генетические основы адаптивной селекции озимой пшеницы. /В. Н.Тищенко, Н.М.Чекалин. – Полтава, 2005.–243 с.
2. Тищенко В. Н. Изменчивость количественных признаков у сортов и селекционных линий пшеницы озимой при группировке по признаку толщина соломины 2-го междоузлия (ТС-2М) в зависимости от сроков посева /В. Н.Тищенко, О.Н.Динец//Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. Основи біологічного рослинництва у сучасному землеробстві. – Умань, 2011р. – С.155–160.
3. Тищенко В. Н. Генетические корреляции признака толщина соломины второго междоузлия у сортов и линий озимой пшеницы / В. Н.Тищенко, О.Н.Динец//Селекція і насінництво. Міжвідомчий тематичний науковий збірник. Випуск 101. – Харків, 2012. – С. 13–19.
4. Мединец В.Д. Экология весеннего развития озимой пшеницы / В.Д. Мединец, В.А. Слепцов. – Полтава, 2006. – 254 с.

Бараболя О.В. ,доцент к. с.-г. н.,
Дмитренко Я.В., ЗВО, магістр ,
Полтавська державна аграрна академія

ОСОБЛИВОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ НА ЯКІСТЬ ЗЕРНА

На сьогодні пшениця є одним із лідерів за обсягом виробництва і посівними площами в Україні.

При вирощуванні зернових культур важливо підвищувати не тільки урожай зерна, але також і показники його якості, що визначають технологічні, борошномельно-хлібопекарські властивості і товарну цінність зерна. Важливим при цьому є розробка нових та застосування уже відомих методів ґрунтової та рослинної діагностики під час вегетації цієї культури, завчасного прогнозування вмісту білка та клейковини в зерні. На основі такої інформації вносять корективи в технології вирощування пшениці озимої для підвищення якості її зерна.

У процесі розвитку, наливу і досягання зерна відбувається формування його якості. Вивчення змін якості зерна має важливе теоретичне і практичне значення, від знання якого залежить правильний вибір строку та способу збирання пшениці озимої. Процес формування зерна характеризується безперервним приростом сухої речовини, який відбувається завдяки надходженню в зерно з листків та інших вегетативних органів рослин органічних речовин і мінеральних елементів. Про динаміку сухої речовини в наукових дослідженнях зустрічаються протирічні дані. За одними даними, маса 1000 зерен досягає максимальної величини у фазі в оскової стиглості, коли вологість зерна наближається до 40 %. Згідно з іншими даними, накопичення сухої речовини за відповідних умов проходить до повної стиглості зерна. Є дані про зменшення маси 1000 зерен після досягнення максимальної величини, яке може відбуватися внаслідок так званих процесів стікання, пов'язаних із

диханням зерна, через розвиток патогенної мікрофлори на його поверхні, що буває в період, коли ще не відбулося відокремлення зерна від материнського організму.

Динаміку синтезу білкових речовин у досягаючому зерні пшениці вивчало чимало дослідників. Детальне дослідження цього процесу провів А.Б. Вакар. Він встановив, що збільшення накопичення білка відбувалося в початковий період формування зерна, досягаючи найбільшої активності в кінці молочного стану – початку воскової стиглості зерна. В наступні фази добовий приріст білка зменшувався і в восковій стиглості практично закінчувався. Інші дослідники спостерігали накопичення білка пшениці більш тривалий час – до повної стиглості зерна.

Запасні білки – гліадіни і глютеніни – які є основною складовою клейковини, свідчать, що синтез клейковини починається з молочного стану зерна, коли вологість його становить 55–65 %, із часом кількість клейковини зростає і досягає максимального рівня в кінці воскової стиглості зерна без істотних змін у наступні фази, навіть за перестою пшениці протягом 5–10 діб.

Погодні умови, що склалися в роки проведення досліджень, суттєво вплинули на тривалість вегетаційного періоду від колосіння до повної стиглості зерна, тобто в період, коли відбувається його формування і досягання. Це, в свою чергу, позначилося на процесі накопичення сухої речовини, що виражається масою 1000 зерен, кількість якої залежала від попередників і мінеральних добрив. Проте інтенсивне накопичення її в усіх випадках закінчилося в кінці воскової стиглості зерна.

Знання процесу динаміки сухої речовини, вмісту білка і клейковини дає уявлення про формування якості зерна пшениці озимої й служить відправним моментом для визначення правильного строку та способу збирання, від чого залежить також і рівень урожайності. Згідно з нашими дослідженнями, за комплексом показників якості та рівнем врожайності оптимальним строком збирання пшениці озимої, вирощеної по різних попередниках, була фаза повної стиглості зерна.

Рибальченко А.М., асистент

Полтавська державна аграрна академія, Україна

ОЦІНКА КОЛЕКЦІЙНИХ ЗРАЗКІВ СОЇ ЗА УРОЖАЙНІСТЮ В УМОВАХ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Головним завданням селекції будь-яких сільськогосподарських культур у всі часи було і залишається підвищення продуктивності рослин. Висока продуктивність – це результат найбільш оптимального поєднання елементів структури врожаю [1]. Урожайність – найважливіший результативний показник землеробства і сільськогосподарського виробництва в цілому. Зміни клімату призводять до коливань врожаю сої в межах 10-20%, вплив екстремальних погодних умов може досягти 30-60% [2].

Польові дослідження проводилися в 2013-2015 рр. на дослідному полі Полтавської державної аграрної академії, що за зональним розподілом відноситься до Лісостепу України. Об'єктом досліджень була колекція сої різного еколого-географічного походження. Вивчали 145 колекційних зразків, які походять з 14 країн світу. Агротехніка вирощування колекційних зразків – загальноприйнята для зони. У кожній групі стиглості урожайність порівнювали кожний зразок зі стандартом. Проводили фенологічні спостереження з подальшим розподілом зразків за групами стиглості. Збирали врожай вручну.

Під час вивчення урожайності (г/м²) використано Широкий уніфікований класифікатор роду *Glycine max* (L.) Merr. згідно якого зразки розподілено за такими параметрами (до стандарту, %): дуже низька < 65-75 %, низька 76-95 %, середня 96-115 %, висока 116-135 %, дуже висока > 135%.

Дуже низьку урожайність (< 76% до стандарту) виявлено у 15 зразків: Armour, Мавка, Сильвія, Сузір'я, Nattawa, Либідь, Ксеня, Валюта, Norpro, Dunajka, Харківська 80, Горлиця, Sacura, Кент, Таврія.

Низьку урожайність, яка була в межах 76-95% до стандарту, проявили 80 зразків сої: Анастасія, Легенда, Лада, Білявка, Танаїс, Білосніжка, Діона, Золотиста, Галі, Кобза, Юг-30, Злата, Київська-98, Селекта 101, Лика, Берегиня,

Єлена, AC Bravor, Краса Поділля, Атланта, Karikachi, Optimus, Знахідка, Аметист, Tochi day, ВНИИОЗ-76, Merlin, Медея, Смолянка, Хуторяночка, Антрацит, Ятрань, Роксолана, Особлива, Хорол, Glacier, Естафета, Ювілейна, Анжеліка, Оріана, Мальвіна, Київська-27, Подяка, Лара, Ствига, Фея, Прикарпатська 96, Л-101, Омега вінницька, Спринт, Скеля, Срібна Рута, Стратегія, MN 0901, Говерла, Аркадія одеська, Дені, Лариса, Деймос, Офелія, Княжна, Святкова, Вінничанка, Артеміда, Ніна, Heinong 44, Корсак, Галина, Селекта 201, Монада, Смуглянка, Донька, Марината, Ірина, Подільська 1, Антошка, Wayne L 72-1401, L 94-1110, Іна, Селекта 302.

Середньою урожайністю (96-115% до стандарту) характеризувалися 42 зразки сої: Аннушка, Gaillard, Васильківська, СН 32-15, Адамос, Фаетон, Устя, Байка, Подільська 416, Вільшанка, Мрія, Юг-40, Поема, Фортуна, Альба, Маша, Агат, Феміда, Чернівецька 8, Подолянка, Фарватер, Срібна, Чара, Анатоліївка, Славія, Чернівецька 9, Ельдорадо, Іванка, KG-70, Sui 76-5191, Георгіна, Harosoy e1E2e3, L 71-920, L 63-3117, L 65-540, Connor, KG-30, Вілана, Даная, Алмати, Дельта, Седмиця.

Високу урожайність (116-135% до стандарту) виявлено у 8 зразків: ОАС Vision, LF-8, Алмаз, Хвиля, КиВін, Blackjack 21, Hejiao 87-94-3, Heinong 10.

Оцінювання колекційних зразків сої за урожайністю має важливе значення в селекційній роботі. Зразки з високим рівнем урожайності такі як ОАС Vision, LF-8, Алмаз, Хвиля, КиВін, Blackjack 21, Hejiao 87-94-3, Heinong 10 доцільно використовувати для подальшої селекційної роботи і залучати в селекційні програми зі створення високопродуктивних сортів.

Література:

1. Лавриненко Ю.О., Вожегова Р.А., Базалій В.В., Кузьмич В.І. Удосконалення доборів на підвищення продуктивності сої в умовах зрошення. Фактори експериментальної еволюції організмів, 2015. С. 129-131.
2. Іванюк С. В. Потенціал продуктивності соєвого поля. Агробізнес сьогодні. 2015. № 21 (316). С. 50-51.

Барат Ю.М., к. с.-г. н., доцент кафедри
селекції, насінництва і генетики

Баглюк І.О., магістр
факультету агротехнологій та екології
Полтавська державна аграрна академія

ПРОДУКТИВНІСТЬ СОРТІВ СМОРОДИНИ ЧОРНОЇ ЗАЛЕЖНО ВІД ЗРОШЕННЯ

Підвищення продуктивності смородини чорної можливе за всебічної інтенсифікації вирощування, що включає використання високоврожайних великоплідних сортів, стійких проти хвороб і шкідників, придатних до механізованого збирання та забезпечення рослин вологою у період росту і розвитку.

Смородина – вологолюбива культура й на поливи реагує збільшенням урожайності. При достатньому забезпеченню вологою ягоди бувають значно крупнішими. Критичні періоди в споживанні води – це початок утворення ягід і час наливу, тобто період збільшення їхніх розмірів. Висушування ґрунту в цей час може привести до здрібнювання й навіть до опадання ягід. Тому, застосування зрошення є одним з головних резервів збільшення виробництва ягід смородини чорної [1, 2].

У виробничих умовах Полтавської області в 2017-2019 рр. було проведено дослідження з метою встановлення способів підвищення продуктивності насаджень смородини чорної з використанням перспективних сортів та краплинного зрошення.

Двофакторний лабораторно-польовий дослід проводили за схемою:

Сорти: Ювілейна Копаня, Вернісаж, Мелодія, Муза та Оріана.

Зрошення: без зрошення, із зрошенням.

Важливим показником потенційної продуктивності чорної смородини є довжина грона, яка в середньому за роки досліджень становила – 6,0 см. На варіантах із зрошенням даний показник був більшим на 1,3 см, порівняно з

варіантами без зрошення. Найбільша довжина грона відмічена у сорту чорної смородини Мелодія (5,7 і 7,0 см відповідно). Ознака кількості ягід у гроні у досліджуваних сортів варіювала таким чином – 5,7-7,8 шт. Найбільша кількість ягід у гроні спостерігалася у сорту Оріона (7,3 і 7,8 шт. відповідно без зрошення та із зрошенням). Крупність плодів чорної смородини характеризується показником маси ягоди у досліджуваних сортів, який за роки досліджень знаходився у межах – 1,5-2,4 г. Найбільшою масою ягоди також характеризувався сорт Оріона – 2,2 і 2,4 г. Найбільшу кількість ягід з рослини відмічено також у сорту смородини чорної Оріана (626 і 652 шт. відповідно).

За середньою врожайністю протягом 2017-2019 рр. можна відмітити сорт смородини чорної Оріана (10,6 т/га). На ділянках без зрошення даний показник був 10,1 т/га, із зрошенням на 0,9 т/га більше (11,0 т/га).

На підставі проведених досліджень з вивчення сортів смородини чорної у 2017-2019 рр. нами зроблені наступні висновки:

1. За результатами визначення елементів продуктивності рослин сортів смородини чорної можна відмітити, що суттєве підвищення даних показників спостерігалася на варіантах із зрошенням.

2. Найбільшу продуктивність у 2017-2019 рр. мав сорт смородини чорної Оріана.

Література:

1. Орлова Н. Я. Продовольчі товари. Фрукти, ягоди, овочі, гриби та продукти їхньої переробки: підручник / Н. Я. Орлова, П. Х. Пономарьов; Київський національний торговельно-економічний університет. – К.: КНТЕУ, 2008. – 415 с.

2. Панін Р. Ю. Смородина: чорна, червона і біла: науково-популярна література / Р. Ю. Панін. – М.: Видавництво. Дім «Магістр-Прес», 2000. – 243 с.

Юрченко С.О., к. с.-г. н., доцент кафедри
селекції, насінництва і генетики
Пилипенко Ж.В., магістр факультету
агротехнологій та екології
Полтавська державна аграрна академія

ВПЛИВ СОРТОВИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТОМАТІВ НА УРОЖАЙНІСТЬ ТА ЯКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ

Однією з причин низької продуктивності томатів у виробництві - це використання сортів з середньою продуктивністю та низькою стійкістю до хвороб. На даний час виробництву пропонують значну кількість сортів і гібридів помідора звичайного, які володіють певними господарськими ознаками. Дослідити вплив елементів структури врожаю на врожайність томату за групами стиглості сортів та виокремити з цього загалу найбільш продуктивні, з добрими смаковими властивостями, та тих, що будуть пристосовані до умов певного господарства - є актуальним питанням.

Урожайність – це маса господарсько корисної продукції з одиниці площі посіву. Урожайність можна визначити добутком від множення продуктивності рослин на їх кількість на одиниці площі. Урожайність з 1 га є головним показником, який при порівнянні урожайності різних сортів, що вивчаються, дає змогу робити висновок про їх господарську цінність.

Насьогодні залишається актуальним проблема одержання високих і стабільних врожаїв плодів томату в умовах певного господарства України.

Матеріалом досліджень були сорти різної групи стиглості, занесені до державного реєстру України: Ляна, Лагідний, Новичок, Ріо Гранде, Волгоградський, Де-Барао.

Урожайність томатів залежить від багатьох факторів: біологічних властивостей сортів, посівних і сортових якостей насіння, різних агроекологічних умов, агротехнічних прийомів, тощо.

За результатами проведених виробничих досліджень, було встановлено, що поряд із агротехнічними заходами і погодними умовами, сорт відіграє важливу роль у формуванні врожайності плодів томату.

У роки досліджень урожайність сортів томату варіювала в досить широких межах: 30,7– 58,2 т/га. В розрізі років найбільшу врожайність плодів томату зафіксовано у 2018 році, найнижчу - у 2019 році. Це можна пояснити погодно- кліматичним факторами, які були посушливими у період вегетації рослин у 2019 році, та помірно вологими у 2018 році. 2018 рік виявився найбільш сприятливим для росту і розвитку рослин та формування високого врожаю томатів досліджуваних сортів.

Серед ранньостиглих сортів у роки досліджень найбільшу урожайність мав сорт Ляна (46, 3 т/га, 55,2 т/га), середньостиглих – Новичок (39,8 т/га, 48,8 т/га, 37,2 т/га), пізньостиглих - Волгоградський (57,2 т/га, 58,2 т/га, 43,4 т/га).

За середніми даними, за умов НІР 0,05 = 5,4 т/га, серед досліджуваних сортів найвищу врожайність отримано по сорту Волгоградський, де її величина становила 50,7 т/га. Нижчий показник отримано по сортам Волгоградский, Ляна з величиною у 48,2 т/га, 46,1 т/га, а найнижчою – сорти Лагідний (35,7 т/га) та Ріо Гранде(32,4 т/га).

Сорти помідор характеризувались різною величиною маси плода. Плоди були типовими для кожного сорту, знаходились в технічній степені стиглості без пошкоджень шкідниками та хворобами на початку вегетації та під час масового плодоношення. Середня маса плодів у 2019 році коливалася від 51,0 г до 83,7 г . Найбільше значення маси отримано у ранньостиглих – у сорту Ляна (73,8 г), у середньоранніх - у сорту Новичок (60,1 г), у пізньостиглих – у сорту Волгоградський (83,7 г). Порівнюючи масу плоду сортів за групами стиглості, слід відмітити, що пізньостиглі сорти характеризувались досить крупними плодами.

Врожай помідор формували плоди на I – IV китицях. Загальна кількість плодів в китиці не була однаковою: більше їх було в I, а найменше в IV китиці незалежно від сорту. Аналіз кількості плодів в кожній китиці визначив, що

найбільшу кількість плодів мав сорт Волгоградський (13,5 шт), а найменшу – сорт Ляна (11,4 шт).

Маса плодів з рослини є основним елементом продуктивності. Аналізуючи даний показник, слід відмітити, що найбільшу масу плодів з рослини мали пізньостиглі сорти Волгоградський (868 г) і Де-Барао (770 г).

Плоди томатів повинні бути чистими та не містити ознак гниття чи хвороб. Свіжі помідори повинні бути однаковими за формою, симетрією та розміром, мати яскравий та однорідний колір, не містити зелених плечей, плям та характерних ознак недозрілості. Найбільший вихід стандартних плодів від загального врожаю мав сорт Волгоградський (88 %).

За оцінки плодів томату, було відмічено різний діаметр плодів. Дана ознака варіювала в межах 4,3 - 6,3 см. Найбільший діаметр було встановлено у пізньостиглого сорту Волгоградський (6,3 см), та ранньостиглого сорту Ляна (6,1 см).

Отже, за результатами досліджень, була відмічена найвища врожайність у сорту Ляна, де її величина становила 50,7 т/га, а вихід стандартних плодів від загального врожаю – 86%.

Література:

1. Барабаш О.Ю. Овочівництво. / О.Ю. Барабаш. - К.: Вища школа, 1994. - 373 с.
2. Гіль Л. С., Сучасні технології овочівництва закритого і відкритого ґрунту. Ч. 2. Відкритий ґрунт: Навчальний посібник. / Л.С. Гіль, А.І. Пашковський, Л.Т. Суліма - Вінниця: Нова книга, 2007. - 312 с.
3. Довідник з насінництва овочевих і баштанних культур / Колектив авторів під керівництвом О.Я. Жук; За ред. О.Я. Жук, В.П. Роєнка. - К.: Аграрна наука, 2002. - 89 с.
4. Кравченко В.А. Помідор: селекція, насінництво, технології. / В.А. Кравченко, О.В. Приліпка. - К.: Аграрна наука, 2007. - 406 с.

Шакалій С. М., кандидат сільськогосподарських наук,
викладач кафедри рослинництва,
Хажанець В. О., магістр факультету агротехнологій та екології
Полтавська державна аграрна академія

ПРОДУКТИВНІСТЬ ГІБРИДІВ КУКУРУДЗИ ЗАЛЕЖНО ВІД СИСТЕМИ ЗАХИСТУ

Останнім часом в Україні значно збільшуються об'єми виробництва зерна кукурудзи. Збільшення досягається за рахунок освоєння нових технологій вирощування цієї культури, впровадження високопродуктивних гібридів, адаптованих до різних погодно-кліматичних умов розміщення кукурудзи, використання високоякісного посівного матеріалу. Наукові дослідження та досвід господарств показує, що від насіння з високими посівними і врожайними властивостями врожай зерна кукурудзи збільшується на 12-20 %.

Головною перешкодою в отриманні високої врожайності зерна кукурудзи є бур'яни. Тому важливо визначити вплив того чи іншого препарату на шкочинну флору. Фітосанітарна ситуація в 2017–2019 рр. сприяла всебічному виявленню гербіцидних властивостей препаратів, які вивчали.

Визначено що у середньому за 2017–2019 рр. кількість качанів на 100 рослинах при застосуванні гербіцидів була найбільшою на ділянках із застосуванням препаратів МайсТер (у фазі 5–7 листків кукурудзи) за гібриду ДН Зоряна та препарату Мілагро у гібриду ДН Джулія (2017 р.) – відповідно 103 і 104 шт.

Необхідно також звернути увагу на те, що даний показник був меншим на ділянках контроль по двох гібридах незалежно від використання гербіцидів. Найнижчим він був на ділянках із застосуванням гербіциду Мілагро в 2019 році – відповідно 70 та 72 качанів на 100 рослинах кукурудзи залежно від гібриду кукурудзи.

2019 рік характеризувався тим, що на ділянках де проводили механічне видалення бур'янів показник кількості качанів був дещо вищим, чим за

використання гербіцидів. Це пояснюється погодно-кліматичними умовами що склалися в рік дослідження.

При використанні гербіцидів довжина качана була найбільшою на ділянках із застосуванням Мілагро у гібриду ДН Джулія – 16,5 см, а гібрид ДН Зоряна мав більшу довжину качана за використання гербіциду МайсТер – 16,1 см. Діаметр качана досягав найбільшого значення у гібридів ДН Зоряна та ДН Джулія за використання гербіциду Мілагро і становив 4,2 см. На контролі цей показник становив у гібриду ДН Зоряна 4,0 см, а у ДН Джулія на 0,1 см менше. У посівах з використанням гербіцидів кількість рядів зерен була на рівні 16,5 – 16,3 штук зібраних з ділянок, де вирощували гібриди.

Доведено, що продуктивність рослин збільшується відносно розміру (крупності) насіння. Н. Н. Кулешов, який є фундатором вітчизняної школи насінників, провів дослідження з вивчення впливу крупності насіння кукурудзи. Ним встановлено, що насіння із середини і нижньої частини качана кукурудзи має найбільшу енергію проростання і дає більш розвинені і врожайні рослини. Енергія проростання у крупного насіння була вище на 20-30 %, схожість – на 6-7 %. Як відомо, насіння із середини качана і нижньої частини є більшим не тільки за вагою, а й за розмірами. Це пояснюється неодноразовою формування насіння в межах качана, що призводить до його значної різноякісності.

Як вже зазначалось, під крупністю мається на увазі лінійний розмір і маса насіння. У деяких випадках маса є більш значимим фактором, який характеризує силу насіння, оскільки точніше відображає запаси поживних речовин, що використовуються при проростанні.

Маса 1000 зерен за роками дещо відрізнялась. Найвищою вона була в 2017 році у гібриду ДН Джулія за внесення гербіциду МайсТер і становила 293,0 г. Дещо меншою у цього гібриду вона була за внесення гербіциду Мілагро (287,1 г).

Отже, формування рослинами кукурудзи елементів структури врожаю безпосередньо залежало від застосування гербіцидів у посівах. Найбільше на підвищення їх значень впливало використання препаратів МайсТер та Мілагро.

Барат Ю.М., к. с.-г. н., доцент кафедри
селекції, насінництва і генетики

Ляшенко Ю.В., магістр
факультету агротехнологій та екології
Полтавська державна аграрна академія

ПРОДУКТИВНІСТЬ БУЛЬБ КАРТОПЛІ ЗАЛЕЖНО ВІД СОРТОВИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ

Поширення картоплі у виробництві великою мірою залежить від врожайності культури, яка формується під впливом багатьох чинників: ґрунтово-кліматичних умов регіону вирощування, комплексу агротехнічних заходів та біологічних властивостей сортів [1].

Серед визначальних факторів досягнення високої продуктивності картоплі є створення нових сортів різного господарського призначення та чіткого налагодженого прискореного їх розмноження. Тому впровадження високопродуктивних сортів в конкретних ґрунтово-кліматичних умовах вирощування є одним з головних резервів збільшення виробництва бульб картоплі [2].

У виробничих умовах ПП «Картопля Полтавщини» Зіньківського району Полтавської області протягом 2017-2019 рр. було проведено висаджування бульб картоплі сортів: Беллароса (St.), Рів'єра, Аврора, Рокко, Пікасо та Адретта з метою вивчення впливу сортових властивостей на продуктивність картоплі.

Згідно проведених досліджень, ознака кількість стебел у кущі сортів картоплі за роки досліджень знаходилася у межах: від 4,6-6,5 шт. У сорту-стандарту даний показник складав 5,0-5,8 стебел. Кількість стебел по сортах протягом 2017-2019 рр. варіювала таким чином: у 2017 році – 4,9-6,1шт., у 2018 році – 5,1-6,5 шт. та у 2019 році – 4,7-5,4 шт. Сорт Рокко за роки досліджень у середньому мав найбільше значення даного показника (6,0 шт.), а найменша

кількість стебел у кущі картоплі спостерігалася у сортів Аврора та Пікасо (4,8 та 4,9 шт.).

За роки досліджень кількість бульб у кущі рослин сортів картоплі становила: у 2017 році 6,8-8,1 шт., у 2018 році – 7,2-8,8 шт., у 2019 році – 6,5-8,3 шт. У сорту-стандарту дана ознака складала 7,9, 8,1 та 7,5 шт. відповідно.

У 2017-2019 рр. найбільша кількість бульб з рослини відмічена у сорту Рокко (8,1, 8,8 і 8,3 шт.) відповідно. Найменша кількість бульб у кущі за роки досліджень спостерігалася у сорту Аврора (6,8, 7,2 та 6,5 шт.).

Відповідно наших досліджень найбільшою масою бульб картоплі з куща характеризувався сорт Рокко (820-852 г), що 59-68 г більше за сорт-стандарт. Найменша маса бульб картоплі з куща була виявлена в сортів Аврора та Пікасо – 683-714 г та 724-754 г відповідно.

За роки досліджень урожайність картоплі була найбільшою у 2018 році у зв'язку із сприятливішими погодними умовами, дещо меншою у 2017 році. Найменшою дана ознака спостерігалася у 2019 році. За врожайністю у 2017-2019 рр. можна виділити сорт картоплі Рокко з середнім значенням даного показника за три роки досліджень – 41,3 т/га.

На підставі проведених досліджень з вивчення сортів картоплі за біометричними показниками та врожайністю бульб у 2017-2019 рр. нами зроблені наступні висновки:

1. За результатами визначення біометричних показників рослин картоплі можна виділити сорт Рокко.

2. Найбільшу врожайністю у 2017-2019 рр. також мав сорт картоплі Рокко.

Література:

1. Белова Т.О. Історія культури картоплі / Т.О. Белова // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Полтава, 2008. – С. 318-320.

2. Бондарчук А.А. Стан картоплярства в Україні та перспективи його розвитку / А.А. Бондарчук // Вісник аграрної науки. – №4, 2006. – С. 49-50.

Гангур В.В., к. с.-г. н., завідувач кафедри
рослинництва

Єщенко В.М., здобувач ступеня вищої освіти
«Доктор філософії»

Полтавська державна аграрна академія

ВПЛИВ БІОПРЕПАРАТІВ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ

У вирішенні проблеми продовольчої безпеки держави провідне місце належить пшениці озимій як головній зерновій культурі. У зв'язку з цим пріоритетними заходами, що забезпечать гарантоване й конкурентоспроможне виробництво зерна озимини в сучасних умовах господарювання є внесення науково обгрунтованих доз добрив та оптимізація режимів живлення рослин впродовж вегетаційного періоду.

Обнак на сьогодні питання раціонального використання добрив у технології вирощування цієї культури ще остаточно не з'ясоване. Розв'язання його залежить від багатьох факторів, які впливають на формування продуктивності як пшениці озимої, так і інших сільськогосподарських культур. До них слід віднести: погодно-кліматичні умови років вирощування, зокрема кількість опадів, попередники, потенційна родючість ґрунту, біологічні особливості сорту чи гібриду, тривалість вегетаційного періоду, строки і способи сівби.

Величина врожаю також залежить і від агротехнічних заходів, якими можна суттєво впливати на формування продукційних процесів пшениці озимої на основі діагностичних методів управління ними. Незадовільний фітосанітарний стан полів, спровокований короткоротаційними сівозмінами, не дає змоги виробникам висівати насінневий матеріал без протруювання через ризик втрат урожаю аж до 30%.

Тому сучасна інтенсивна технологія вирощування пшениці озимої передбачає протруювання насіння перед сівбою. Фактор передпосівної обробки

насіння досить важливий і значно впливає на перебіг початкових фаз розвитку рослин, що відображається на продуктивності [1].

Щоб отримати високий врожай за найменших виробничих витрат, і витримати конкуренцію на ринку, необхідно, крім дотримання науково обґрунтованої технології вирощування сільськогосподарської культури, мати і високоякісний насіннєвий матеріал.

Значну роль у цих технологіях відіграють сучасні препарати, що містять комплекс біологічно активних речовин, які посилюють обмінні процеси в рослинних організмах, підвищують їхню стійкість до несприятливих погодних умов, сприяють інтенсивному використанню закладеного в них потенціалу та поліпшують якість продукції [3].

За дії біопрепаратів рослини нарощують потужну кореневу систему, що стає середовищем для розвитку корисних мікроорганізмів. З одного боку, це покращує водообмін та мінеральне живлення, а з іншого – активізує фізіолого-біохімічні процеси (фотосинтез, дихання та ін.) у рослинах, що позитивно позначається на врожайності посівів [2].

Таким чином, механізм дії біологічних препаратів на рослинний організм розкрито недостатньо, що вимагає більш поглибленого вивчення їхнього впливу на врожайність та якість насіння.

Література:

1. Барыло С. И. Еще раз о качестве зерна шпеницы / С. И. Барыло // Зерновые культуры. – 2000. – № 6. – С. 11–12.
2. Влох В. Г. Довідник з вирощування пшениці озимої. / В. Г. Влох, М. Я. Бомба, В. В. Лихочвор. – Львів: Українські технології, 1998. – 149 с.
3. Розпутній М. В. Проблеми управління якістю зерна озимої пшениці / М. В. Розпутній // Вісник аграрної науки. – 1993. – № 11. – С. 21–25.

Баган А.В., кандидат сільськогосподарських наук, доцент

Стрижак Р.М., здобувач вищої освіти СВО «Магістр»

Полтавська державна аграрна академія

ОЦІНКА ПРОДУКТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СОРТІВ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ

Створення високопродуктивних сортів рослин з господарсько-цінними ознаками і властивостями та використання їх в агропромисловому комплексі є одним із найефективніших, доступних і дешевих шляхів підвищення урожайності, стабілізації виробництва продукції рослинництва і росту його прибутковості [1].

У виробничих умовах ФГ «Агро-В-Лан» Карлівського району Полтавської області в 2017-2019 роках було закладено дослід. Матеріалом для досліджень були сорти пшениці озимої – Сагайдак, Оберіг Миронівський, Оржиця, Нива одеська і Полтавчанка. Облік врожайності і визначення основних елементів продуктивності здійснювали згідно загальноприйнятих методик [2].

За результатами проведених виробничих досліджень, було встановлено, що поряд із агротехнічними заходами і погодними умовами, сорт відіграє важливу роль у формуванні врожайності пшениці озимої. У роки досліджень урожайність сортів пшениці озимої м'якої варіювала в досить широких межах: 4,69–6,38 т/га. Порівняно із сортом стандартом Полтавчанка більшу врожайність в умовах 2017 року мав досліджуваний сорт Оржиця і суттєво переважав за врожайністю відповідно на 0,66 т/га.

В 2018 найбільший приріст урожайності, порівняно із стандартом, мали сорти Сагайдак (на 0,27 т/га) і Оржиця (на 0,82 т/га). В 2019 найбільший приріст урожайності, порівняно із стандартом Полтавчанкою, мали сорти Сагайдак (на 0,30 т/га) і Оржиця (на 0,73 т/га). За середніми даними найкращі результати за врожайністю мали сорти: Оржиця (5,88 т/га), Сагайдак (5,46 т/га), що суттєво перевищували сорт-стандарт.

Продуктивність є основною ознакою, яка характеризує господарську цінність сортів. За роки досліджень в умовах господарства «Агро-В-Лан» продуктивність однієї рослини у сортів пшениці озимої варіювала від 9,3 г до 13,7 г. Крім того, слід відмітити, що найвищу продуктивність мали всі сорти в 2018 році, що характеризувався порівняно сприятливими погодними умовами для росту і розвитку. За середніми даними істотно за даною ознакою перевищували стандарт сорт Оржиця (11,9 г), а всі інші сорти мали продуктивність на рівні сорту-стандарту. Формування продуктивності пшениці озимої залежить від розвитку основних елементів її структури. При проведенні досліджень було вивчено продуктивну кущистість, кількість зерен в колосі, масу зерна з колоса, масу 1000 зерен. Відомо, що роль кожної складової продуктивності в різних ґрунтово-кліматичних умовах неоднакова [3].

Продуктивне куцнення – елемент продуктивності, що характеризується високою мінливістю і в значній мірі залежить від умов вирощування. В роки досліджень кількість продуктивних стебел на рослині варіювала від 2,8 – 4,5 шт. Найвищі показники по всі сортам пшениці озимої спостерігались в 2018 році. Суттєво перевищували сорт-стандарт Полтавчанка такі сорти, як Оржиця, Оберіг Миронівський.

Маса зерна з колоса безпосередньо характеризує продуктивність колоса і рослини в цілому. В дослідженнях з підвищенням маси колосу поступово збільшувалось число зерен в ньому, а також середня маса однієї зернини, завдяки чому маса зерна з колоса зростала майже пропорційно масі необмолоченого колосу. Маса зерна з колоса сортів пшениці озимої варіювала в межах 2,82 г (Оржиця, 2017 р.) – 3,72 г (Полтавчанка, 2018 р.). За даним показником суттєво перевищував стандарт сорт Сагайдак.

Число зерен в колосі є одним з найголовніших елементів продуктивності рослин. У роки досліджень кількість зерен з колоса варіювала від 39 шт. (Нива одеська, 2017 р.) до 49 шт. (Оберіг Миронівський, 2018 р.). За даною ознакою перевищували сорт-стандарт такі сорти: Сагайдак, Оберіг Миронівський.

Маса 1000 зерен вважається одним з найважливіших показників продуктивності рослин. Деякі автори стверджують про його високий зв'язок із урожайністю. Ознака маси 1000 зерен сортів пшениці озимої в умовах 2017-2019 років варіювала в досить широких межах. Найменше значення маси 1000 зерен мав сорт Оберіг Миронівський (43,8 г) в 2017 році, а найбільше – сорт Оржиця (56,5 г) в 2018 році. За середніми даними усі досліджувані сорти за даною ознакою були на рівні сорту – стандарту Полтавчанка. При порівнянні ступеня формування ознаки сортів пшениці озимої по роках було відмічено, що маса 1000 зерен була більша у 2018 році, який характеризувався більш сприятливими погодними умовами для росту і розвитку рослин.

Отже, головними кількісними ознаками сортів пшениці озимої, що забезпечують потенціал урожайності вважаються ознаки, котрі віднесені до ознак генеративної та вегетативної частини рослин.

Література:

1. Тищенко В. М., Гусенкова О. В., Дубенець М. В., Колісник А. В. Систематизація сортів та селекційних ліній пшениці озимої за кількісними ознаками в умовах контрольованого середовища з використанням кластерного аналізу. Вісник ПДАА, 2018. Випуск 3 (90). С. 56-65.
2. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта (с основами статистической обработки результатов исследований). М. Агропромиздат, 1985. 351 с.
3. Лихочвор В.В. Роль кушення пшениці озимої у підвищенні продуктивності рослин. Вісник аграрної науки, 2001. № 7. С. 20-22.

Шакалій С. М., кандидат сільськогосподарських наук,
викладач кафедри рослинництва,
Тюпка Я. М., магістр факультету агротехнологій та екології
Полтавська державна аграрна академія

ВПЛИВ ОСНОВНОГО ОБРОБІТКУ ҐРУНТУ НА УРОЖАЙНІСТЬ ГІБРИДІВ КУКУРУДЗИ

Основним критерієм господарської діяльності людини є рівень урожайності сільськогосподарських культур, тому багато досліджень присвячено питанню стосовно впливу різних способів основного обробітку ґрунту на продуктивність рослин.

Обробіток ґрунту є базисом і важливою складовою будь-якої технології вирощування польових культур. Він спрямований на підвищення родючості ґрунту і забезпечення стабільних врожаїв високої якості з найменшими витратами матеріальних та енергетичних ресурсів.

В Україні найбільш поширеними є 3 варіанти з обробітку ґрунту:

Зяблевий обробіток (оранка), проводиться восени під ярі культури, в наступному році має значну і майже повсюдну перевагу перед весняним обробітком ґрунту для культур не тільки ранніх, а й пізніх строків сівби. Перевага зяблевого обробітку, порівняно з весняним, досить велика у разі підвищеної засміченості ґрунту, особливо багаторічними бур'янами, і на важких ґрунтах.

Глибоке розпушування розглядають як ефективний захід усунення шарів ґрунту, утворених під час обробітку ґрунту дисковими, плоскорізними знаряддями, і руйнуванням плужної підшви. Високі ґрунтозахисні показники при глибокому розпушуванні забезпечуються завдяки збереженню на поверхні основної маси післязбиральних решток і різкого ослаблення поверхневого стікання. Глибоке розпушування ефективно і як спосіб нагромадження вологи, особливо за умов вологої осені. Дисковий обробіток ґрунту належить до безполицевих способів. Його здійснюють дисковими знаряддями на глибину 6-

20 см, що забезпечує розкришення, часткове перемішування ґрунту і знищення бур'янів. Доцільніше дисковий обробіток ґрунту застосовувати після стерньових попередників.

У досліді були такі варіанти основного обробітку ґрунту:

1. Полицева оранка плугом ПЛН-3-35 на глибину 26 см + весняне закриття вологи ЗПГ — 15 (на 3 см попереково-діагональним методом) + передпосівна культивация КПС — 4 на глибину 5 см.

2. Весняне дискування БДВ-4,2 на глибину 18-20 см + передпосівна культивация на 5 см ЗПГ — 15.

Агротехніка на дослідних ділянках загальноприйнята для цієї зони. У варіанті із оранкою попередником була пшениця озима, у варіанті із весняним поверхневим обробітком (дискування) попередник — соя.

Звичайно, ми мали різні попередники на досліджуваних полях, але вони однозначно не виступили основним фактором впливу на врожайність. На нашу думку, обробіток ґрунту мав тут найбільший вплив. Очевидно, що для кукурудзи, як культури інтенсивного типу, важливим є проведення якісного основного обробітку ґрунту. Однозначно він має проводитися восени та в більшості випадків передбачати оранку.

Наш багаторічний досвід показує, що кукурудза найкраще відчувається на полях, де проводиться оранка. Проте не слід забувати, що і гібриди відрізняються між собою та по-різному реагують на обробіток ґрунту. Є менш чутливі гібриди до екстенсивних технологій, які не сильно знижують урожайність при погіршенні умов вирощування.

Тому під час вибору гібриду для певної технології вирощування дуже важливо дотримуватись рекомендацій селекційної компанії щодо підбору гібридів, їх розміщення відповідно обробітку ґрунту по полях, попередника, норми висіву, пестицидного захисту та мінерального живлення. Це все в комплексі є запорукою високого та стабільного врожаю!

Баган А.В., к. с.-г. н., доцент кафедри
селекції, насінництва і генетики

Тарасенко В.А., магістр факультету
агротехнологій та екології

Полтавська державна аграрна академія

РОЛЬ СОРТУ У ФОРМУВАННІ ПРОДУКТИВНОСТІ НУТУ

Сьогодні у регіонах нашої держави основними зернобобовими культурами є горох і соя, оскільки дана територія характеризується частими посухами в літній період, що призводить до значного зниження урожаю усіх сільськогосподарських культур. Тому цінності набувають посухостійкі культури, до яких приєдналася ще не всім знайома, але дуже цінна культура – нут. Із численних переваг нуту можна виділити його поживну та біологічну цінності. У насінні цієї культури міститься 28-32% білка і до 7% олії [1].

Нут – дефіцитна культура на зовнішніх ринках, що, безперечно, є позитивним моментом для сільгоспвиробників. Закупівельна ціна, яка коливається в межах 6-7 тис. грн/т, також досить приваблива для аграріїв. В Україні на даний час середня урожайність нуту становить 1,4-1,5 т/га, проте в деяких господарствах урожайність досягала 2,7 т/га [4].

Основним напрямом селекції нуту є підвищення урожайності. За даними FAO, завдяки впровадженню інноваційних селекційних програм загальна урожайність нуту збільшилась з 0,71 т/га у 1996 році до 0,96 т/га у 2014 році.

В. Ю. Скитський і Ю. І. Герасимова вважають збільшення кількості бобів та підвищення крупності насіння важливим напрямом збільшення продуктивності нуту. Ці ознаки слабо корелюють між собою, або мають негативну кореляцію, тому дуже важливим є пошук зразків, що поєднують ці ознаки в одному генотипі [2-3].

Метою наших досліджень було вивчення рівня формування продуктивності сортів нуту у виробничих умовах Полтавської області (центральний Лісостеп України).

Матеріалом досліджень було п'ять сортів: Триумф, Пам'ять, Буджак, Делікатес і Розанна. Сорти нуту досліджували за такими показниками: висота рослини (см); кількість бобів на рослині; кількість насінин на рослині; маса насіння з рослини (г); маса 1000 зерен (г).

Протягом 2017-2019 років досліджувані показники у середньому по сортах становили відповідно: висота рослини – 57-80 см; кількість бобів на рослині – 28-66 шт.; кількість насінин на рослині – 42-122 шт.; маса насіння з рослини – 12,43-35,73 г; маса 1000 зерен – 275,9-323,4 г. Урожайність сортів нуту за роки досліджень варіювала у межах 13,73-20,52 ц/га.

Таким чином, пошук нового матеріалу для селекції важлива задача генбанків світу. Тому вивчення продуктивного потенціалу нуту залежно від сортових властивостей є відкритим питанням для селекціонерів та може зацікавити і сільгоспвиробника.

Література:

1. Бабич А. О. Проблеми білка і вирощування зернобобових культур / А. О. Бабич // Кормові ресурси світу. - К: 1995. – С.176-180.
2. Бушулян О. В. Результаты и перспективы селекции нута в Украине. / О. В. Бушулян, В. И. Сичкарь, М. А. Бушулян, С. М. Пасичник. // Зернобобовые и крупяные культуры. – 2015. - № 4(16). С. 49–54.
3. Вус Н. О. Джерела комплексу цінних ознак для селекції нуту / Н. О. Вус, Л. Н. Кобизєва. // Біологія та валеологія. Ботаніка. – 2018. - № 20. - С. 11-16.
4. Дідур І .М. Вплив інокулянтів та мікродобрив на густоту стояння та висоту рослин нуту / І. М. Дідур, М. О. Темченко // Сільське господарство та лісівництво. – 2017. - № 6. – Том 1. – С. 14-21.

Бараболя О.В., к. с.-г. н., доцент,
Довженко Р.С., ЗВО, магістр
Полтавська державна аграрна академія

ВПЛИВ МІНЕРАЛЬНОГО ЖИВЛЕННЯ ПШЕНИЦІ ЯРОЇ ТВЕРДОЇ НА УРОЖАЙНІСТЬ ТА ЯКІСТЬ ЗЕРНА

Збільшення виробництва зерна в світі є нагальною проблемою сьогодення. Проблема у забезпеченні населення продуктами харчування, тварин – якісними кормами, промисловості – сировиною – зростає постійно, роблячи сільськогосподарському виробництву нові виклики.

Забезпечення населення України високоякісними продуктами харчування, підвищення ефективності галузі рослинництва вимагає перегляду структури посівних площ із введенням у структуру не лише «рентабельних культур», але й культур, які забезпечують у першу чергу повноцінне харчування людини, - пшениця тверда, тритікале, просо, гречка, нут, сочевиця та інші культури, які у виробництві називають «нішовими», напевно через те, що вони знайшли свою «нішу» або займають незначну посівну площу.

Яра пшениця – одна з найважливіших зернових культур України. Значення її зростає у роки з несприятливими умовами осінньо-зимового періоду. Пшениця яра, це культура ранніх строків сівби, але вплив та реакція на мінеральне живлення культури досліджено недостатньо.

Зернова галузь є базою стабільного розвитку галузей АПК. Незважаючи на те, що ґрунтово-кліматичні умови сприяють отриманню високих врожаїв, ця галузь не забезпечує внутрішніх потреб та експорту зерна високої якості. Пшениця яра стає важливою стратегічною зерновою культурою у вирішенні проблеми виробництва високоякісного зерна.

Одна з причин невисокої врожайності – недостатнє вивчення умов ефективного застосування добрив з урахуванням рівня зволоження та забезпеченості ґрунту елементами живлення. Виявлення закономірностей дії

мінеральних добрив на родючість ґрунту та врожайність сільськогосподарських культур – важлива умова для розробки науково обґрунтованої системи удобрення.

Зернові культури, які розвиваються за ярим типом, поступаються озимим зерновим за урожайністю, проте вони, як правило, мають значну перевагу щодо якості зерна. Власне завдяки підвищеній якості зерна ярим формам приділяється значна увага. Зерно пшениці ярої твердої характеризується особливим хімічним складом, що дає змогу використовувати його для виробництва продуктів харчування, які неможливо виробляти із зерна інших культур без втрати їхньої якості. Зерно пшениці твердої ярої є цінною зерною культурою, яка за продовольчим значенням та масштабами виробництва повинна займати щільне місце. Зазвичай зерно пшениці твердої (*Triticum durum* DesF) використовується для виготовлення макаронних виробів, круп, а також може виступати, як поліпшувач під час випікання хліба.

Для отримання максимально, генетично обумовленого рівня урожайності, найкращої якості зерна, навіть на високоокультурених ґрунтах, після найкращих попередників, можна лише за спрямованого регулювання живлення рослин з урахуванням законів формування врожайності, вимог культури, особливостей сорту. Процесом живлення рослин управляють шляхом диференціації форм, доз, строків, періодичності і способів внесення органічних і мінеральних добрив з урахуванням біологічних і фізіологічних особливостей рослин, з одного боку, і закономірностей взаємодії зовнішнього середовища, з іншого. Правильний вибір доз мінеральних добрив має важливе значення: занижені приведуть до недобору врожайності і одержання неповноцінного за якістю зерна, а невиправдано високі – не лише до даремної витрати добрив, але й негативного впливу на довкілля.

DZIAŁALNOŚĆ INNOWACYJNA

Чорноус О. В., к.п.н., старший науковий співробітник

відділу дидактики

Інститут педагогіки НАПН України

Ніколайчук К.В., аспірант

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ КООРДИНАЦІЇ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Науково-технічний прогрес та неперервне зростання кількості інформації, підвищення ролі кожного члена суспільства, інтелектуалізації його діяльності, швидка зміна техніки і технології у світі – все це потребує від освітніх установ, бізнес-процесів, швидкого досягнення якісно нового рівня викладання як базових, так і фахових та інших дисциплін, методів та засобів координації систем управління та інноваційних технологій для саморозвитку особистості. Для цього суттєвим також є забезпечення інтелектуальної, матеріальної, психологічної і моральної готовності до праці в нових умовах учасників навчально-виховного або бізнес-процесу в усіх освітніх та бізнес установах, зокрема для саморозвитку особистості. Якісне розв’язання названих проблем сьогодні неможливе без широкого використання сучасних інноваційних мультимедійних технологій, методів та засобів координації систем управління та інформаційних фондів до них для саморозвитку особистості.

Зазначимо, що комплексне використання і координування інноваційних мультимедійних технологій у сфері освіти та бізнесу для саморозвитку особистості дає змогу:

- інтенсифікувати процес подання неперервно зростаючих обсягів актуальної науково-технічної, екологічної, соціальної і методичної інформації;

- забезпечити якісне практичне застосування теоретичних знань навчальних дисциплін;

- допомогти всім учасникам навчального процесу та бізнес-процесу самостійно здобувати нові знання на базі сучасних засобів телекомунікації, мультимедіа та доступу до світових банків знань;

- інтенсифікувати та раціоналізувати працю викладачів, а також інших учасників навчально-виховного та бізнес-процесу.

Мультимедіа (multi – багато, media – способи, засоби) – це подання об'єктів і процесів у всіх відомих на сьогоднішній момент формах: звук, фото, відео, графіка. Інноваційні мультимедійні технології навчання та бізнесу – всі технології, що використовують спеціальні технічні засоби (комп'ютер, аудіо, відео). Це широкий спектр цифрових технологій, що використовуються для створення, передавання й поширення інформації та надання послуг (комп'ютерне обладнання, програмне забезпечення, телефонні лінії, стільниковий зв'язок, електронна пошта, стільникові та супутникові технології, мережі бездротового і кабельного зв'язку, Інтернет).

Інноваційні мультимедійні засоби, що використовуються в системі освіти, бізнесі та інших сферах можна розділити на апаратні і програмні. Апаратні засоби це комп'ютер (універсальний пристрій для обробки інформації), клавіатура і миша – пристрій для введення текстової інформації та маніпулювання екранними об'єктами, важливу роль ці пристрої мають для учасників навчального процесу з проблемами здоров'я, принтер (дозволяє фіксувати на папері інформацію), пристрої для записування візуальної та звукової інформації (сканер, фотоапарат, відеокамера тощо) дають можливість включати в навчальний процес і координувати інформаційні образи навколишнього світу що дуже важливо для саморозвитку особистості. Керовані комп'ютером пристрої дають можливість користувачам різних рівнів здібностей освоїти принципи і технології автоматичного управління, дозволяють ефективно використовувати наявні інформаційні, технічні, часові (людські) ресурси. Також відбувається загальний доступ до глобальної

інформаційної мережі Інтернет, аудіо, відео засоби забезпечують ефективне комунікативне середовище для самостійної роботи, саморозвитку особистості та масових заходів в умовах глобалізації та змін в світовій економіці. Програмні засоби загального призначення та пов'язані з апаратними (драйверами тощо) дають можливість координації роботи з усіма видами інформації: віртуальні конструктори для створення символічних моделей реальності, тренажери для відпрацювання автоматичних навичок роботи з інформаційними об'єктами: введення тексту, оперування з графічними об'єктами на екрані, електронні підручники – підвищують ефективність і оптимізують самостійність викладачів та всіх учасників навчального процесу для саморозвитку особистості в цілому. Інформаційні системи управління та координації забезпечують проходження інформаційних потоків між всіма учасниками освітнього та бізнес- процесу: учнями, студентами, слухачами, викладачами, адміністрацією, громадськістю. Ставлення до ІТ- інфраструктури змінилося, автоматизація управління бізнес-процесами як на великих підприємствах так і в сфері освіти, охорони здоров'я, економіки тощо зазнали впливу різноманітних тенденцій, адаптації, інтелектуалізації тощо.

Можна виділити деякі можливості, методи та засоби координації систем управління та застосування інноваційних мультимедійних технологій для саморозвитку особистості: самостійний пошук потрібного наукового матеріалу в електронному каталозі, робота в ході реферування, конспектування, анотування, цитування, для автоматичного перекладу текстів за допомогою перекладачів, зберігання та накопичення інформації і т.д. Розглядаючи саморозвиток особистості, можна назвати загальнодидактичні методи: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, дослідницькі, корекції знань, стимулювання і мотивації навчання та ін. Застосування, координація інноваційних мультимедійних технологій у самостійній роботі всіх учасників навчального і бізнес-процесів для підвищенні ефективності навчання та саморозвитку особистості, вносить певну специфіку у відомі загальнодидактичні методи навчання. Так пояснювально-ілюстративні методи в

процесі використання і координації інноваційних мультимедійних технологій можуть помітно підвищувати пізнавальну активність та, як наслідок, саморозвиток особистості за рахунок збільшення наочності та емоційної насиченості (звук, відео, анімація та інші мультимедійні ефекти). У процесі з застосуванням методів та засобів координації систем управління освітнім процесом або, наприклад, бізнес-процесом, використання інноваційних мультимедійних та ІТ- технологій може значно активізувати методи корекції знань в учасників, оскільки відомо, що для людини можливість творчо попрацювати за комп'ютером додатковий час є сильним стимулом.

Методи застосування інноваційних мультимедійних технологій при викладанні профільних дисциплін спрямовані на вдосконалення процесу навчання та бізнесу в рамках заданої наукової галузі знання. Якщо в процесі профільного навчання та бізнесу інноваційні мультимедійні технології можуть виступати як засіб навчання, і як об'єкт вивчення, то в процесі викладання вони можуть бути тільки засобом навчання. Названі вище загальнодидактичні методи навчання так само будуть мати місце і збережуть свою специфіку, що в кінцевому рахунку буде сприяти підвищенню якості та ефективності методів та засобів координації систем управління в освіті, бізнесі, економіці для саморозвитку особистості за рахунок збільшення пізнавального інтересу людини, можливості індивідуалізації навчання, інтенсифікації методів корекції знань у різних галузях без збільшення робочого часу викладача. Дидактичні можливості інноваційних мультимедійних технологій у сфері освіти та бізнесу сприяють формуванню умінь самоконтролю та оцінки навчальних досягнень що допомагає вирішити наступні дидактичні завдання: засвоїти базові знання з предмета, систематизувати засвоєні знання, сформувати навички самоконтролю та оцінки навчальних досягнень, сформувати мотивацію до навчання в цілому в умовах саморозвитку особистості зокрема, надати навчально-методичну допомогу у самостійній роботі над навчальним матеріалом та інше. Використання інноваційних мультимедійних технологій у сфері методів і засобів координації систем управління освіти та бізнесу найбільш оптимально і

ефективно відповідає триєдиній дидактичній меті: освітній аспект – сприйняття навчального матеріалу, осмислення зв'язків і відносин в об'єктах вивчення; розвиваючий аспект – розвиток пізнавального інтересу в учасників процесу, вміння узагальнювати, аналізувати та контролювати, координувати, порівнювати та оцінювати, активізація творчої діяльності особистості та саморозвитку; виховний аспект - виховання наукового світогляду, вміння чітко організувати та контролювати самостійну і групову роботу, виховання почуття товариства, взаємодопомоги.

Застосування інноваційних мультимедійних ІТ-технологій у процесі саморозвитку особистості в умовах координації систем управління освітою та бізнесом дає можливість реалізувати принцип «навчання і праця із захопленням», тоді будь-яка справа має рівні шанси стати улюбленою.

Література:

1. Васьківська Г. О. Дидактичні умови реалізації інтерактивних технологій навчання у процесі формування у старшокласників системи знань про людину / Г. О. Васьківська // Молодь і ринок. – 2013. – №1 (96). – С. 18–22.
2. Заболотний В. Ф. Впровадження мультимедіа під час вивчення методики навчання фізики: збірник наукових праць. Педагогічні науки. Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. Вип. 43. С.392-399.
3. Ролик А.И. Тенденции и перспективы развития управления информационными технологиями / А.И. Ролик // Вісник НТУУ «КПІ»: Інформатика, управління та обчислювальна техніка. — К.: «БЕК+», 2012. — № 55. — С. 81—109.
4. Черноус О. Мультимедійні технології як засіб активізації пізнавальної діяльності в освітньому середовищі / Оксана Черноус // FOLIA COMENIANA : Вісник Польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Я. А. Коменського / гол. ред. Осадченко І. І. – Умань : ФОР Жовтий О. О., 2017. – С. 81-84.

Заставецька Л.Б., доктор географічних наук,
професор кафедри географії та методики її навчання
Заставецький Т.Б., кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії України та туризму
*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ПЕРЕПИС НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ У 2020 РОЦІ: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ

Перший перепис населення в незалежній Україні був проведений у 2001 році. Він охопив 48 млн. осіб, витрати на його проведення становили 106 млн. грн. Під час перепису кожному українцю було задано 19 запитань, які були згруповані у блоки.

У 2020 році планується проведення Всеукраїнського перепису населення із застосуванням SMART-технологій – смартфонів, планшетів, інтернет-опитування на сайтах тощо. Поряд із цими новітніми формами організації перепису будуть також наявні і традиційні опитування респондентів інструкторами. Здійснювати запис інформації вони будуть традиційно, обходячи оселі і заносючи її у планшет.

Для вивчення всіх погрішностей під час процедури перепису за новими стандартами буде здійснено пробний перепис населення, який проведуть на території двох районів – Оболонського (м. Київ) та Бороднянського (Київська область).

У 2001 році для проведення перепису населення було залучено понад 250 тис. тимчасових працівників-інструкторів, а у 2020 році їх кількість має скоротитися до 100 тис. осіб, в основному завдяки введенням новітніх технологій опитування респондентів. Стати таким тимчасовим працівником може будь-яка особа, яка досягла повноліття і є громадянином України.

Одним із цікавих нововведень у переписі населення 2020 року буде те, що тепер процедура опитування буде цілком анонімною. Якщо раніше опитаний повинен був надавати повну інформацію, яка включає прізвище, ім'я та по-батькові, то тепер ці дані будуть замінені відповідним реєстраційним номером.

Поточний облік населення, який здійснюється в нашій країні безперервно – реєстрація народжених, померлих, зміни місця проживання, кількість емігрантів та іммігрантів, дає можливість побачити узагальнені дані, які відображають кількість населення в Україні загалом та в кожному її регіоні чи населеному пункті зокрема, а також загальні риси статево-вікової структури і особливості її динаміки. Ліквідація обов'язкової прописки, яка була здійснена у 2001 році ще більше ускладнює можливості контролю над переміщенням населення, міграційними процесами, а відповідно, відстежувати демографічну динаміку. Однак перепис населення дасть змогу дослідити всі демографічні явища на значно вищому, якіснішому рівні, виявити ті проблеми і протиріччя, які поточний облік населення виявити не в змозі – етнічна самоідентифікація, володіння мовами, майновий стан населення, реальна кількість людей пенсійного віку тощо.

Процедура перепису населення України у 2020 році буде включати два етапи: онлайн-перепис та традиційний перепис. Перший етап (он-лайн) буде тривати десять днів, під час яких респонденти мають можливість дати відповіді на запитання форми перепису в особистому кабінеті сайту перепису, доступ до якого надається за наявності відповідного ключа.

Другий етап передбачає відвідування осель особами, які здійснюють перепис. Переписний персонал працюватиме на планшетах, які будуть наповнені векторними цифровими картами і GPS-навігацією, що дасть можливість зчитувати координати будинків і забезпечить GPS-прив'язку до карти в певному радіусі.

Попередній перепис населення у 2001 році показав ряд проблем, які мають бути обов'язково враховані при проведенні перепису у 2020 році:

- не розуміння респондентом окремих запитань (наприклад, коли йде мова про етнічну приналежність, багато опитаних відповіли, що вони за національністю є гуцулами, лемками, русинами тощо, не розуміючи при цьому, що дані категорії – це частини одного українського етносу. Тобто, по-суті, вони є українцями різних етнографічних груп);
- небажання відповідати на окремі запитання, особливо ті, які стосуються майнового стану чи рівня доходів особи чи домогосподарства;
- надання недостовірних даних, особливо запитання про освіту, майновий стан, рівень володіння мовами;
- неможливість визначити для себе і вказати, яка мова є рідною для респондента у змішаних етнічних сім'ях. Часто дитина змалку добре володіє мовою і батька і матері, тому вказати, яка з них є рідною стає складно;
- труднощі в опитуванні людей, які належать до окремих релігійних груп, етносів зі специфічною культурою, які забороняють здійснювати перепис населення, або дозволяють переписувати тільки чоловіче населення.

Література:

1. Офіційна сторінка перепису населення / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ukrcensus.gov.ua/ukr/laws/laws_cens.php
2. Перепис населення у 2020 році відбуватиметься за допомогою смартфонів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://glavcom.ua/country/society/perepis-naselennya-u-2020-roci-vidbuvatimetsya-za-dopomogoyu-smartfoniv-kubiv-600759.html>
3. Census of Population and Housing 2011: Basic final results. Tab. 8.2. Population by citizenship and by regions // Czech Statistical Office. – Access mode : www.czso.cz
4. EU legislation on the 2011 Population and Housing Censuses. Explanatory Notes // Eurostat. – Access mode : www.ec.europa.eu/eurostat.

ADMINISTRACJA PUBLICZNA

Голубченко А. В., аспірант
кафедри державно-правових дисциплін
*Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна*

ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕОРЕТИЧНУ ХАРАКТЕРИСТИКУ ДИСКРИМІНАЦІЇ В ПРАВІ

Зважаючи на сучасні проблеми глобалізації, інтеграції питання дискримінації та протидії їй на сучасному рівні розвитку суспільства є досить актуальним. Світовою спільнотою визнано неприпустимим обмеження прав людини в залежності від статі, раси, мовних, релігійних, політичних та інших переконань.

Загальна декларація прав людини 1948 року проголошує, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах (ст.1). Принцип рівноправності (правової рівності) має найважливіше значення не тільки для особистості, але і держави, що прагне до встановлення справедливих суспільних відносин [1].

Відступ від цього принципу представляє собою серйозну загрозу для нормального існування сучасного суспільства. Про актуальність боротьби з дискримінацією свідчать численні правові акти, спрямовані на подолання цього негативного явища, яке має місце в повсякденному житті.

Досягнення однакового становища чоловіків та жінок в усіх сферах суспільного життя, серед яких забезпечення рівних прав та можливостей без розрізнення за ознакою статі на державному рівні, ліквідація дискримінації щодо жінок та чоловіків, а також застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на подолання неврівноваженості між можливостями жінок та чоловіків щодо реалізації рівних прав, які надаються відповідно до Конституції

та законів України, можливе лише за умови комплексного підходу щодо впровадження принципу недискримінації до законодавства [4, с. 19].

Слід звернути увагу, що загальні принципи рівності та, відповідно, недискримінації, встановлені Основним Законом. У ст. 24 Конституції України проголошується: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути будь-яких привілеїв чи обмежень за різними ознаками» [3].

Відповідно до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» 2014 року (Далі – Закон) дискримінація розглядається, як: «ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками, серед яких: раса, колір шкіри, політичні, релігійні та інші переконання, стать, вік, інвалідність, етнічне та соціальне походження, громадянство, сімейне та майнове становище, місце проживання, мовні або інші ознаки, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі» (ст. 1) [2].

Потрібно наголосити на тому, що цінність даного визначення – у виокремленні ключових принципів, що дають змогу визначати, в яких випадках розрізнення між особами або групами осіб становитиме дискримінацію в будь-якій формі:

- 1) наявність порушення (обмеження у визнанні, реалізації або користуванні) прав і свобод;
- 2) наявність певної захищеної ознаки, на підставі якої відбувається розрізнення;
- 3) відсутність правомірної об'єктивно обґрунтованої мети, для досягнення якої проводиться розрізнення;
- 4) недотримання принципу пропорційності (належності та необхідності) між метою розрізнення та способами її досягнення [4, с. 21].

Законодавство України, згідно зі ст. 2 Закону, що ґрунтується на принципі недискримінації, передбачає незалежно від певних ознак:

- забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб;

- забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб;
- повагу до гідності кожної людини;
- забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб [2].

Підсумовуючи усе вищезазначене, слід вказати на той факт, що забезпечення прав і свобод людини визначає сьогодишню цілеспрямовану діяльність держави, а створення нових форм суспільних відносин на основі світових загальнолюдських стандартів дотримання прав людини являє собою необхідну умову перебудови України в контексті світового співтовариства, а також створення нових форм міжнародного спілкування. Визначення в Конституції України принципу рівноправності жінок і чоловіків свідчить про перехід нашої держави й громадянського суспільства на європейський і світовий рівень розв’язання проблем щодо дискримінації за різними ознаками.

Література:

1. Загальна декларація прав людини 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.
3. Конституція України 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Сулова О.І. Аналіз державної політики та нормативно-правових актів на відповідність принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Київ, 2017. 90 с.

SPIS TREŚCI

NAUKI PEDAGOGICZNE

Nefedchenko O.I. FORMATION AND DEVELOPMEN OF HEURISTIC EDUCATION TECHNIQUES IN UKRAINIAN PEDAGOGICAL UNIVERSITIES	3
Гнілуша Н.В., Смірнова В.В. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ЩОДО ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЕКОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ В УМОВАХ НОВИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ	10
Палагута І.В. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ТЬЮТОРСТВА ЯК ОДНІЄЇ ІЗ ФОРМ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДОГО ФАХІВЦЯ	12
Вашенко Л.Д. СПІЛКУВАННЯ З РОДИНОЮ, ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ У КОЛЕДЖІ	17
Громова Н.В., Герман В.В. ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА ПІД ЧАС ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ	20
Комар О.С. ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	22
Осипчук М.М., Семків І.І. КЛАСТЕРИЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ НАВЧАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ R	24

FILOLOGIA

Пона Воичевська, Людмила Вереміук TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN NON-LINGUISTIC HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS: USE OF VARIOUS APPROACHES	29
Новиков А.О. ОБРАЗ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ УКРАЇНИ В РОМАНІ ОЛЕКСАНДРА ІРВАНЦЯ «ХАРКІВ 1938»	32
Вискушенко С. А. АНТОНІМІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ТВАРИННИЦТВА	35
Клейменова Т.В. ОБРАЗ ПЕДАГОГА В МАЛІЙ ПРОЗІ Б. ГРІНЧЕНКА ТА Д. МАКОГОНА	38

NAUKI EKONOMICZNE

Шпортко Г.Ю., Пожарська О.В. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	41
Глухова В.І. ПОДАТКОВА ЗАБОРГОВАНІСТЬ ЯК РЕЗЕРВ ЗБІЛЬШЕННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ	43
Вишневська М.К., Смоліна О.Д. НАУКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ НА СУЧАСНОМУ ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ	45
Синиціна Ю.П., Дунайчук С.М., Чебанова М.О. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСУВАННЯМ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОЄКТІВ ПІДРИЄМСТВ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДУ «ДЕРЕВА ЦІЛЕЙ»	47
Святенко С.В., Гусак А.С. ПЕРСПЕКТИВНІ МЕТОДИ МАКСИМІЗАЦІЇ ПРИБУТКУ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ	50
Мелконян А.Г., Єрмаков В.В. ІВЕНТ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ЧАСТИНА ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ	52
Святенко С.В., Потапчук А.В. ОЦІНКА ЛІКВІДНОСТІ БАНКУ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО НОВИХ СТАНДАРТІВ БАЗЕЛЯ ІІІ	54
Голубьонкова О.О., Соколова В.І. ДОСЛІДЖЕННЯ МІКРО- ТА МАКРОСЕРЕДОВИЩА ПАТ «КОБЛЕВО»	57
Вишневська К.В., Потапчук А. В. СУТНІСТЬ ТА НАПРЯМКИ ЗБІЛЬШЕННЯ ПРИБУТКУ НА ПРИКЛАДІ ПАТ «АРСЕЛОРМІТТАЛ КРИВИЙ РІГ»	59

NAUKI PSYCHOLOGICZNE

Коляда Н.М., Поліщук О.Р. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ВСТУПУ ДО ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	62
Дуткевич Т.В. СТАН ЗБАЛАНСОВАНOSTІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ	64
Панчук Н.П. ЦІННІСНА СФЕРА МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ ОСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ	67
Шеленкова Н.Л., Подгорна Т.І. ВАЖЛИВІСТЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ОСОБИСТОСТІ	69
Савицька О.В. СОЦІАЛЬНО - ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ	72
Шинкарук Р.Р. ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПОЧУТТЯ ГУМОРУ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	76
Шеленкова Н.Л., Цихоня С.Д. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ У СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ	79
Герман В.В., Громова Н.В. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТИПИ ПИТАЛЬНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В НОВЕЛАХ В. СТЕФАНИКА	81
Тарасова Т.Б. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ИНДИВИДУАЛИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ	83
Шеленкова Н.Л. БУЛІНГ ТА КОНФЛІКТ: РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ	90
Дорофей С.В. ПСИХОЛОГО - ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДИТИНИ	92
Шеленкова Н.Л., Андросова А.С. ОСОБЛИВОСТІ ПОДРУЖНІХ КОНФЛІКТІВ	96
Перепелюк Т.Д., Перепелюк Л.І. ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ: ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ	98
Міщенко М.С. ГОТОВНІСТЬ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	100
Горенко М.В. КОМУНІКАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ	102

PRZEMYSŁ I ROLNICTWO

Bilyavska L.G., Belyavskiy Yu.V., Diyanova A.O. HIGH-ADAPTIVE SORT OF SOY AQUAMARINE	104
Kulyk M.I. DYNAMICS OF PHYTOMASS PRODUCTIVITY AND SOIL ORGANIC MATTER AT THE DIFFERENT TYPE OF SWITCHGRASS SOWING	107
Тищенко В.Н., Сакало М.В. МІНЛИВІСТЬ КІЛЬКІСНИХ ОЗНАК ПШЕНИЦІ М'ЯКОЇ ОЗИМОЇ В СТРЕСОВИХ УМОВАХ СЕРЕДОВИЩА	110
Бараболя О.В., Дмитренко Я.В. ОСОБЛИВОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ НА ЯКІСТЬ ЗЕРНА	112
Рибальченко А.М. ОЦІНКА КОЛЕКЦІЙНИХ ЗРАЗКІВ СОЇ ЗА УРОЖАЙНІСТЮ В УМОВАХ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ	114
Барат Ю.М., Баглюк І.О. ПРОДУКТИВНІСТЬ СОРТІВ СМОРОДИНИ ЧОРНОЇ ЗАЛЕЖНО ВІД ЗРОШЕННЯ	116
Юрченко С.О., Пилипенко Ж.В. ВПЛИВ СОРТОВИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТОМАТІВ НА УРОЖАЙНІСТЬ ТА ЯКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ	118
Шакалій С.М., Хажанець В.О. ПРОДУКТИВНІСТЬ ГІБРИДІВ КУКУРУДЗИ ЗАЛЕЖНО ВІД СИСТЕМИ ЗАХИСТУ	121

Барат Ю.М., Ляшенко Ю.В. ПРОДУКТИВНІСТЬ БУЛЬБ КАРТОПЛІ ЗАЛЕЖНО ВІД СОРТОВИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ	123
Гангур В.В., Єщенко В.М. ВПЛИВ БІОПРЕПАРАТІВ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ	125
Баган А.В., Стрижак Р.М. ОЦІНКА ПРОДУКТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СОРТІВ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ	127
Шакалій С.М., Тюпка Я.М. ВПЛИВ ОСНОВНОГО ОБРОБІТКУ ҐРУНТУ НА УРОЖАЙНІСТЬ ГІБРИДІВ КУКУРУДЗИ	130
Баган А.В., Тарасенко В.А. РОЛЬ СОРТУ У ФОРМУВАННІ ПРОДУКТИВНОСТІ НУТУ	132
Бараболя О.В., Довженко Р.С. ВПЛИВ МІНЕРАЛЬНОГО ЖИВЛЕННЯ ПШЕНИЦІ ЯРОЇ ТВЕРДОЇ НА УРОЖАЙНІСТЬ ТА ЯКІСТЬ ЗЕРНА	134

DZIAŁALNOŚĆ INNOWACYJNA

Чорноус О.В., Ніколайчук К.В. МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ КООРДИНАЦІЇ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	136
Заставецька Л.Б., Заставецький Т.Б. ПЕРЕПИС НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ У 2020 РОЦІ: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ	141

ADMINISTRACJA PUBLICZNA

Голубченко А.В. ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕОРЕТИЧНУ ХАРАКТЕРИСТИКУ ДИСКРИМІНАЦІЇ В ПРАВІ	144
---	-----

Wydawnictwo “Nowa nauka” sp. z o.o.

e-mail: nowa.nauka@wp.pl

Łódź

30 października 2019 roku

